

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**İKTİSADİ GELİŞME SÜRECİNDE DÖVİZ KURU
SİSTEMLERİNİN TÜRKİYE ŞARTLARINA GÖRE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Selahattin SARI

Hazırlayan
Ahmet AY

KONYA - 1995

ÖNSÖZ

1970'ten sonra sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sistemine dayanan Bretton Wood sisteminin yıkılmasıyla birlikte, gelişmiş ülkeler paralarını dalgalanmaya bırakırlarken gelişmekte olan ülkeler de buna ayak uydurmuşlar ve daha da önemlisi ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden dışa dönük sanayileşme stratejisine yönelirken dalgaları döviz kurlarını da bu amaç için bir politika aracı olarak kullanmışlardır.

Böylece ekonomilerini dünya ekonomisi ile entegre etme şansını yakalamışlardır.

Türkiye bu gelişmeler on yıl aradan sonra ayak uydurabilmiştir. İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terkederek dışa açık, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiş ve böylece piyasa ekonomisini hakim kılmaya çalışmıştır.

Bu amacı gerçekleştirmede en önemli araçlardan biriside döviz kuru politikasıdır.

Bu çalışmamızda, 24 Ocak 1980 sonrası uygulamaya konan ekonomik politikalar analize edilirken, özellikle cari işlemler üzerinde uygulanan dalgalı döviz kuru politikasının etkileri irdelenecektir.

Çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi ve Tez Danışmanım Doç. Dr. Selahattin SARI'ya minnetlerimi borçluyum. Yoğun çalışmalarına rağmen Tez'in hazırlanmasında çok değerli katkıları olan ve bana yön veren Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. M. Sami DENKER'e teşekkürü bir borç bilirim. Tezimin her aşamasında yardımları olan mesai arkadaşlarıma ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ	V
GİRİŞ	VII
I- ÇALIŞMANIN AMACI	IX
II- ÇALIŞMANIN KAPSAMI.....	XI
III- ÇALIŞMANIN SORULARI.....	XIII
IV- ÇALIŞMANIN METODU VE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	XIV

BİRİNCİ BÖLÜM

1980-1990 DÖNEMİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

I- DEMOGRAFİK, SEKTÖREL VE BÖLGESEL GELİŞMELER.....	1
A. DEMOGRAFİK YAPIDAKİ GELİŞMELER.....	1
1. Nüfusun Yapısı	1
a- Toplam Nüfus ve Artış Hızları	2
b- Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	4
c- Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	5
d- Nüfusun Eğitim Durumu.....	6
2- Kentleşme	7
3- İstihdam	9
a- İstihdamdaki Gelişmeler	11
b- İstihdamın Sektörel Dağılımı	11
B. SEKTÖREL GELİŞMELER.....	13
1. Tarım Sektöründeki Gelişmeler.....	13
2. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	18
3. Hizmetler Sektöründeki Gelişmeler	22
C. BÖLGESEL GELİŞMELER.....	25
II- 24 OCAK EKONOMİK İSTİKRAR KARARLARI VE TEMEL	

HEDEFLERİ	28
A. PİYASA EKONOMİSİNE İŞLERLİK KAZANDIRMA	29
1. Kamu Kesiminin Ekonomideki Ağırlığının Azaltılması.....	29
2. Fiyatlandırma Tedbirleri	31
3. Özelleştirme Uygulamaları.....	33
B. DIŞA AÇILMA.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE KUR DEĞİŞMELERİ

I- DÖVİZ, DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE DÖVİZ KURLARININ TESPİTİ	38
A. DÖVİZ, DÖVİZ KURU, DÖVİZ KURU POLİTİKASI.....	38
1. Döviz.....	38
2. Döviz Kuru.....	38
3. Döviz Kuru Politikası	39
4. Gerçekçi Döviz Kuru Politikası ve Denge Döviz Kuru	40
B. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE GENEL ANALİZİ	41
1- Sabit Döviz Kuru Sistemi.....	42
a. Sabit Döviz Kuru Sisteminin Avantajları.....	43
b. Sabit Döviz Kuru Sisteminin Dezavantajları.....	44
2- Serbest Döviz Kuru Sistemi	45
a. Serbest Döviz Kuru Sisteminin Avantajları	46
b. Serbest Döviz Kuru Sisteminin Dezavantajları.....	48
3- Ara Döviz Kuru Sistemleri	49
a. Dalgalanma Sınırlarının Genişletilmesi.....	49
b. Sürünen Pariteler (Kayan Pariteler)	50
c. Kontrollü Dalgalanma	51
d. İstikrarlı ve Ayarlanabilir Döviz Kuru Sistemi.....	52
C. DÖVİZ KURU DEĞİŞMELERİ VE DÖVİZ KURLARININ	

BELİRLENMESİ	53
1- Döviz Kuru Değişmeleri ve Temel Kriterler.....	53
a. Ödemeler Dengeliği Faktörü	55
b. Rekabet ve Kârlılık Faktörü	56
2- Döviz Kurlarının Belirlenmesi.....	58
a. Satınalma Gücü Paritesi Teorisi, (SGP).....	58
i. Mutlak Yaklaşım.....	58
ii. Nisbi Yaklaşım.....	59
b. Satınalma Gücü Paritesi ve Türk Lirası	61
i. Toptan Eşya Fiyatları İndeksi ve SGP	61
ii. Tüketici Fiyatları İndeksi ve SGP	64
c. Reel Efektif Döviz Kurları (REDK).....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR POLİTİKASI VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

I- TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKASININ TARİHÇESİ.....	69
A- 1980 DÖNEMİ ÖNCESİNDE KUR POLİTİKALARI	69
1. 1923-1929 Liberal Dönem	69
2. 1930-1946 Kambiyo Denetimi Dönemi.....	70
3. 1946-1962 Uluslararası Sistemle Bütünleşme ve Liberal Dönem	74
4. 1963-1979 Planlı Kalkınma Dönemi	81
B- 1980-1990 DÖNEMİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI.....	86
1. 24 Ocak 1980 - 1 Mayıs 1981 Küçük Oranlı Devalüasyonlar Dönemi.....	86
2. 1981-1984 Günlük Kur Uygulaması Dönemi	87
3. 1984-1989 Kontrollü Esnek Kurlar Dönemi.....	88
4. 1989-1990 Konvertibilite Dönemi	91

II- UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ETKİLERİ	
VE KONVERTİBİLİTE	93
A- KUR POLİTİKALARININ CARİ İŞLEMLERE ETKİSİ	93
1. İhracat Üzerine Etkisi	93
2. İthalat Üzerine Etkisi	99
3. Turizm Gelirleri Üzerine Etkisi.....	104
4. İşçi Dövizleri Üzerine Etkisi	105
B- DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE KONVERTİBİLİTE	107
1. Konvertibilite Tanımı ve Kapsamı.....	107
2. Konvertibilitenin Şartları.....	109
a. Fiyat İstikrarının Sağlanması.....	109
b. Para ve Sermaye Piyasalarının Geliştirilmesi	109
c. Gerçekçi Döviz Kuru Politikası Uygulanması.....	110
d. Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi	110
e. Cari İşlemler Bilançosu Dengesinin Sağlanması	110
f. Yeterli Miktarda Döviz Rezervinin Bulunması	110
3. Türk Lirasının Konvertibilitesi	111
4. Konvertibilite Şartlarının Türkiye Açısından	
Değerlendirilmesi	112
a. Fiyat İstikrarının Sağlanması.....	112
b. Para ve Sermaye Piyasalarının Geliştirilmesi	113
f. Yeterli Miktarda Döviz Rezervinin Bulunması	114
c. Gerçekçi Döviz Kuru Politikası Uygulanması.....	115
d. Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi	116
e. Cari İşlemler Bilançosu Dengesinin Sağlanması	116
SONUÇ	118
YARARLANILAN KAYNAKLAR	121

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1-	Sayım Yıllarına Göre Türkiye Toplam Nüfusu, Yıllık Nüfus Artış Hızları ve Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı	2
Tablo 2-	Türkiye'de Nüfusun Üç Ana Yaş Grubuna Dağılımı ve Bağımlılık Oranları	5
Tablo 3-	Türkiye'de Okur-Yazar Oranı	6
Tablo 4-	Sayım Yıllarına Göre Kant ve Kur Nüfusu	8
Tablo 5-	İstihdam ve İstihdamın Sektörel Dağılımı	10
Tablo 6-	Gayri Safi Milli Hasıla (1968 Fiyatlarıyla).....	13
Tablo 7-	Gayri Safi Milli Hasıla (Cari Fiyatlarla)	14
Tablo 8-	Gayri Safi Milli Hasıla Gelişme Hızları (%)	14
Tablo 9-	Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları	15
Tablo 10-	Tarım Üretiminin Alt Sektörlere Dağılımı (%).....	16
Tablo 11-	Sanayi Üretiminin Alt Sektörlere Dağılımı (%).....	19
Tablo 12-	Hizmetler Sektörünün Alt Sektörlere Dağılımı (%).....	23
Tablo 13-	Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları	30
Tablo 14-	1980-1990 Dönemi Dış Ticaret Değerleri.....	36
Tablo 15-	Dış Ticaret Büyüklükleri.....	36
Tablo 16-	Toptan Eşya Fiyatlarına Göre TL'nin SGP: Zincirleme İndeks	62
Tablo 17-	Toptan Eşya Fiyatlarına Göre TL'nin SGP: Sabit İndeks	63
Tablo 18-	Tüketici Fiyatlarına Göre TL'nin SGP: Zincirleme İndeks	64
Tablo 19-	Tüketici Fiyatlarına Göre TL'nin SGP: Sabit İndeks	65
Tablo 20-	Reel Efektif Döviz Kurları	66
Tablo 21-	Reel Döviz Kurları	67
Tablo 22-	TL'nin Başlıca Yabancı Paralar Karşısındaki TL Kuru (1924-1929)	70

VI

Tablo 23- 1923-1929 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti	70
Tablo 24- 1930-1946 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri ..	73
Tablo 25- 1940-1950 Döneminde TL'nin Başlıca Paralar Karşısındaki Değeri (Kırş. olarak)	76
Tablo 26- 1946-1960 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri ..	76
Tablo 27- TL'nin Dolar Karşılığı Nominal ve Satınalma Gücü Paritesi Kurları	79
Tablo 28- 1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri ..	85
Tablo 29- 1960-1980 Dönemi TL'nin Dolar Karşılığı Nominal ve Satınalma Gücü Paritesi Kurları	85
Tablo 30- İhracat İçin Efektif Döviz Kurları	94
Tablo 31- Toptan Eşya Fiyatları ve İhracat İçin Efektif Döviz Kurları	94
Tablo 32- 1980-1990 Dönemi Türkiye'nin İhracat Değerleri	96
Tablo 33- İhracatın Sektörel Dağılımı	97
Tablo 34- Dış Ticarete Bazı Göstergeler	98
Tablo 35- İthalat İçin Efektif Döviz Kurları	99
Tablo 36- Toptan Eşya Fiyatları ve İthalat İçin Efektif Döviz Kurları	99
Tablo 37- 1980-1990 Dönemi Türkiye'nin İthalat Değerleri	101
Tablo 38- İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı	102
Tablo 39- İhracat ve İthalat İçin Efektif Döviz Kurları	103
Tablo 40- 1980-1990 Döneminde Turizm Gelirlerindeki Gelişmeler	105
Tablo 41- 1980-1990 Döneminde İşçi Dövizlerindeki Gelişmeler ..	106
Tablo 42- 1980-1990 Dönemi Fiyat Hareketleri	112
Tablo 43- Uluslararası Rezervler	115
Tablo 44- Cari İşlemler Bilançosu Dengesi	116

GİRİŞ

1971 yılında sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sisteme dayanan ve Bretton Wood olarak adlandırılan uluslararası para sisteminin 1960'ların ikinci yarısında başlayan Mark ve Frank krizlerinin ardından Dolar'ın altına konvertibilitesinin kaldırılmasıyla yıkılmasından sonra, uluslararası para sistemi dalgalı döviz kuru sistemine dayandırılmıştır. Uluslararası para sistemindeki bu gelişme ve 1973'te başlayan I. Petrol Şoku ile yeni gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini dünya ekonomisiyle entegre etmek amacıyla daha esnek bir kurs sistemi uygulamaya ve dışa açılmaya yönelmişlerdir. Bunda da özellikle Latin Amerika ülkelerinin bir kısmı ve Asya-Pasifik ülkeleri başarı elde etmiştir.

Türkiye 1973 Petrol Şoku ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonucu uygulanan ambargo nedeniyle dış ödeme güçlükleriyle karşı karşıya kalmıştır. Sabit döviz kuru sistemine dayalı olarak içe dönük sanayileşmenin sürdürülmesi Türkiye'nin bu açmazı aşmasına imkan sağlamamış ve 1970'lerde kendisiyle aynı düzeyde olan ülkelerle arasındaki fark açılırken gelişen Dünya Ekonomisinden de soyutlanmıştır.

Türkiye 1970'lerin başındaki bu gelişmelere 10 yıl gecikmeli olarak ayak uydurabilmiştir. 1980 yılının başında, uygulanan ekonomik politikası sonucu iyice ağırlaşan ekonomik kriz sosyal ve siyasal çalkantılara neden olmuş ve Türkiye 24 Ocak 1980'de yeni ekonomik programı uygulamaya koymuştur.

Türk Ekonomisinde 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan yeni ekonomik program iki temel ekonomik hedefi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bunlardan biricisi piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve böylece ekonomide etkin kaynak dağılımının piyasa mekanizması vasıtası ile sağlanmasıdır. İkinci temel ekonomik hedef ise açık ve ihracata dönük bir sanayileşme politikasının uygulanması ile Türk

VIII

Ekonomisinin dünya ekonomisine entegre edilmesidir. Bu iki temel ekonomik hedefin gerçekleştirilmesinde kullanılan araçlardan bir tanesi de kur politikasıdır.

1980 yılına kadar sabit kur sistemiyle aşırı değerlenmiş kur politikası, miktar kısıtlamaları ve tarifeler yanında ithal ikame ve korumacılık politikalarını desteklemiş, ihracatı sınırlayıp görece olarak iç piyasaya üretim yapmayı teşvik etmiştir.

1980 yılında uygulamaya konan yeni ekonomi politikasıyla birlikte daha esnek ve gerçekçi bir kur politikası izlenmeye başlamıştır.

I - ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın Amacı, sabit döviz kuru sistemine dayalı ithal ikameci politikalar sonucunda 1980 başlarında darboğaza gelen Türk Ekonomisinde, 1980'den sonra uygulamaya konan dışa açık ekonomik politikası çerçevesinde esnek döviz kuru politikasının analize yapılarak bunun uygulamadaki sonuçlarını değerlendirmektir.

Dünya Ekonomisindeki gelişmeler karşısında ülkemiz ekonomisinin kendi koşullarındanda kaynaklanan dışa açılma politikası zorunluluğu açıktır. Bu politika araçlarından biriside kur politikasıdır. Sürekli yüksek düzeyde yaşanan enflasyon ve ödeme dengesi sorunları gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya bulunduğu bir sorundur. Dışa açılma sürecinde bu sorunların çözümünde uygulanan politika araçlarından biriside döviz kurlarıdır.

Döviz kurları, gerek ülke ekonomilerini birbirine bağlama ve gerekse ödemeler dengesi kalemleri üzerindeki etkisi dolayısıyla önemlidir. Açığı değerlendirilmiş bir kur politikası dış ticarete dönük sektörleri iç piyasaya yöneltirken ithalatı cazip hale getirerekte hem ihracat endüstrilerini hemde ithal ikamesi endüstrilerini olumsuz yönde etkiler.

Bu yönüyle döviz kurlarının belirlenmesi önemli olmaktadır. Sabit kur sistemlerinde kamu otoritesince belirlenen kurlar esnek döviz kuru sisteminde piyasa güçleri tarafından belirlenmektedir. Kamu otoritesi tarafından belirlenen idari nitelikte kurlar yüksek enflasyon dönemlerinde aşırı değerlendirilerek sürekli devalüasyon baskısı yaratırken uluslararası fiyat hareketlerini de tam olarak takip edememektedir.

Böylece iç piyasanın dış piyasa ile ilişkisini koparıırken, döviz kazandırıcı kalemleride caydırarak dışa açılmayı engellemektedir.

Piyasa güçleri tarafından belirlenen kurlar ise iç piyasayı dış piyasaya serbestçe belirlenen kurlar vasıtasıyla bağlarken, ülkenin avanı-

tajlı olduğu sektörlerinin de dış piyasada rekabet sektörlerinede dış piyasada rekabet kazandırmaktadır. Dolayısıyla ödemeler dengesi kalemleri üzerindeki etkisi de farklı olmaktadır.

Bu çalışmayı yapmamızın nedenlerini şöyle sıralayabiliriz;

- 1980 sonrası Türkiye Ekonomisinin genel ekonomik yapısını ortaya koymak,
- 1980 sonrası uygulamaya konan dışa açılma politikasını temel hedefleri ve uygulama sonuçlarıyla analize etmek,
- Teorik düzeyde sabit ve dalgalı döviz kurlarını mukayeseli olarak incelemek,
- Türk Lirasını SGP ve REDK larına göre belirlenmesini ve sonuçlarını değerlendirmek,
- Esnek döviz kuru sistemlerine dayalı döviz kuru politikasıyla 1980 sonrası uygulamaya konan esnek döviz kurlarına dayalı dalgalı döviz kuru politikasını mevcut veriler ışığında incelemek,
- Dalgalı döviz kur politikasının cari işlemler ve TL'nin Konvertibilitesi üzerindeki etkilerini ele almak.

11 - ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Bu çalışma 1980 - 1993 dönemini kapsamaktadır. Araştırmamız 3 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, 1980 sonrası Türkiye Ekonomisinin demografik, sektörel ve bölgesel gelişmesi ve alınan ekonomik tedbirler temel hedefleri itibariyle incelenecektir.

Birinci kısımda, demografik yapıdaki değişimler nüfusun yapısı, kentleşme ve istihdamdaki gelişmelere göre ele alınacaktır. Sektörel gelişmelerde tarım, sanayi ve hizmetler sektöründeki gelişmelere değinilirken, bölgesel gelişmede de bölgesel gelişme farklılıkları ve alınan tedbirler incelenecektir.

İkinci kısımda, 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya konan ekonomik istikrar tedbirleri piyasa ekonomisine işlerlik kazandırma yolunda kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı, fiyatlandırma tedbirleri ve özelleştirme uygulamaları ile dışa açılma politikaları temel hedefleri ve sonuçları ile değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, döviz, döviz kuru, döviz kuru sistemleri ve döviz kurlarının belirlenmesi teorik düzeyde ele alınacaktır. Konuyla temel tanımlar verildikten sonra sabit ve serbest döviz kuru sistemleri avantaj ve dezavantajları ile analize edilecek ve bu iki sistemin arasında yeralan kur sistemleri incelenecektir. Döviz kuru değişimlerinde temel kriterler ele alındıktan sonra döviz kurlarının belirlenmesinde SGP teorisi teorik olarak ve Türk Lirası açısından analize edilecektir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'de uygulanan döviz kur politikasının tarihçesi ve 1980 sonrasında cari işlemler üzerine etkisi ile Türk Lirasının Konvertibilitesi incelenecektir.

XII

Birinci kısımda, 1980 öncesi ile 1980 sonrası döviz kurları ele alınacaktır.

İkinci kısımda, 1980 sonrası uygulanan döviz kuru politikasının cari işlemler üzerine etkisi ve konvertibilitenin şartları ile Türk Lirası açısından bu şartların değerlendirmesi yapılacaktır.

Sonuçta ise 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikası çerçevesinde döviz kuru politikasının etkinliği ve TL'nin konvertibilitesi konusunda sonucun ne olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

III - ÇALIŞMANIN SORULARI

Araştırmanın yönlendirilmesinde aşağıdaki sorular sorulmuştur.

- 1- 1980 sonrası Türkiye Ekonomisindeki gelişmeler nelerdir?
- 2- Uygulanan 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Temel Hedefleri ve Uygulama Sonuçları Nedir?
- 3- İncelenen dönemde SGP'ye göre Türk Lirası'nın seyri nasıl olmuştur?
- 4- 1980 öncesi uygulanan sabit döviz kuru politikasının uygulama sonuçları nasıl olmuştur?
- 5- 1980 sonrası uygulanan dalgalı döviz kuru politikasının cari işlemler üzerine etkisi nedir?
- 6- Dalgalı döviz kuru politikası Türk Lirasının konvertibilitesini gerçekleştirmede başarılı olmuş mudur?

IV . ÇALIŞMANIN METODU VE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırmada temel olarak ekonomik verilere dayalı analizler yapılmıştır. Bu yönüyle ortaya teorik olarak farklı, yeni bir şeyler koymaktan öteye verilere dayalı analizler yoluyla uygulamalar değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, teorik düzeyde sabit döviz kuru sistemiyle serbest döviz kuru sisteminin mukayesesi ile üçüncü bölümde bu sistemlere dayalı olarak uygulanan döviz kuru politikalarının çok taraflı analizinden çok ekonomik verilere dayalı analiz yöntemi seçilmiştir. Bunda en önemli nedenlerden birisi, her iki sistemin seçiminde temel alınabilecek kesim kriterlerin yokluğu yanında, ekonomilerin kendi dinamiklerinden kaynaklanan ve her bir ekonomi için sistemlerin farklı derecede fayda sağlamalarıdır bir diğeri de, özellikle uluslararası para sisteminden kaynaklanmaktadır. Yirmi beş yıllık uygulamaya rağmen sabit döviz kuru sisteminin yıkılmasından sonra esek döviz kuru sisteminin hala tartışılıyor olmasıdır.

Bu ise kur sistemlerinin teorik düzeyde mukayesesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle sabit ve serbest kur sistemleri tanımlandıktan sonra ekonomik veriler ışığında uygulanan kur politikaları yoluyla serbest döviz kuru sisteminin analizi yapılmıştır.

Çalışmada genel kaynaklar olarak konuyla ilgili elde edilebilen bütün kaynaklar taranmıştır. Rakamsal veriler için Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı TC. Merkez Bankası kaynakları ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Raporları ve kaynakları kullanılmıştır.

Konunun açıklanmasında yardımcı olmak amacıyla yeteri derecede tablo kullanılmıştır.

Tezin yazımında karşılaşılan temel güçlük, özellikle resmi kaynakların rakamsal verilerinin farklılığı yanında, sürekli değişen yeni seriler sonucu oluşan verilerin tek düzen haline getirilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1980 - 1990 DÖNEMİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELİŞMESİ

I. DEMOGRAFİK, SEKTÖREL VE BÖLGESEL GELİŞMELER

A - DEMOGRAFİK YAPIDAKİ GELİŞMELER

1 - Nüfusun Yapısı

Demografik değişimler toplumdaki yapısal gelişmelerin ana özelliklerini ortaya koyar (1). Ekonomik, kültürel ve sosyal alanda meydana gelen değişiklikler de nüfusun bünyesini önemli ölçüde etkiler. Ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlanması veya yavaşlaması, bu gelişmenin modeli ve hedefleri, nüfusun birçok özelliklerini değiştirici yönde sonuçlar doğurur.

Diğer taraftan, bir ülkedeki nüfusun miktarı, artış hızı, coğrafi dağılımı, doğum-ölüm oranları, ortalama hayat süreleri ve göçler gibi hususlar sadece orada yaşayan toplumun sosyal yapısını belirlemekle kalmaz, çeşitli alanlarda kabul edilecek politikaların ve yürütülecek uygulamaların tespitinde de rol oynar (2).

İktisat açısından nüfusun başlıca iki yönden önemi vardır. Birinci olarak nüfusun miktarı, artışı ve özellikleri bir memleketteki iktisadi faaliyetlerin amaçlarını, hacmini, çerçeve ve bileşimini, ve nihayet temposunu tayinde dikkate alınması gerekli önemli faktörlerdendir.

İkinci olarak nüfus bir iktisadi kaynak olduğu için iktisadi açıdan önem taşır (3)

Bu nedenle ülke nüfusunu incelerken niceliksel yönden nüfusun miktarı, artış hızı, yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımı ele alınırken niteliksel yönden ise, nüfusun eğitim, meslek ve yerleşme açısından durumu (4) ortaya konacaktır.

1) Memduh Yaşa, (edt), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923 - 1978* İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, Apa Ofset Basımevi 1980, sh. 655.

2) Yaşa, a.g.e. sh. 656.

3) Reşat Aktan, *Türkiye İktisadi*, Ankara, A.Ü. S.B.F. Yayınları No : 425 Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978, sh. 25.

4) Halil Dirimtekin, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1989, sh. '25.

a - Toplam Nüfus ve Artış Hızları

Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927 yılında, ikincisi 1935 yılında yapılmış, ondan sonra da kanun gereği her beş yılda bir sayım yapılmaktadır.

Tablo 1 : Sayım Yıllarına Göre Türkiye Toplam Nüfusu, Yıllık Nüfus Artış Hızları ve Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı :

Yıl	Nüfus	Artış(‰)	(Erkek)	%	Kadın	%
1927	13.648	-	6.564	48.1	7.084	51.9
1935	16.158	21.3	7.937	49.1	8.221	50.9
1940	17.821	19.8	8.899	49.9	8.922	50.1
1945	18.791	10.6	9.447	50.3	9.344	49.7
1950	20.947	22.0	10.527	50.3	10.420	49.7
1955	24.064	27.8	12.233	50.8	11.831	49.2
1960	27.755	28.5	14.164	51.0	13.591	49.0
1965	31.391	24.6	15.997	51.0	15.394	49.0
1970	35.605	25.2	18.007	50.6	17.598	49.4
1975	40.348	25.0	20.745	51.4	19.603	48.9
1980	44.737	20.7	22.695	50.7	22.042	49.3
1985	50.664	24.9	25.672	50.7	24.992	49.3
1990	56.479	21.7	28.607	50.7	27.866	49.3

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü, (DİE), **Türkiye İstatistik, Yıllığı 1991**, Ankara, 1993, sh. 45.

Tablo 1'den de görüldüğü gibi ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927'de 13 milyon 648 bin olan ülke nüfusu artış hızı savaş yılları hariç daima % 2'nin üzerinde gerçekleşmiştir.

Planlı dönemde nüfus artış hızını yavaşlatmaya yönelik izlenen politika ve bu çerçevede gerçekleştirilen uygulamalara (5) rağmen nüfus artış hızı % 2'nin altına düşürülemedi.

Bu artış ülkedeki sosyal ve ekonomik gelişmeye paralel olarak sağlık şartlarında sağlanan gelişmeler sonucu ölüm oranlarındaki azalış (6) ve doğum oranlarındaki hızlı artıştan (7) kaynaklanmaktadır.

1940 - 1945 döneminde nüfusun az artmasında II. Dünya Savaşı'nın önemli etkisi vardır. Türkiye bu savaşa girmemekle beraber savaşın bütün güçlüklerini çekmek zorunda kalmıştır. Üretken yaştaki bir milyondan fazla genç nüfusun silah altında bulunması, gıda üretiminin azalması ve dağıtımının bozulması, dış dünya ile olan ticari münasebetlerin tamamen kopması, yaşama ve sağlık şartlarının kötü seviyelere düşmesi gibi maddi sebeplerle ve harbin yarattığı psikolojik havanın etkisi ile bu dönemde nüfus artış oranı düşmüştür (8). 1950 - 1960 döneminde hızlı nüfus artışının kaynakları savaş dönemi olumsuzluklarının ortadan kalkması, Balkan ülkelerinden göç hareketlerinin hızlanması ve düzelen şartlar ve iyileşen sağlık ve yaşam durumları neticesinde ölüm oranlarındaki görülen önemli azalmadır (9).

1980 - 1990 döneminde Türkiye nüfusu sayı olarak 44 milyon 737 binden, 56 milyon 479 bine, nüfus artış oranları ise sırasıyla ‰ 20.7 ve ‰ 21.7 olarak gerçekleşmiştir.

Hızlı nüfus artışının, askeri ve siyasi yönden önem arzemesi, optimal ölçekli tesislerin kurulmasına imkan vermesi ve atıl kapasitenin harekete geçirilmesi gibi olumlu etkileri yanında, fert başına gelirin düş-

5) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor 1990**, Ankara, TOBB Yayın No : Genel 165, Semih Ofset Matbaası, 1990, sh. 40.

6) Drimtekin, a.g.e., sh. 28.

7) Kubilay Baysal, **Türkiye Ekonomisi (I. Kitap)**, İstanbul Üniversitesi Yayın No : 3236, I. Ü. İktisat Fakültesi Yayın No : 502, 1984, sh. 102.

8) Reşat Aktan, a.g.e., sh. 116.

9) Aslan Eren, **Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi**, İzmir, 1989, sh. 13.

mesi sonucu tasarrufların azalması, talep artışı ve yatırımların dağılımını etkileyerek üretken yatırımlar yerine demografik yatırımları teşvik etmesi gibi olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır (10).

Bu açıdan Türkiye'de nüfus artış hızı AT ülkeleri nüfus artış hızı oranlarının çok üzerindedir. İngiltere'de ‰ 0.64, Hollanda'da ‰ 4.89, Fransa'da ‰ 3.35, Almanya'da ‰ -2.25 iken Türkiye'de ‰ 24 civarındadır (11). Nüfus artış hızı oranındaki bu gelişme kalkınma sürecinde Türkiye'nin aşması gereken temel problemlerden biri olarak görülmektedir.

b - Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı :

Nüfusun cinsiyete göre dağılımının incelenmesi, özellikle gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde erkek ve kadının istihdama ve dolayısıyla üretime katkıları, tüketim ve tasarruf alışkanlıkları ve eğilimlerinin birbirinden farklı olmasından dolayı önemlidir (12).

Tablo 1'de görüldüğü gibi uzun harp yılları sonrasında kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olmasına rağmen daha sonra bu oran erkekler lehine dönmüştür. 1980 ve 1990 yıllarında erkek nüfusun toplam nüfusa oranı % 50.7 olmuştur. Kadın nüfusun toplam nüfusa oranı % 49.3 olmuştur.

Türkiye'de erkek nüfus fazlalığının nedenleri basında doğumlarda erkek çocukların % 4-5 oranında fazlalık göstermesi (13) ve doğan erkek çocuklarının (özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde) yaşama şanslarının daha fazla olmasındandır (14).

10) Dündar Sağlam , **Türkiye Ekonomisi**, 2. Baskı, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Kalite Matbaası, 1977, sh. 13-14.

11) Türkiye Odaları ve Borsalar Birliği, **Türkiye ve AT Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Verileri Karşılaştırılması**, Ankara, TOBB Yayın No: Genel 115; AT: 2, 1989, sh. 41.

12) Reşat Aktan, a.g.e., sh. 123.

13) Baysal, a.g.e., sh. 131.

14) Eren, a.g.e., sh. 15.

c - Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı :

Nüfus artış hızının yüksek olması, nüfusumuza genç ve dinamik bir nitelik kazandırmaktadır.

Çeşitli yaşlarda bulunan insanların tüketim, mal ve hizmetlerine karşı olan ihtiyaçları, çalışma ve üretim faaliyetlerine katılma imkanları, iktisadi davranışları birbirinden farklı olmaktadır (15).

Nüfusun yaş gruplarına göre ayırımı genç, aktif ve yaşlı nüfus olarak üç gruba ayrılarak incelenmektedir. 0-14 yaşları arasındaki nüfusa genç nüfus, 15-64 yaşları arasındaki nüfusa aktif (faal) nüfus ve 65 yaşından yukarı nüfusa yaşlı nüfus denmektedir.

Tablo 2 : Türkiye'de Nüfusun Üç Ana Yaş Grubuna Dağılımı ve Bağımlılık Oranları

Yaş Grupları	Hesaplamanın Yapıldığı Yıllar					Yüzde Dağılımı	
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
0-14	41.3	42.0	41.8	40.5	39.0	37.5	35.0
15-64	55.2	54.1	53.8	55.0	55.9	58.3	60.6
65 ve yukarısı	3.5	3.9	4.4	4.5	4.7	4.2	4.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
Bağımlılık Oranı	814	865	836	827	788	721	681

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı 1991**, Ankara, 1993, sh. 59-60.

Tablo 2'den görüldüğü gibi 0-14 yaş grubu 1980 yılında % 39.0 1990 yılında % 35'dir. 15-64 yaş grubu ise sırasıyla % 55.9 ve 60.6'dır. Genç nüfus, sosyal masrafları, sağlık giderlerini artırmadan verim sağ-

15) Reşat Aktan, a.g.e., sh. 125.

16) Agah Oktay Güner, **Verim Ekonomisi**, İstanbul, Damla Yayınevi No : 71, İktisat serisi No 2, 1978, sh. 153.

larken (16), 0-14 yaş grubunun tüketici bir nitelik taşıması ve bu yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki yüzdesinin yüksek olması sonucu faal nüfus büyük bir yük taşımakta, bağımlılık oranı artmaktadır.

Bağımlılık oranı; iktisadan faal 1000 nüfusa faal olmayan kaç nüfusun düştüğünü göstermektedir (17).

1980 yılına kadar 800'ün üzerinde olan bağımlılık oranı 1980 yılından itibaren 800'ün altına düşmüş ve 1980'de 788 ve 1990'da 681 olmuştur.

d - Nüfusun Eğitim Durumu;

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik gücü üzerinde, nüfusun eğitim durumunun etkisi büyüktür (18). Nüfusun okur-yazar oranları ve okur-yazar olanların eğitim düzeyleri (niteliği ve niceliği) yüksek olan ülkelerde ekonomik gelişme daha kolay ve daha sağlıklı şekilde olmaktadır (19).

Tablo : 3 Türkiye'de Okur - Yazar Oranı (%)

Yıl	Genel	Erkek	Kadın
1927	10.6	17.4	4.7
1935	19.3	29.4	9.8
1940	24.6	36.2	12.9
1945	30.2	43.7	16.8
1950	32.4	45.3	19.4
1955	40.9	55.8	25.5
1960	39.5	53.6	24.8
1965	48.7	64.0	32.8
1970	56.2	70.3	41.8
1975	63.6	76.0	50.5
1980	67.5	79.9	54.7
1985	77.3	86.4	68.0
1990	80.1	88.8	71.9

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı 1991**, Ankara, 1993, sh. 79

TOBB, Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi sh. 4.

17) Sağlam, a.g.e., sh. 15.

18) Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 1497, İktisat Fakültesi No: 266, 1970, sh. 73.

19) Eren, a.g.e., sh. 20.

Tablo 3'de görüldüğü gibi 1927 sayımı sonucu erkeklerde % 17.4 kadınlarda % 4.7 olan okur - yazar oranı her geçen yıl artarak devam etmiştir. Erkeklerde okur-yazar oranı 1980 yılında % 79.9, 1990'da % 88.8 iken kadınlarda sırasıyla % 54.7 ve % 71.9 olmuştur.

Kadınlardaki okur-yazar oranlarının erkeklerle göre düşük olması, Türkiye'nin sosyal yapısından kaynaklanmaktadır (20).

Okullaşma oranı ise 1980 yılında ilköğretimde % 98, ortaöğretimde % 35, yükseköğretimde % 5 iken (21), 1990 yılında sırasıyla % 94.1, % 47.7 ve % 14.5 (22) olmuştur.

2 - Kentleşme;

Cumhuriyet döneminde Türkiye'de sosyal değişmeyi belirleyen en önemli gelişmelerden birisi özellikle 1950'lerden sonra kendini açık bir biçimde gösteren kentleşme hareketidir (23).

Türkiye'de son 40 yıl içinde ekonomik ve sosyal gelişmeler neticesinde hızlanan kentleşme olgusunu salt bir nüfus hareketi olarak değil, toplumun sosyo-ekonomik yapısında bir değişme olarak değerlendirmek gerekir (24).

Gerçekte kentleşme olgusu sanayileşmenin bir sonucudur. Avrupa'da büyük kentlerin doğuşu sanayileşmeyle aynı döneme rastlamaktadır.

Türkiye'de de 1950 yılından sonra sanayileşme hareketi ile kırsal kesimden şehirlere akınını fazlalaştığı, şehir nüfuslarının ve dolayısıyla kalabalık şehir sayısının arttığı görülmüştür (25).

20) Baysal a.g.e., sh. 138

21) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Türkiye ve AT ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Verilerle Karşılaştırılması**, sh. 80.

22) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor, 1991**, Ankara, TOBB Yayın No: Genel193, AYDB : 90, 1991, sh.119.

23) Akın İkin; **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2257, İktisat Fakültesi Yayınları No: 384, 1976, sh. 45.

24) Dirimtekin; a.g.e., sh. 45.

25) Besim Üstünel, **Ekonominin Temelleri**, 5. Baskı, Ankara, 1988, sh. 360.

İyi bir iş bulma, yüksek gelir elde etme, güvenli bir ortamda yaşama isteği insanların kent merkezlerinde toplanmasına yolaçarken, endüstrilerin aynı kentlerde yoğunlaşması, taşınma giderlerini azaltan, iş bölümü ve uzmanlaşma alanlarını genişleten, altyapı hizmetlerinde kolaylık ve ucuzluk sağlayan "ekonomik çekiciliğe" "sosyal ve kültürel etkinliklerin çekiciliği" de eklenince kentleşme büyük bir hız kazanmıştır (26). Buna kırsal yörelerin iticiliğini de eklemek gerekir.

Tablo : 4 Sayım Yıllarına Göre Kent ve Kır Nüfusu (Bin kişi)

Yıllar	Toplam	Kent		Kır	
	Nüfus	Nüfusu	%	Nüfusu	%
1927	13.648	3.306	24.2	10.342	75.8
1935	16.158	3.803	23.5	12.355	76.5
1940	17.821	4.346	24.4	14.475	75.6
1945	18.791	4.687	24.9	14.104	75.1
1950	20.947	5.244	25.0	15.703	75.0
1955	24.064	6.927	28.8	17.137	71.2
1960	27.755	8.860	31.9	18.895	68.1
1965	31.391	10.806	34.4	20.585	65.6
1970	35.605	13.691	38.5	21.914	61.5
1975	40.348	16.869	41.8	23.479	58.2
1980	44.737	19.645	43.9	25.092	56.1
1985	50.664	26.866	53.0	23.798	47.0
1990	56.473	33.326	59.0	23.147	41.0

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1990**, Ankara, 1991, sh. 36.

1950 yılından itibaren artmaya başlayan şehir nüfusu, bu eğilimini son on yıllık dönemde de sürdürerek 33 milyon 326 bine ulaşmış, toplam nüfus içinde şehirlerde yaşayanların oranı % 59.0'a yükselirken, köylerde yaşayanların oranları % 41.0'e gerilemiştir.

26) Yaşa, a.g.e., sh. 655.

1950'lerden sonra ülkemizde ortaya çıkan kentleşme olayının sağlıklı ve dengeli bir biçimde cereyan ettiğini söylemek mümkün değildir. Her şeyden önce ülkemizdeki kentleşme, sanayinin çekiminden ziyade kırsal kesimin itiminden ileri gelen sağlıksız bir kentleşmedir (27).

Bu zaman içerisinde kentleşmenin ikinci aşaması olan nüfusun ve endüstrinin aşırı yoğunlaşmasından doğan olumsuz sonuçlar kentleşmenin sağladığı olumlu sonuçlar karşısında ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Kentleşme oranındaki gelişmeye bağlı olarak kentlerin oluşmasında gerekli demografik ve altyapı yatırımlarının artması, ülke kalkınmasında daha önemli olan üretken yatırımlara ayrılan payların azalmasına yol açmıştır. Ayrıca hızlı kentleşme hareketi bir yandan ülkedeki işsizliğin daha da artmasına yol açarken, diğer yünden çalışan nüfusun sorununun ağırlığını artırmış (28) ülkedeki işsizliğin daha da artmasına, sağlıksız kentleşmenin, geçekondulaşmanın ve buna bağlı olarak birçok sosyal ve ekonomik sorunların, eğitim, sağlık, konut, ulaşım, altyapı ortaya çıkmasına neden olmuştur (29).

Diğer bir nokta da toplam nüfusun yaklaşık yüzde 20'si, şehir nüfusunun yüzde 40'ı üç büyük kentte yaşamaktadır (30).

3 - İstihdam

İstihdam, genel olarak hizmete almak ve çalıştırmak anlamına gelmektedir. Ekonomik anlamda ise üretim faktörlerinin herbirinin veya tümünün üretim faaliyeti sırasında kullanılmasıdır.

Bununla birlikte, gerek en önemli faktör olması, gerekse üretimin nihai amacının insana yönelik bulunması nedeniyle istihdam, çalışma ve gelir sağlama kararında olan fertlerin hizmetlerinden faydalanılmak üzere iradi ve ihtiyari olarak çalıştırılmaları anlamına gelmektedir (31).

27) Yaşa, a.g.e. sh. 685.

28) Baysal, a.g.e., sh. 118

29) Eren, a.g.e, sh. 17.

30) Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1991, Ankara, 1993, sh. 18.

31) F. Sabri Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, 6. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1991, sh. 73.

Tablo : 5 İSTİHDAM VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (15+Yaş) (Bin Kişi)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Sivil İşgücü	15.619	15.959	16.306	16.662	17.024	17.395	17.703	18.027	18.350	18.680	19.131	19.789	20.319	20.384
Sivil İstihdam	13.813	14.106	14.393	14.649	15.019	15.360	15.843	16.361	16.550	16.733	17.118	18.171	18.738	18.772
İşsiz	1.806	1.853	1.913	2.013	2.005	2.035	1.860	1.666	1.800	1.947	2.013	1.618	1.581	1.612
İşsizlik Oranı (%)	11.6	11.6	11.7	12.1	11.8	11.7	10.5	9.2	9.8	10.4	10.5	8.2	7.8	7.9
Sivil İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)														
Tarım	% 54.9	54.4	54.0	53.5	53.0	52.6	51.7	50.8	50.5	50.0	49.2	46.6	44.1	42.8
Sarıya	% 13.8	14.1	14.2	14.4	13.4	14.7	15.0	15.2	15.2	15.3	15.5	15.4	17.6	16.4
Hizmetler	% 31.2	31.5	31.8	32.1	32.6	32.7	33.3	34.0	34.3	34.7	35.3	38.0	38.3	40.8

Kaynak : Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler: 1984-1988, Ankara, 1989, sh. 361.
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, İktisadi Rapor, 1990, Ankara, 1991, sh. 65.
Devlet Planlama Teşkilatı, Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran, 1994, sh. 40.

Çalışma ve gelir sağlama kararındaki fertlerin -ki bu faal nüfustur- tamamı istihdam edilebiliyorsa, hizmete alınabiliyor ve çalıştırılabiliriyorsa tam istihdamdan, iş bulamıyor, arzedilen emeğin bir kısmı talepsiz kalıyorsa eksik istihdam veya işsizlik sözkonusudur (32).

O halde istihdam sorunu nüfus artışından doğan emek arzı ile toplumda yaratılan iktisadi faaliyet hacminin doğurduğu işgücü talebi arasındaki dengesizlikten doğmaktadır (33).

a - İstihdamdaki Gelişmeler

Tablo 5'te görüldüğü gibi 1980 - 1993 döneminde sivil istihdam yaklaşık 5 milyon artarak 18 milyon 772 bine yükselirken, işsizlik oranı son yıllarda düşmekle beraber ortalama % 10 civarında gerçekleşmiştir.

Ekonomik olduğu kadar sosyal yara durumuna gelen işsizliğin artmasında birçok neden bulunmaktadır. Kararlı ve etkin bir politikanın uygulanamayışı, yeterli kalkınma hızının gerçekleştirilemeyişı, üretimde sermaye yoğun teknolojinin seçimi, hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşme sayılabilir (34).

1984 yılından itibaren istihdamı geliştirme ve işsizlikle mücadele faaliyetlerinin koordinasyonu için bir Devlet Bakanlığı görevlendirilmiş, nitelikli işgücü yetiştirme ve mevcut işgücünün niteliğinin yükseltilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiş, Beceri Kazandırma Eğitim Programları düzenlenmesine (35) rağmen yeterli başarı elde edilememiştir.

b - İstihdamın Sektörel Dağılımı

İstihdamın sektörel dağılımı, ekonomik gelişme düzeyini yansıtan iyi bir göstergedir.

32) Eren, a.g.e., sh. 23.

33) Şiir Erkök, **Teknoloji Seçimi Ve İstihdam Sorunları**, Ankara Ankara, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 118, 1978, sh. 119.

34) Eren, a.g.e., sh. 42,43,44.

35) Devlet Planlama Teşkilatı, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar. Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara, 1990, sh. 82.

Colin Clark adlı iktisatçı, ekonomik kalkınma ile istihdamın sektörel dağılımı arasında sıkı bir ilişki olduğunu tesbit etmiş, "Üç Sektör Teorisi" adını verdiği teorisine göre, ekonomik kalkınma hızlandıkça tarım sektöründe çalışan işgücünün azalacağını, buna mukabil sanayi ve hizmetler sektöründe çalışan işgücünün artacağını belirtmiştir (36).

Tablo 5'teki verilerden de anlaşıldığı üzere istihdamın sektörel dağılımında tarım sektörünün payının azalması sanayileşmenin bir sonucudur ve olumlu bir gelişmedir. Buna karşın tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı gelişmiş ülkelere göre hala çok yüksektir (37).

Sanayi sektörünün istihdamdaki payı artmakla beraber, hizmetler sektörünün payı daha hızlı artmıştır. Bunun nedeni, sanayi sektörünün işgücü arzında çıkan artışı yeterince emebilme potansiyelinin bulunmaması, iş arayanların önemli bir kısmının hizmetler sektöründe kendi işlerini kurma veya bulma çabalarıdır (38)

İşsizlik, günümüz Türkiye'sinin en önemli sosyal sorunu olmaya devam etmektedir. Nüfus hareketliliği, kentleşme, işgücü arzının nüfus artış oranından ve işgücü talebinin artış oranından daha fazla olması, işsizliğin artmasına yolaçmıştır (39).

Gerek işsizliğin tespitinde gerekse işsizliğin önlenmesi için izlenecek istihdam politikalarını aramada ve geliştirmede yeterli çalışmalar yapılamamıştır (40).

36) Vural Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul, 1986, sh. 17.

37) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Türkiye ve AT Ülkelerinin Sosyo - Ekonomik Verilerle Karşılaştırılması**, sh. 50.

38) Eren, a.g.e., sh. 31.

39) Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, Ankara, Verso Yayıncılık, 1990, sh. 331.

40) Yaşa, ag.e. sh. 673.

B- SEKTÖREL GELİŞMELER

1- Tarım Sektöründeki Gelişmeler

Gelişme sürecinde tarım sektörüyle diğer sektörler arasındaki ilişki, hemen hemen her ülkede ortak özellikler taşımaktadır. Bu süreç içinde tarımın GSYİH ve ihracat içindeki payı nispi olarak azalmaktadır ve tarım, toplam ekonomik faaliyetlerin küçük bir bölümü haline gelmektedir.

Tablo 6- Gayri Safi Milli Hasıla (1968 Yılı Fiyatlarıyla Milyar TL.)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
TARIM	45.3	45.3	48.2	48.1	49.8	51.0	55.1	56.2	61.0	54.4	61.2
SANAYİ	40.8	43.9	46.0	49.7	54.7	58.1	63.2	69.2	71.1	74.3	80.2
Madençilik	4.5	4.2	3.9	4.2	4.6	5.1	4.8	5.0	5.1	4.9	5.0
İmalat Sanayi	32.7	35.7	37.7	40.9	45.1	47.6	52.2	57.3	58.2	61.4	66.2
Enerji	3.6	4.0	4.4	4.6	5.0	5.4	6.2	6.9	7.8	8.0	9.0
HİZMETLER	102.4	106.2	109.9	114.3	120.3	125.1	133.2	142.2	147.8	154.2	163.8
İnşaat	12.9	12.9	13.0	13.1	13.3	13.7	14.9	15.9	16.2	16.1	16.9
Ticaret	26.2	28.1	29.4	31.4	33.9	35.5	38.9	42.7	44.2	47.1	53.2
Ulaşt. ve Haberl.	18.5	18.7	19.1	19.7	21.2	22.2	23.2	24.7	25.4	26.1	27.0
Devlet Hiz.	20.5	21.4	22.5	23.5	24.1	24.9	25.8	27.0	28.7	31.1	32.0
Diğer Hiz.	24.3	25.1	25.9	26.6	27.8	28.8	30.4	31.9	33.3	33.8	34.7
GSYİH (Faktör Fiy.)	188.5	195.3	204.2	212.1	224.9	234.3	251.4	267.7	279.8	282.1	305.2
GSMH (Piyasa Fiy.)	206.1	214.7	224.4	231.9	245.6	258.2	279.0	299.7	309.8	317.2	346.4

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca**

Ekonomik Göstergeler, Nisan 1991, sh.42.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**,

Mayıs, 1989, sh.6.

Tablo 7- Gayri Safi Millî Hasıla (1968 Yılı Fiyatlarıyla Milyar TL.)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
TARIM	925.0	1325.4	1678.9	2118.1	3397.1	4790.3	6585.8	9532.3	16023.2	25366.4	45612.5	90778.0	153345.0	271030.0
SANAYİ	1024.2	1572.3	2191.5	3096.4	5110.1	8060.5	11352.8	16847.5	29727.1	47609.1	73742.2	133385.0	229586.0	408794.0
Madençilik	74.8	134.5	170.8	253.4	388.1	650.4	756.0	1060.0	1834.1	3095.2	4549.3	8762.0	13219.0	19638.0
İmalat Sanayi	865.1	1309.6	1812.8	2582.9	4206.3	6408.6	8997.8	13597.0	23885.0	38254.1	59176.2	111350.0	188751.0	339495.0
Enerji	84.3	128.2	207.9	260.1	515.6	1001.5	1598.9	2190.5	4008.2	6260.4	10017.3	13288.0	27616.0	49661.0
HİZMETLER	2118.7	3126.3	4210.4	5603.0	8811.9	12675.3	17689.2	26548.8	45991.3	78513.4	132378.2	250051.0	416171.0	638309.0
İnşaat	213.0	285.4	357.1	447.6	697.4	951.2	1410.5	2152.0	3563.1	6013.2	10091.3	41649.0	69679.0	128880.0
Ticaret	650.8	1011.5	1370.1	1906.6	3139.9	4397.0	6093.1	9226.2	16143.1	26972.4	44563.0	106366.0	187872.0	343535.0
Ulaşt. ve Haberl.	421.1	623.6	841.9	1136.3	1785.4	2711.2	3662.3	5323.0	9308.1	15556.2	25589.0	74058.0	132282.0	227562.0
Devlet Hiz.	377.6	481.1	686.6	860.9	1056.5	1441.0	2073.3	3219.0	5327.1	9665.0	16153.2	61051.0	111841.0	203922.0
Diğer Hiz.	486.2	724.5	954.8	1251.5	2162.8	3175.0	4449.9	6528.5	11650.2	20307.1	35982.1	66930.0	114800.0	134410.0
GSYİH (Faktör Fiy.)	4098.0	6024.0	8080.8	10817.4	17349.1	25526.1	35627.8	52928.6	91741.4	151488.0	251732.4	574227.0	999405.0	1718133.0
GSMH (Piyasa Fiy.)	4435.2	6553.6	873.50	11551.9	18374.8	27789.4	39309.6	58990.0	100582.1	170412.2	287254.1	654431.0	1109843.0	1929250.0

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Nisan 1991, sh. 3
Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Eylül 1994, sh. 3.
Not: 1991-1992-1993 rakamları ynt seriyeye göre cari fiyatlarla gösterilmiştir.

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payının azalması iktisadi gelişmenin neticesidir. Çünkü, iktisadi gelişme tarımsal gelirin milli gelir içindeki nispi payının azalması sonucunu doğurur. İktisadi gelişme ile tarım kesiminin ülke ekonomisi üzerindeki etkisi azalır. Dolayısıyla, ülkede sanayi geliştikçe tarım kesimi devamlı değişmelere uğramaktadır. Ancak, gerek sermaye birikimi gerek işgücü bakımından tarım önemli bir kaynak olmakla beraber, tarım iktisadi gelişmeyi sürükleyen değil fakat gelişmenin sürüklediği bir sektördür (41).

Tablo 8- Gayri Safi Millî Hasıla Gelişme Hızları % (1968 Yılı Fiyatlarıyla)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
TARIM	-1.7	0.1	6.4	-0.1	3.5	2.4	7.9	2.1	8.0	-10.8	11.6	-0.2	3.9	-2.4
SANAYİ	-6.0	7.4	4.9	8.0	10.1	6.3	8.7	9.6	3.1	3.1	9.0	3.3	6.8	8.6
Madençilik	-4.1	-7.3	-5.5	7.5	7.9	11.9	-6.3	4.2	8.7	-3.7	0.4	3.5	0.5	-6.1
İmalat Sanayi	-6.4	9.5	5.4	8.7	10.2	5.5	9.6	9.9	1.9	3.2	10.0	3.1	6.8	9.8
Enerji	-4.5	7.0	11.6	2.2	11.1	7.8	15.5	10.9	9.8	7.1	7.3	5.4	11.8	8.7
HİZMETLER	0.8	3.7	3.5	3.9	5.3	4.0	6.4	6.8	4.1	4.1	6.6	0.5	6.9	6.0
İnşaat	0.8	0.4	0.5	0.6	1.9	2.9	8.3	6.7	2.3	1.0	1.3	0.9	5.9	6.9
Ticaret	-2.4	7.4	4.6	6.9	8.0	4.6	9.4	9.8	3.8	6.2	12.7	-0.7	10.0	6.1
Ulaşt. ve Haberl.	-0.6	0.9	2.2	3.2	7.7	4.8	4.5	6.4	3.0	2.1	3.1	0.5	8.0	9.4
Devlet Hiz.	5.8	4.0	5.4	4.2	2.6	3.3	3.7	4.8	6.5	6.5	3.6	2.4	3.4	1.6
Diğer Hiz.	1.6	3.2	3.3	2.6	4.5	3.7	5.7	5.1	4.1	2.2	2.3	1.6	2.2	7.8
GSYİH (Faktör Fiy.)	-0.5	3.6	4.5	3.9	6.0	4.2	7.3	6.5	4.7	0.6	8.2	1.1	6.4	5.3
GSMH (Piyasa Fiy.)	-1.1	4.1	4.5	3.3	5.9	5.1	8.1	7.4	3.6	1.9	9.2	0.4	6.4	7.6

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, İktisadi Rapor, 1991, sh. 23.
Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Eylül 1994, sh. 5.
Not: 1991-1992-1993 verileri 1987 fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Tablo 9- Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları
(Cari Faktör Fiyatlarıyla)

YILLAR	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1980	22.6	25.0	52.4
1981	22.0	26.1	51.9
1982	20.8	27.1	52.1
1983	19.6	28.6	51.8
1984	19.6	29.4	51.0
1985	18.8	31.6	49.6
1986	18.5	31.9	49.6
1987	18.0	31.8	50.2
1988	17.5	32.4	50.1
1989	16.7	31.4	51.9
1990	18.1	29.3	52.6
1991	15.8	23.2	61.0
1992	15.3	23.0	61.7
1993	14.3	25.2	60.5

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor, 1991**, sh. 23.
Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1994, sh. 5.
Not: 1991-1992-1993, verilerin yeni seriye görelerdir.

Tarımın GSYİH içindeki payı yıllar itibariyle azalma göstermesine rağmen, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, bu oranın hala yüksek bir seviyede olduğu görülmektedir. Tarımın GSYİH içindeki payı ABD, İngiltere ve F. Almanya'da % 2, Fransa'da % 4, İsrail'de % 5, İspanya ve İtalya'da % 6, Portekiz'de % 8'ler civarındadır (42).

Türkiye'nin en önemli döviz kaynağını oluşturan gelmiş toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin payı 1980 yılından sonra süratle azalmaya başlamıştır. Tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında % 57'4 iken yıllar itibariyle sürekli azalarak 1993 yılında % 15.4 olmuştur.

Tarımın, GSYİH ve toplam ihracat içindeki payının kademeli

42) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor, 1989**, sh. 63.

olarak azalması sanayileşmeye yönelmenin olumlu bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Tarım sektörünün istihdam içindeki payı da giderek azalmakla beraber ağırlığını korumaktadır. Gerçekten 1980 yılında toplam istihdam içinde tarımın payı (tarımdaki gizli işsizlik dahil) % 54,9 ve 1993'de % 42,8 olmuştur. Bu yönüyle Türkiye halen bir tarım ülkesi görüntüsünde ve Avrupa ülkelerinin çok gerisinde bulunmaktadır.

Tarım sektörünün büyüme hızı yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermiştir. Tarımsal üretimin iklim koşullarına sıkı sıkıya bağlı olması bunda en önemli etkidir. Bununla birlikte kuraklık sonucu tarımsal üretimdeki gerilemenin yaşandığı 1989 yılı hariç tutulacak olursa söz konusu büyüme 1980-1993 döneminde yıllık ortalama % 4,4 olmuştur.

Tablo 10- Tarım Üretiminin Alt Sektörlere Dağılımı (%)
(1968 Yılı Faktör Fiyatlarıyla)

Alt Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Çiftçilik ve Hayvancılık	96,3	96,2	96,5	96,2	96,3	96,9	97,2	97,2	97,2	97,5	97,7	93,5	91,3	92,3
Ormancılık	2,5	2,3	2,0	2,1	2,0	1,8	1,6	1,5	1,4	1,5	1,3	3,5	6,0	4,8
Balıkçılık	1,2	1,5	1,5	1,7	1,7	1,3	1,2	1,3	1,4	1,0	1,0	3,0	2,7	2,9

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor*, 1988, sh. 9.
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor*, 1989, sh. 11.
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor*, 1991, sh. 23.
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Ekonomik Rapor*, 1993, sh. 12.
Not: 1991-1992-1993 yılı verileri cari üretim fiyatlarına göre.

Alt sektörler itibariyle çiftçilik ve hayvancılık toplam tarım üretimi içinde önemli bir paya sahiptir. 1980-1990 dönemi boyunca çiftçilik ve hayvancılık sektörü % 96'nın üzerinde paya sahipken, ormancılık % 2 balıkçılık ise % 1,5 paya sahiptir.

Tarıma elverişli 27,9 milyon hektarlık arazinin yaklaşık 13,7 milyon hektarlık hububat ekim alanıyla dünya ülkeleri arasında 8. sı-

rayı alan tipik bir tarım ülkesi karakteri taşıyan ve kendi kendine yeterli olabilen (43) Türkiye'de bitkisel üretimi istenilen düzeyde değildir.

Türk tarımının iki temel karakteristiği olan verim düşüklüğü ve nadis alanlarının fazlalığı, teknolojik gerilik, tarımsal girdi kullanımının yetersizliği ve bilgisiz kullanımı bunda temel etken olmuştur.

Hayvan sayısı bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olan Türkiye'de hayvan başına verim oldukça düşüktür. Bunun en önemli sebebi, hayvan varlığımızın büyük bir bölümünün, verimi düşük yerli ırklardan oluşmasıdır. Yem üretiminin yetersizliği, yem fiyatları ile ürün fiyatları arasındaki dengesizlik, hastalıklarla mücadelede ortaya çıkan aksaklıklar, verimin düşük olmasında etkili olan diğer unsurlardır (44).

Ülke topraklarının % 26'sına tekabül eden 20 milyon 199 bin hektarlık orman alanının % 44'ü verimli, % 56'sı verimsiz veya düşük verimlidir. Ürün sağlama yanında, toprak muhafaza, su rejimini düzenleme, sağlık, dinlenme ve turizm bakımından önem taşıyan ormanlar, yeterince korunmamakta, yaygınlar, usulsüz kesim ve otlatmalar, hastalık ve zararlılar sebebiyle önemli kayıplar olmaktadır (45).

Bugün dünyada kıyı balıkçılığı, kıyı ötesi, balıkçılığı ve açık deniz balıkçılığı olmak üzere 3 tür balıkçılık yapılırken, ülkemizde sadece kıyı balıkçılığı gelişmiştir.

Ancak balıkçılık avcılığında ve üretiminde modern teknolojinin kullanılmaması, çevre kirliliği su ürünlerinde koruma ve kontrol hizmetlerinin yetersizliği, verim düşüklüğüne ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır (46).

43) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1984, sh. 54.

44) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1989, sh. 72.

45) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1990, sh. 113.

46) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1989, sh. 76.

2- Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

Ülkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet öncülüğünde başlatılan sanayileşme atılımları, 1980'li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı ve içe dönlük sanayileşme politikalarıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleriyle, ödemeler dengesi sorununun köklü şekilde çözümlenmek üzere ekonomimizin ve sanayimizin dışa açılması, ithal ikame sanayii yerine ihracat sanayisinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. İthalatta serbestleşmeye gidilmiş, devletin sanayideki payı azaltılmış, kamu yatırımları rasyonelleştirilmiş ve KİT'lerin özelleştirilmesine başlanmıştır (47).

Gerçekten de ekonomik politikada köklü değişiklikle birlikte sanayide yeni bir canlanma dönemi başlamıştır.

Sanayi sektörünün GSMH içindeki payı 1980-1993 döneminde giderek artarak 1980 yılında % 25.0'ten 1990 yılında cari faktör fiyatlarıyla % 29.3 olarak gerçekleşmiştir.

İktisadi gelişmeye paralel olarak zaman boyunca sanayi sektörü büyüme hızı GSMH ve tarım sektörü büyüme hızının üstünde seyretmektedir.

1980 sonrası sanayi sektöründeki en önemli gelişmelerden birisi toplam ihracat içinde sanayinin payının giderek artması ve Türkiye'nin sanayi ülkesi olma yolunda önemli adımlar atmasıdır. Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında % 36 iken yıllar boyunca sürekli artarak 1993 yılında % 83.4 olmuştur. Bunda en önemli etken, 1980 sonrası uygulamaya konan ihracata yönelik sanayileşmeye paralel olarak teşvik sistemindeki önemli gelişmelerdir.

Sanayi sektörünün zaman boyunca gelişmesiyle birlikte istihdam içindeki payı da artmıştır.

---

47) Süreyya Hiç, *Türkiye Ekonomisi 2*, İstanbul, Menteş Kitapevi, 1989, sh. 71.

Sanayinin toplam sivil istihdam içindeki payı 1980 yılında % 13.8 ve 1993 yılında % 16.4 olarak gerçekleşmesine ve tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı devamlı azalmasına rağmen, sanayinin payı tarım sektörünün gerisinde kalmıştır.

Sanayinin toplam gelir içindeki payının tarımdan fazla olması, sanayide istihdam başına verimliliğin tarımın çok üstünde olmasına neden olmuştur (48).

Sanayi sektörünün büyüme hızı 1980 yılında eksi % 6.0 olarak gerçekleşmesinden sonra sürekli pozitif değerler olarak dönem boyunca GSMH büyüme hızının üzerinde seyretmiş ve 1993 yılında % 8.6 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 11- Sanayi Üretiminin Alt Sektörlere Dağılımı (%)
(1968 Yılı Faktör Fiyatlarıyla)

Alt Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Madencilik	11.0	9.6	8.5	8.5	8.4	8.8	7.6	7.2	7.2	6.6	6.2	7.2	5.3	4.5
İmalat Sanayi	80.1	81.3	82.0	82.3	82.4	81.9	82.6	82.8	81.9	82.6	82.5	84.8	84.5	84.9
Enerji	8.9	9.1	9.5	9.2	9.2	9.3	9.8	10.0	10.9	10.8	11.3	8.0	10.2	10.6

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Nisan, 1991, sh. 43.
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor**, 1993, sh. 12.
Not: 1991-1992-1993 verileri cari metci fiyatlarına göre dir.

Alt sektörler itibariyle sanayi sektörü içinde en önemli paya imalat sanayi sahiptir. Daha sonra sırasıyla enerji ve madencilik sektörleri gelmektedir.

1980 öncesi imalat sanayinin en önemli problemleri, döviz sıkıntısı nedeniyle ithal girdi temin edememek ve sık sık yapılan grevlerin de etkisiyle eksik kapasite ile çalışmak olmuştur (49). 24 Ocak kararları

48) Hiç, a.g.e., sh. 75.

49) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1988, sh. 74.

ile getirilen ve sonradan daha da geliştirilen tedbirlerle başlatılan ihracat hamlesi, kambiyo rejiminin liberalleştirilmesi ve ekonomide serbest rekabete yönelmeyle birlikte imalat sanayi de canlanmaya başlamıştır. 1980'de % 50'ler seviyesinde olan kapasite kullanım oranı, daha sonraki yıllarda % 70'lere yükselmiş, ihracata yönelik sektörlerde bu oran % 80'lere ulaşmıştır.

1980 yılında % 6.4 oranında negatif büyüme gösteren imalat sanayi, 1981 yılından itibaren yüksek oranda bir büyüme hızına erişmiş, 1988 yılının ikinci yarısından başlayarak ve 1989 yılında da devam eden yüksek enflasyon ve durgunluk sonucu imalat sanayi yatırım ve üretimindeki duraklama (50) sonucu % 3'lerde büyürken, 1990 yılında tekrar atraka % 10.0'a ulaşmış ve 1993 yılında % 9.8 olmuştur.

1980-1990 yıllarında imalat sanayii üretiminde sektör paylarında önemli değişiklikler olmamıştır. Dönemin başlarında en ağırlıklı grubu % 44 ile teşkil eden tüketim malları aramaları üretimindeki hızlı gelişmeyle birlikte (% 41'den % 45'e) aramaları üretiminin gerisinde kalmıştır. Yatırım malları grubu üretiminin payı da zaman boyunca artmasına rağmen (% 15'ten % 19'a) yine de toplam üretim içinde çok düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.

1980 sonrasındaki önemli gelişmelere rağmen imalat sanayinde verimlilik ve maliyetler Avrupa ülkelerine kıyasla düşüktür. Bunun birinci sebebi, firmaların küçük ölçekli olmasıdır (51)

İmalat sanayiinin verimliliğin düşük ve maliyetlerin yüksek olmasında firma ölçeklerinin küçük olması yanında en önemli ikinci etken olarak da teknoloji seviyesidir (52). Bu da Türkiye'de yurtiçi teknoloji imkanları sınırlı olduğuna göre, teknoloji transferi sorununu ön

50) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor*, 1990, sh. 136.

51) Hiç, a.g.e., sh. 89.

52) Hiç, a.g.e., sh. 84.

plana getirmektedir.

Enerji üretimi ve tüketimi, hızlı teknolojik gelişmeler çağında ülkeler arasında ekonomik kalkınma ve sanayileşme ölçüsü olarak kullanılmaktadır.

Her ülkede olduğu gibi, Türkiye içinde hayati önemi bulunan enerji, aydınlatma, soğutma, ısınma ve makinaların çalıştırılması gibi çeşitli amaçlarla kullanıldığından, bütün sektörlerin vazgeçilmez bir girdisi durumundadır.

1980-1993 döneminde enerji üretimi hızı 1980 yılı hariç ortalama % 10 olarak gerçekleşmiştir.

Dönem boyunca birincil enerji kaynakları olarak taşkömürü, linyit ve hidrolik enerji tüketiminin paylar artarken, petrol, odun, hayvan ve bitki atıklarının payı düşmüştür.

Son yıllarda linyit ve hidrolik enerjiye öncelik verilerek mevcut rezervlerin değerlendirilmesi sonucu, Türkiye, bugün iç talebi karşılayacak şekilde üretimde bulunduğu gibi komşu ülkelere elektrik ihraç edecek duruma gelmiştir.

Ülkemiz, gerek rezerv ve gerekse çeşitlilik yönünden önemli bir maden potansiyeline sahip olmasına rağmen, çeşitli sınıai faaliyetlere temel girdiği sağlayan madencilik sektörünün finansman, teknoloji ve eleman yetersizliği gibi nedenlerle yeterince gelişemediği gözlenmektedir (53).

Gerçekten dönem boyunca madencilik sektörünün büyüme hızı sürekli zikzaklık çizmiş diğer sektörler ve GSMH büyüme hızının gerisinde kalmıştır.

---

53) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor, 1984*, sh. 92.

3- Hizmetler Sektöründeki Gelişmeler

İncelenen dönemin temel özelliklerinden biri hizmet kesimlerinin hızla genişlemesi ve ekonominin bir numaralı kesimi durumuna gelmesidir. Kırsal kesimden kentlere nüfus akımının diğer etmenlerle birleşerek oluşturduğu bu hizmetleşme süreci, dönemin ekonomik gelişmesinin belirleyici niteliğidir. Başta karayolu ulaştırması, konut yapımı ve ticaret olmak üzere tüm hizmet kesimleri bu dönemde hızlı bir sayısal ve niteliksel gelişme sürecine girmiştir (54).

Ancak, Batı ekonomilerinde hizmet sektörü sanayileşme sürecini tamamlayıp kitle üretim ve tüketim aşamasına geçildikten sonra büyük bir gelişme gösterirken ülkemizde sanayileşmeden önce hızlı bir gelişme göstermektedir.

Ülkemizde iktisadi gelişmeye paralel olarak hizmetler sektöründe de reel üretim artışları sağlanmıştır. İç ve dış talepteki canlanmaya bağlı olarak ticaret; konut ve alt yapı yatırımlarındaki canlanmaya bağlı olarak da inşaat sektöründe belirgin bir büyüme sağlanmıştır.

1980-1993 döneminde hizmetler sektörü, GSYİH içindeki payını korumuştur. Cari fiyatlarla 1980'de % 52,4 olan hizmetlerin GSYİH içindeki payı dönem boyunca zikzaklar çizmesine rağmen 1993 yılında yaklaşık % 60,5 olarak gerçekleşmiştir.

Hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payı da ağırlığını koruyarak ikinci sektör olma özelliğini devam ettirmiştir. 1980 yılında toplam istihdam içindeki payı % 31,2 ve 1993 yılında % 40,8 olmuştur. Bununla birlikte GSYİH içinde en önemli sektörü oluşturan hizmetlerin toplam istihdam içindeki payı halen çok düşük oranlardadır.

Hizmetler sektörü büyüme hızı tarım ve sanayi sektörüne oranla

---

54) Kepenek, a.g.e., sh. 108.

daha istikrarlı bir gelişme göstermiştir. 1980 yılında % 0,8 büyüme hızına erişen hizmetler sektörü 1980 yılında % 6,6 büyüme hızına ulaşmasına rağmen GSMH büyüme hızının gerisinde kalmıştır.

**Tablo 12. Hizmetler Sektörünün Alt Sektörlere Dağılımı (%)
(1968 Yılı Faktör Fiyatlarıyla)**

Alt Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
İnşaat	12.6	12.1	11.8	11.5	11.1	11.0	11.2	11.2	11.0	10.4	10.3	12.3	12.2	12.4
Ticaret	25.6	26.5	26.8	27.5	28.2	28.4	29.2	30.0	29.9	30.5	32.5	34.7	33.2	33.6
Ulaştırma ve Haberleşme	18.1	17.6	17.4	17.2	17.6	17.7	17.4	17.4	17.2	16.9	16.5	22.5	21.9	21.3
Devlet Hizmetleri	20.0	20.1	20.5	20.6	20.0	19.9	19.4	19.0	19.4	20.2	19.5	18.1	18.4	19.2
Diğer Hizmetler	23.7	23.7	23.5	23.2	23.1	23.0	22.8	22.4	22.5	22.0	21.2	12.4	14.3	13.5

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Nisan, 1991, sh. 3.
Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mayıs, 1989, sh. 6.
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Ekonomik Rapor**, 1993, sh. 12.
Not: 1991-1992-1993 verileri cari ücretli fiyatlarına göre dir.

Alt sektörler olarak inşaat, ticaret, ulaştırma ve haberleşme, devlet hizmetleri ve diğer hizmetlerden oluşan hizmetler sektörü içinde ticaret sektörü en önemli paya sahiptir. 1980 yılında toplam hizmetler sektörü içinde % 25,6 olan ticaret sektörü 1993 yılında % 33,6 paya sahiptir.

1980 yılında alınan ekonomik istikrar tedbirleri etkisini 1981 yılından itibaren göstermeye başlamış ve bütün sektörlerde canlanma ve büyüme görülmesine rağmen inşaat sektöründe durgunluk devam etmiştir. Hızlı nüfus artışının bir sonucu olarak kentleşme hareketi konut açığının gittikçe artmasına yolaçmış, ancak enflasyon oranının yüksekliği, girdi maliyetlerinin hızla artması, kaynakların yetersiz kalması ve ekonomik kararların sık sık değişmesi sektördeki gelişmeyi engellemiştir (55).

1984 yılında kurulan "Toplu Konut Fonu" uygulamalarıyla sektörde önemli canlanmalar görülmesine rağmen hızlı nüfus artışı ve kentleşmeye karşı istenen başarı elde edilememiştir.

55) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1989, sh. 120.

Üretilen ürün ve mamullerin nihai tüketicinin hizmetine sunulmasını sağlayan dağıtıcı bir hizmet sektörü olması sebebiyle ticaret sektörünün ekonomi üzerinde önemli bir etkinliği vardır. Hizmetler sektörü içinde en önemli paya sahip olan ve dönem boyunca hizmetler sektöründeki büyüme hızından daha hızlı büyüyen ticaret sektörü hakkında ülkemizde yeterli istatistiki veri kaynakları bulunmamaktadır.

Bir ülkenin sosyo-ekonomik düzeyinin belirlenmesinde bir ölçü olan etkin ve yeterli bir ulaşım sistemi, ekonomilerin dışa açılmasını kolaylaştırdığı gibi, arazinin verimli kullanımı ve nüfus dağılımı arasındaki ilişkileri de düzenlemektedir.

Son yıllarda özellikle karayolu taşımacılığında önemli gelişmeler kaydedilmiş, 1990 yılı itibariyle yaklaşık 61 bin km'lik karayolu ağına ulaşılmasına rağmen demiryolu ve denizyolu ulaşımında altyapı yetersizliği ve verimsiz kullanılmasından dolayı istenen başarı elde edilememiştir (56).

Haberleşme alanında ise 1980'lerde başlatılan altyapı çalışmaları ve mevcut sistemin iyileştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış, hizmetler en ücra köy ve mezralara kadar götürülmüş, telefon santral kapasitesi ve otomatik santrallı yer sayısı hızla artırılmıştır.

---

56) Hiç. a.g.e., sh. 167.

C- BÖLGESEL GELİŞMELER

Her ülkenin yapısındaki bölgeler, ekonomik ve sosyal kalkınma düzeyleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların yoğunluğu ise az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla daha fazladır.

Ekonomik kalkınmanın dünyadaki tüm ülkelerde ve her ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda başlaması mümkün değildir.

Ülkemizde de Cumhuriyetin kuruluşundan önce ve sonra varolan bölgesel gelişme farklılıkları günümüzde de devam etmektedir. Bölgesel gelişme farklılıklarını ise coğrafi, tarihsel ve ekonomik nedenler yaratmaktadır(57).

Bölgesel gelişme farklılıkları sonucu ortaya çıkan bölgesel dengesizlik ekonomik ve sosyo-politik sakıncaları da beraberinde getirmektedir(58).

Bölgesel dengesizliği gidermek amacıyla IV. BYKP ve V. BYKP'nında "Bölge Planlaması" ve "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" başlıkları altında düzenleme yapılmıştır.

Bölge planlaması; gelişmekte olan bölgelerle, belirli sektörler açısından gelişme potansiyeline sahip bölgelerde, gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların etkin kullanımının sağlanması amacıyla öngörülmüştür(59).

Türkiye yerleşme merkezlerinin kademelenmesi çalışmalarına dayalı olarak 16 bölgeye ayrılmıştır.

Kalkınmada öncelikli yörelere düzenlemesi ile, başta Doğu ve Gü-

---

57) Zeynel Dinler, **Bölgesel İktisat**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayını, 1986, sh. 135-142.

58) Dinler, a.g.e., sh. 128.

59) Dinler, a.g.e., sh. 168.

neydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Türkiye'nin diğer geri kalmış yörelerin kalkındırılması ve böylece bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının zaman içinde azaltılarak tamamen giderilmesi hedeflenmektedir(60).

12 Aralık 1984 Tarih ve 84/8857 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile 28 il kalkınmada öncelikli yöre olarak ilan edilmiştir. Bu iller farklı gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak kendi içerisinde de ayrıca iki gruba ayrılmış ve 13 il kalkınmada birinci derecede öncelikli iller olarak belirlenmiştir.

Kalkınmada öncelikli yörelerin gelişmesini sağlamak ve özel sektörün bu yörelere yatırım yapmasını teşvik amacıyla teşvik tedbirleri uygulamaya konmuştur. Bu çerçevede yatırımlara;

- Gümrük muafiyeti,
- Yatırım indirimi,
- Özkaynak-kredi oranının düşürülmesi,
- Arazi ya da arsa tedariki ile ilgili vergi, resim ve borç muafiyeti,
- İşletme kredisi,
- Ücretlerde vergi avantajı sağlanmıştır(61).

Ancak, teşvik konusunda alınan bütün tedbirlere ve olumlu yaklaşımlara rağmen arzulanan ölçüde bir başarı sağlanamamıştır(62).

Ülke yüzölçümünün %44.3'ünü kapsayan KÖY'lerde ülke nüfusunun %27.3'ü yaşamaktadır. Nüfus artış hızı (%19.7) ülke genelinden (%23.5) daha düşüktür. Doğurganlığın en yüksek seviyede olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerini kapsayan KÖY'de nüfus artış hızının ülke genelinden düşük oluşu önemli göç olgusu ile açıklanabilir (63).

60) Dinler, a.g.e., sh. 168

61) Dinler, a.g.e, sh. 250-251.

62) Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler: 1984-1988, sh. 397.

63) Kavak, Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yüksek Öğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri, Ankara, TOBB., Yayın No: Genel 157, Ar-Ge 67, 1990, sh. 5.

Türkiye genelinde okuma-yazma bilenlerin oranı %80.5 iken KÖY'de %60.3'dür. Bu da ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan KÖY'de verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir(64).

İstihdamın sektörel dağılımına baktığımızda Türkiye genelinde çalışan nüfusun %49.2'si tarım, %15.5'i sanayi, %35.3'ü hizmetler sektöründe çalışırken, KÖY'de bu oranlar tarımda %76.7, sanayide %3.6, hizmetlerde %19.4'tür.

Üretim yapısı itibariyle tarım ağırlığını korumaktadır. KÖY'lerde yaratılan toplam GSYİH içinde tarımın sektörünün payı %42.1, sanayi sektörünün payı %16, hizmetler sektörünün payı %41.9 iken Türkiye genelinde bu oranlar %18.1, %29.3 ve % 52.6'dır(65).

Görüldüğü gibi bölgesel gelişme farklılıkları devam etmektedir.

Bu alanda atılan en önemli adım GAP Projesidir. Türkiye için fev kalade önemli olan su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi amacına yönelik bu proje 74.000 km²'lik bir alanı ve 6 ili kapsamaktadır. 7'si Fırat Havzasında, 6'sı Dicle Havzasında yer alan toplam 13 projeden oluşmaya ve tüm tesisleriyle 30 yıl içinde ve 2006 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Proje tamamlandığında sulanacak olan arazi 1.7 milyon hektar, yıllık enerji üretimi ise 27 milyar kilowatsaat olacaktır(66). Ayrıca 2.7 milyon kişilik istihdam kapasitesi yaratması beklenmektedir(67).

64) Hüsnü Erkan, **Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme, Bölgesel Gelişmeye Teorik ve Uygula-malı Bir yaklaşım**. İzmir, Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1982, sh.196.

65) Kavak, a.g.e., sh.13.

66) Ferruh Anık, "GAP ve DSI", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Mayıs, 1990, sh.35.

67) Taylan Dericioğlu, "GAP ve DPT", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Mayıs, 1990, sh.43.

II- 24 OCAK 1980 EKONOMİK İSTİKRAR KARARLARI VE TEMEL HEDEFLERİ

Türkiye Ekonomisi 1970'li yılların ikinci yarısında, dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları biçiminde görünen ağır bir bunalıma sürüklendi.

1970'li yılların başlangıcında olumlu dünya konjektürü ve 1970 ekonomik tedbirlerin sağladığı avantajları kullanarak kalkınma çabasını sürdürmüştür (68).

1974 petrol fiyatlarındaki yükselmeye bağlı olarak dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişme, gerekli tedbirlerin alınmaması sonucu ithal talebini ve kamu kesimi finansman açığını artırmıştır (69).

1974 yılından itibaren ortaya çıkan dış kaynak ihtiyacı, işçi dövizleri ve kısa vadeli borçlanmalarla karşılanmaya çalışılmış (70), ancak değişen dünya konjektürüne uyum sağlayacak tedbirlerin zamanında alınmaması sonucu döviz kaynakları büyük ölçüde azalmıştır. 1977 yılından itibaren dış kredi imkanlarının daralması sonucu, ithalatın finansmanı için yeterli dış kaynağın sağlanamaması ve harcamaların kontrol edilememesi, yatırımların yavaşlamasına, yönetim ve istihdam seviyesinde düşüslere ve enflasyonun hızlanmasına yolaçmıştır (71).

1974 Kıbrıs Barış Harekati sonucu uygulanan ambargonunda etkisiyle 1977'den itibaren Türkiye ödemeler dengesi problemiyle karşı karşıya kalmıştır.

Ekonomik durumdaki bu olumsuz gelişmelerin yansısı sosyal yapıyı ve ekonomik düzeni sarsacak boyutta (72) karışıklıklar olumsuz

68) Engin Erdoğan, **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 277, 1988, sh. 4.

69) Devlet Planlama Teşkilatı, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar**, sh. 4.

70) Vildan Serin, **Para Politikası, Tarihi, Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayın No: 440, Hukuk Fakültesi Yayın No: 4, 1987, sh. 233.

71) Devlet Planlama Teşkilatı, **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler: 1984-1988**, sh. 1.

72) Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi: Modeller, Politikalar, Stratejiler**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, sh. 164.

şartları daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye Ekonomisi'nin içinde bulunduğu darboğazdan kurtulması için iç ve dış baskılar sonucu 24 Ocak 1980 tarihinde Ekonomik İstikrar Tedbirleri uygulamaya konulmuştur.

Temel hedefleri itibarıyla 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri piyasa ekonomisine işlerlik kazandırma, dışa açılma ve böylece de yapısal değişikliği (73) gerçekleştirmektir.

A. PİYASA EKONOMİSİNE İŞLERLİK KAZANDIRMA

Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak, en kısa ve genel anlamıyla iktisadi kararların, serbestçe piyasa göstergelerine göre alınabilmesini veya verilebilmesini ifade eder. (74).

1. Kamu Kesiminin Ekonomideki Ağırlığının Azaltılması

24 Ocak kararları, serbest piyasa mekanizmasının daha güçlenmesi için devletin ekonomik hayata müdahalesinin asgariye indirilmesini hedef almıştır (75). Böylece kamu kesiminin genişlemesini ve etkinliğini yitirmesi sonucu (76) ekonominin liberal bir çerçevede yeniden yapılanması sağlanacaktır (77).

Bunun için kamu harcamalarının kısılarak denk bütçenin oluşturulması ve KİT'lerin enflasyon üzerindeki baskılarının kaldırılması için çalışılmıştır. Bu yönde para ve maliye politikaları birlikte uygulanmıştır. "Sıkı para politikası" adı verilen politika ile para arzını kısmak, nakdi talebi bu yönden kontrol altına alarak enflasyon bas-

73) Şahabettin Yiğitbaşı, "Kalkınma Politikası", *Konya Ticaret Odası Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 10, Aralık 1988, sh. 23.

74) Yiğitbaşı, a.g.m. sh. 24.

75) Devlet Planlama Teşkilatı, *1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar*, sh. 12-13.

76) Kepenek, a.g.e., sh. 197.

77) Ertem Oktey, "Piyasa Mekanizması ve Yoğunlaşma", *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 88, Eylül - Ekim 1987, sh. 12.

kısını hafifletmek istenirken, maliye politikası ile bütçe açıklarının enflasyonist tesirlerini gidermek için bütçe açıklarını küçültmek ve KİT'lerin devlet hazinesine yük olmasını önlemek istenmiştir. (78)

Para piyasasına yönelik olarak zorunlu karşılık oranlarına dayanan politika sermaye piyasasında gelişmesiyle beraber daha elastik ve günlük ayarlamalara daha elverişli açık piyasa işlemlerine kaydırılmıştır. Ancak gelişen menkul kıymetler piyasasında kamunun payı % 88 gibi çok yüksek orandadır.

Diğer taraftan bazı projeler yatırım programından çıkarılırken, imalat sanayiine yönelik yatırımlar geniş ölçüde özel sektöre bırakılmış, AT ve Dünya Ekonomisi ile entegrasyon sürecine bağlı olarak devlet altyapı yatırımlarına yönelmiştir (79).

Tablo 13- Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları
(1988 Fiyatlarıyla Milyar TL)

Yıllar	Toplam Sabit Sermaye Yat.	Kamu Kesimi Yatırımları	Toplam İçindeki Payı (%)	Özel Kesim Yatırımları	Toplam İçindeki Payı (%)
1980	17.774.5	10.865.3	61.1	6.909.3	38.9
1981	17.872.4	11.558.6	64.7	6.313.9	35.3
1982	17.542.9	10.921.9	62.3	6.620.9	37.7
1983	17.887.1	10.991.1	61.4	6.896.1	38.6
1984	17.951.2	10.473.6	58.3	7.477.6	41.7
1985	20.982.5	12.893.1	61.4	8.089.4	38.6
1986	23.281.6	13.864.3	59.6	9.417.2	40.4
1987	24.560.3	13.394.3	54.5	11.166.0	45.5
1988	24.165.8	11.510.3	47.6	12.655.5	52.4
1989	23.335.5	10.333.1	44.3	13.002.4	55.7
1990	26.045.1	11.705.1	44.9	14.340.0	55.1
1991	27.058.0	11.969.0	44.2	15.089.0	55.8
1992	28.020.0	12.184.0	43.5	15.836.0	56.5
1993	29.403.0	11.877.0	40.4	17.526.0	59.6

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1990, sh. 20.
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **İktisadi Rapor**, 1991, sh. 46.
Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Haziran, 1994, sh. 25.

Tablo'da 1980-1993 yıllarına ait sabit sermaye yatırımları görülmektedir. 1980 yılında toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu sektörünün payı % 61.1 iken özel sektörünün payı % 38.9'dur. Yıllar

78) Kılıçbay, a.g.e., sh. 100.

79) Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, sh. 13.

itibariyle bu oran kamu kesiminin küçülmesiyle sonuçlanmış ve 1987 yılından itibaren iyice azalarak % 54.5'den 1993 yılında % 40.4'e gerilerken, özel sektörün payı da % 45.5'den % 59.6'ya ulaşmıştır.

Öte yandan, kamu hizmeti anlayışı, iktisat politikaları ve kamu iktisadi kuruluşları felsefesi gereği (80), devletin iktisadi hayata müdahalesi devam etmektedir.

"Fiyat Kontrol Komitesi"nin kaldırılarak, KİT'lerce üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının tespitinin bu kuruluşlara verilmesine (81) rağmen, bunların, halen "hükümet kararlarıyla" tespit edilmekte olması, belirli KİT fiyatlarının yine hükümet kararıyla baskı altında tutulması, destekleme alımlarıyla ilgili devletin politikası (82) kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını korumasına ve piyasa ekonomisinin yerleşmesine engel teşkil etmektedir (83).

2- Fiyatlandırma Tedbirleri

24 Ocak kararlarının en önemli ve belirleyici ögelerinden biri de, ekonomide bozulan nisbi fiyat yapısını piyasa şartları içinde yeniden sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, fiyatların oluşumunu piyasa koşullarına bırakmaktır. Buna "fiyatların kaynak tahsisi fonksiyonu" (84) denir.

Bu çerçevede ekonomi kuramındaki ayırımı gözönüne alarak (85) mal ve hizmet piyasalarında fiyatlar, işgücü piyasasında ücretler, para ve sermaye piyasalarında da faiz ve kambiyo kurlarına bakmak gerekir.

Mal ve hizmet piyasalarında ortaya çıkan ikili fiyat oluşumunun giderilebilmesi için bir çok karar alınmış, yukarıda da belirtildiği gibi

80) Kılıçbay, a.g.e., sh. 18.

81) Erdoğan, a.g.e., sh. 25.

82) Mustafa Aysan, "24 Ocak Kararları ve Ekonomik Politikanın Geleceği", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:19, Sayı:3, sh. 7.

83) Kılıçbay, a.g.e., sh. 18.

84) Yiğitbaşı, a.g.m, sh. 24.

85) Kepenek, a.g.e., sh. 188.

fiyat kontrol komitesi kaldırılmış, temel mal ve hizmet kapsam daraltılmış, bu malların dışındaki ürün fiyatlarının tespitinde KİT'ler serbest bırakılmalarına (86) rağmen, birçok mal ve hizmet piyasasının hala geniş bir müdahale piyasası olması ve bu piyasalarda teşekkül eden fiyatların idari fiyatlar görünümünde olmaları ve bu piyasaların birçoğu tam rekabet şartlarından uzak olmaları (87), fiyatların piyasa şartlarında oluşumunu engellemektedir.

İşgücü gibi temel üretim faktörünün fiyatının (ücret) piyasa koşullarına göre belirlenmesi 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin temel hedefidir (88). İşgücü piyasalarının, iktisadi olduğu kadar sosyal boyutları itibariyle eksik rekabet şartlarına tabi ve dolayısıyla müdahalelere açık piyasalar olması nedeniyle henüz istikrar tedbirleri hedeflerinden uzaktır (89). Ancak, sanayileşmedeki gelişme ve sendikalaşmanın yaygınlaşması, bu piyasaları iki yanlı bir tekel piyasası durumuna getirmiş ve müdahale imkanını daraltmıştır. Bununla birlikte hukuki nitelikteki kısıtlayıcı düzenlemelerin tamamen ortadan kalktığını söylemek güçtür.

Para ve sermaye piyasalarında faiz ve kambiyo kurlarının piyasa mekanizmasına göre teşekkülü konusunda önemli ve cesaretli adımlar atılmıştır.

Yatırımlar için ucuz kaynak sağlamak amacıyla düşük tutulan faiz oranları, enflasyonist süreçte tasarruf sahiplerinin reel kayıplara uğramasına ve tasarrufların mali sistem dışına çıkarak verimsiz alanlara kaymasına neden olmuştur.

Tasarruflarda artış ve sermaye dağılımında etkinlik sağlamak amacıyla, 24 Ocak kararlarıyla gerçekçi faiz politikası uygulamasına geçilmiş (90), 1 Temmuz 1980'de mevduat faizleri serbest bırakılmıştır (91). Ancak, başlangıçta etkinliği ve derinliği olan bir para piyasasının

---

86) Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, sh. 14.

87) Yiğitbaşı, a.g.m, sh. 24.

88) Kepenek, a.g.e., sh. 190.

89) Yiğitbaşı, a.g.m, sh. 24.

90) Dirimtekin, a.g.ö., sh. 190.

91) Vildan Serin, a.g.e., sh. 347.

olmayışı, para otoritelerine kısmi bir müdahale imkanı vermiştir (92).

1980 yılı başında döviz kurlarının ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin gelişmesini engelleyecek biçimde Türk Parasının gerçek değerinin üzerinde belirlenmesi uygulamasına son verilmiş, sabit kur sistemi uygulamasından vazgeçilerek 1 Mayıs 1981'den itibaren günlük kur ayarlamaları ile daha esnek bir kur politikası izlenmeye başlanmıştır.

Kısa dönemde TL'nin resmi ve karaborsa fiyatları arasındaki farkı azaltarak, dışarıdan borçlanma imkanını ve işçi dövizlerini arttırmayı amaçlayan bu uygulama (93), uzun dönemde ve temel espiriye dayalı olarak, ekonominin dışa açılmasını sağlayacak ve ithal ikamesinden ihracata dönük sanayileşmede ihracatın teşvik edilerek ödemeler denkliliğini sağlamaya yönelik, piyasa eğilimlerini yansıtacak ve çapraz kur değişmelerini dikkate alacak biçimde belirlenmesi temel yaklaşım olmuştur.

3- Özelleştirme

Dar anlamda özelleştirme, kamu mülkiyeti altında bulunan kuruluşların mülkiyet ve kontrolünün özel sektöre devredilmesi iken, geniş anlamda, ulusal ekonomi içinde devletin ekonomik etkinliğinin en aza indirilmesi ya da tümüyle ortadan kaldırılmasıdır (94).

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri'nin yürürlüğe girmesi ile özelleştirme çalışmalarına baz teşkil edecek ilk uygulamalar, kamu sektörünün ekonomideki ağırlığını azaltmak ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak amacıyla (95) başlamıştır. Bu nedenle, özelleştirme bir kesimin piyasa ile bütünleşmesidir.

92) Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, sh. 15.

93) Kepenek, a.g.e., sh. 192.

94) Mehmet Duman, "Türkiye Ekonomisi Açısından Özelleştirmenin Önemi", (Bastılmamış Master Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993), sh. 35.

95) Şahabettin Yiğitbaşı, "Özelleştirme ve Akla Getirdikleri", Konya Ticaret Odası Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 24, 1990, sh. 7.

Özelleştirmeden beklenen, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılarak, verimliliğin artması sermaye piyasasının gelişmesi, mülkiyetin tabana yayılması, KİT'lerin bütçe üzerindeki yükünün azalması ve devlete gelir sağlanmasıdır (96).

Özelleştirme alanındaki ilk hukuki düzenlemeler 11.4.1983 Tarih ve 60 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 440 Sayılı KİT'lerin çalışmaları ve organizasyonu ile ilgili kanunun yürürlükten kaldırılarak, 29.2.1984 Tarih ve 2983 Sosyal Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanun, 8.6.1984 Tarih ve 233 Sayılı KHK ve 84/8495 Sayılı Kamu Ortaklığı Fonu Yönetmeliği ile yapılmıştır. 1986 yılında yürürlüğe giren 3291 Sayılı Kanun ile, KİT ile bunların bağlı ortaklık, müessese, işletme, işletme birimi ve iştiraklerine, gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesi amacıyla hisse senedi ihracatını yanısıra bu tesisler için belirli süre ve koşullarda işletme hakkı devrine imkan sağlanmıştır.

1984 yılında uygulamaya konulan özelleştirme programı çerçevesinde, 10'u Kamu İktisadi Teşebbüsü, 37'si bağlı ortaklık, 5'i banka, 74'ü iştirak olmak üzere toplam 126 kuruluş özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bugüne kadar yürütülen özelleştirme çalışmaları ile kamu ortaklığı idaresince 73 kuruluşta hisse senedi satış işlemi yapılmış, bunlar karşılığında da 5,6 trilyon TL'lik gelir elde edilmiştir (97).

Özelleştirme konusunda yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamalara rağmen, bu konuda tartışma safhasının da pek aşılamadığı görülmektedir (98).

Özelleştirme konusunda toplumsal uzlaşmanın sağlanamaması, özelleştirme sonunda ortaya çıkabilecek yeni tekeller ve işsizlik başta

96) Yılmaz Aslan, "Özelleştirmenin Temel Amacı Nedir?", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl: 25, Sayı: 6, 1988, sh. 52.

97) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor 1993*, Ankara, TOBB Genel Yayın No: 285; AYDİB 140, 1994, sh. 107

98) Yığılbaşı, "Özelleştirme ve Akla Getirdikleri", sh. 6.

olmak üzere çeşitli problemlere karşı ciddi tedbirlerin ve çözüm önerilerinin üretilmemesi ve kamu oyunda ağırlık taşıyan özelleştirme sonucunda elde edilecek gelirlerin bütçe açıklarını kapamada kullanılacağı endişesi, özelleştirmenin önündeki engeller olarak durmaktadır (99).

B- Dışa Açılma

Dışa açılma, bir ülkenin uluslararası pazarla bütünleşmesi, içe dönük ekonominin tersine çevrilerek iç yapının dünya ekonomisinden gelen etkilere açılması ve buna göre şekillenmesidir.

Bu anlamda iktisadi büyüme ve kalkınmada iç dinamikler yanında dış dinamiklerinde optimum düzeyde değerlendirilmesidir (100).

1980 yılına kadar kalkınmada bilinçli olarak uygulanan içe dönük sanayileşme stratejisi, dış borçlanma, işçi dövizleri ve olumlu dünya konjektörünün katkılarıyla 1977 yılına kadar başarıya ulaşmış, ancak, korumanın aşırı ve sürekli olması sonucu yüksek maliyetli endüstriler kurulmuş, 1977 yılından sonra yüksek enflasyon ve ödemeler dengesi krizi dışa açılmayı zorunlu hale getirmiştir (101).

24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin başlıca amaçlarından biriside ekonominin dışa açılmasıdır. Dışa açılma kalite ve verimlilik artışını zorlayacak, böylece kaynakların daha etkin ve rasyonel dağılımı sağlanacaktır (102).

Bu amaçla, hızlı ihracat artışı temel amaç alınarak, ithalatın liberalizasyonuna gidilerek, dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payının yükseltilmesi hedef alınmıştır.

99) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor, 1993*, sh. 112.

100) Erdal Türkkan, "Türk Sanayiinin Dışa Açılması", *1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi Semineri*, Ankara, ASO Yayını, No: 35, 1987, sh. 97.

101) Emin Çarıkçı, "Türk Ekonomisinin Dışa Açılma Politikaları", *Türk Ekonomisinin Dışa Açılması Semineri*, Ankara, Ankara Ticaret Odası ve Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, 1982, sh. 18.

102) Dirimtekin, a.g.e., sh. 190.

Tablo 14- 1980-1994 Dönemi Dış Ticaret Değerleri

(Milyon \$)

Yıllar	İhracat	Yüzde	İthalat	Yüzde	Dış Tic	Yüzde	İhracatın	İthalatın
Yıllar	Değer(\$)	Değişme	Değer (\$)	Değişme	Hacmi	Değişme	Payı (%)	Payı (%)
1980	2.910	28.7	7.909	56.0	10.819	47.6	26.9	73.1
1981	4.703	61.6	8.933	12.9	13.636	26.0	34.5	65.5
1982	5.746	22.2	8.843	1.0	14.589	7.0	39.4	60.6
1983	5.728	0.3	9.235	4.4	14.963	2.6	38.3	61.7
1984	7.134	24.5	10.757	16.5	17.891	19.6	39.9	60.1
1985	7.958	11.6	11.343	5.5	19.301	7.9	41.2	58.8
1986	7.457	6.3	11.105	2.1	18.562	3.8	40.2	59.8
1987	10.190	36.7	14.158	27.5	24.348	31.2	41.9	58.1
1988	11.662	14.4	14.335	1.3	25.997	6.8	44.9	55.1
1989	11.625	0.3	15.792	10.1	27.417	5.5	42.4	57.6
1990	12.959	11.5	22.302	41.2	35.621	28.6	36.8	63.2
1991	13.593	4.9	21.047	-6.0	34.640	-2.8	39.2	60.8
1992	14.715	8.3	22.871	8.7	37.586	8.5	39.2	60.8
1993	15.345	4.5	29.428	28.7	44.773	19.1	34.8	65.2
1994*	6.280	-	9.060	-	15.340	-	-	-

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1993**, sh. 542.
Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Haziran, 1994, sh. 41.
* 5 Aylık verileri kapsamaktadır.

Tablo 15- Dış Ticaret Büyüklükleri

[%]

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
İhracatın İthalatın														
Karşılaşma oranı	36.8	52.6	65.0	62.0	66.3	70.2	67.1	72.0	81.4	73.6	58.1	64.6	64.3	52.1
İhracat/GSMH	4.4	6.6	8.8	9.2	11.5	11.5	9.6	11.5	12.5	10.6	8.5	9.2	9.5	9.4
İthalat/GSMH	11.4	12.5	13.7	15.1	17.8	16.7	14.5	16.1	15.3	14.3	14.7	14.2	14.8	19.0
Dış Ticaret/GSMH	18.6	22.9	26.9	29.0	35.5	36.5	31.8	35.9	36.9	35.4	34.8	35.6	35.8	34.5
Türkiye'nin Dış Tic.														
Hacminin Dünya														
Ticaretindeki Payı	0.28	0.36	0.41	0.41	0.49	0.49	0.43	0.48	0.45	0.43	0.42	0.41	0.42	0.43

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1993**, sh. 542.
Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Haziran 1994, sh. 50.

1980 yılından itibaren uygulanan dış ticaret politikasının temel amaçlarından ihracatın hızla artırılması yönünde önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1980 yılında 2.910 milyar dolar düzeyinde olan ihracat yıllık ortalama % 16.6 oranında artış göstererek 15.345 milyon dolara yükselmiştir. İhracatın toplam dış ticaret hacmi içinde payı 1980'de % 26.9'dan 1989 % 42.4'e yükselmiş, ithalattaki hızlı artış sonucu 1993'de % 34.8 olmuştur. Yine bu dönemde liberasyon sonucu artan

ithalata rağmen, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980'de % 36.8'den 1993'de % 52.2'ye yükselmiştir.

Ekonominin dışa açılması, ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payının yükselmesi ile de kendini göstermiş, ihracatın GSMH'ya oranı 1980'de % 4.4'den 1993'de % 9.4'e, ithalatın GSMH'ya oranı aynı yıllar itibariyle % 11.4'den % 19.0'a yükselmiştir. Böylelikle dış ticaret hacminin milli gelire oranı da 1980'de % 18.6'dan 1993'de % 34.5'e yükselmiştir.

İhracattaki bu artışlara paralel olarak ihracatta yapısal değişiklik olmuştur. Tarım sektörünün toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında % 54.4'den 1993'de % 15.1'e düşmüş, sanayi sektörünün payı % 36.0'dan % 83.4'e çıkmıştır (103).

1980'den sonra ihracat alanında sağlanan bu gelişmelerde, esnek ve gerçekçi kur politikası, vergi iadesi, vergi muafiyeti, ihracat kredisi, parasal ve mali desteklere dayanan bir teşvik sistemi önemli rol oynamıştır.

Ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği artırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek amacıyla dış ticaretin liberalleştirilmesi doğrultusunda ithalatta liberalleşmeye gidilmiş, kota ve kısıtlamalar kaldırılmış, liberasyon listeleri yeniden düzenlenerek pozitif listeden negatif listeye geçilmiş, vergi oranları düşürülmüştür (104).

Uygulanan bu politikalar neticesinde ithalat değer olarak 1980'de 7.909 milyon dolardan 1993'te 29.429 milyona yükselmiştir. İthalatın madde gruplarına göre dağılımına baktığımızda ise 1980'de toplam ithalat içinde % 20.0 olan yatırım malları 1993'de % 32.0'e yükselmiş, ara malları ise % 77.9'dan % 55.9'a gerilerken asıl gelişme % 2.2'den % 12.0'a ulaşan tüketim mallarında olmuştur (105).

103) Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yılıığı, 1991*, sh. 509.

104) Devlet Planlama Teşkilatı, *1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar*, sh. 43.

105) Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yılıığı, 1991*, sh. 509.

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE KUR DEĞİŞMELERİ

I. DÖVİZ, DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE

DÖVİZ KURLARININ TESPİTİ

A - DÖVİZ, DÖVİZ KURU, DÖVİZ KURU POLİTİKASI:

1 - Döviz:

Döviz, geniş anlamda bütün yabancı ödeme araçlarını, dar anlamda ise ancak yabancı paraları ifade eder. Bir başka deyişle, geniş anlamda döviz, bütün yabancı paralar ile yurtdışında geçerli olan her türlü ödeme aracı ve senettir. Konvertibl para rejimlerinde çek, poliçe, emre yazılı senet, hazine bonoları, hisse senedi ve tahvillerdir(106).

Dar anlamda yabancı paraları ifade eden bütün dövizler uluslararası ödeme araç niteliğine sahip değildir. Bu nedenle bunlar uluslararası geçerliliği olan veya olmayan, uluslararası ödemeler de kullanılan veya kullanılmayan, arzu edilen veya edilmeyen olmak üzere sınıflandırılabilirler. Paralar arasındaki bu fark, ait oldukları ülkelerin kısmen ödemeler bilançolarını, kısmen de dünya ticaretindeki önemlerinin bir yansımasıdır(107).

2 - Döviz Kuru:

Döviz kuru, döviz piyasasındaki fiyatın özel adıdır. Bir ünite dövizin ulusal para cinsinden fiyatına entserten (incertain) döviz kuru, bir ünite ulusal paranın döviz olarak ifade edilen fiyatına da sertain (certain) döviz kuru denmektedir ve döviz kuru anlamı genellikle birinci anlamda kullanılmaktadır(108).

Herhangi bir ülkenin parası ile diğer ülkelerin paraları arasındaki değişim oranını veren döviz kurları, ülke ekonomisinin dış dünya ile

106) Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, 3. Basım, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1991, sh.339.

107) Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 9. Basım, Ankara, Savaş Yayınları, 1989, sh.141.

108) Nevzat Güran, *Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987, sh.6.

bağlarını kurmak gibi çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Gerçekten, farklı paralarla ifade edilen iç ve dış fiyatların karşılaştırılması ve böylece uluslararası ekonomik işlemlerin ortaya çıkması, herşeyden önce, ulusal para ile yabancı paralar arasında doğrudan ya da dolaylı bir değişim oranının mevcut olmasını gerektirmektedir. Döviz kuru adıyla bilinen bu değişim oranı uluslararası ekonomik ilişkiler açısından hayati bir önem taşımaktadır.

Böylece döviz kuru, ülkeler arasındaki fiyat seviyelerini birbirine bağlayarak fiyat ve maliyet karşılaştırmaları yapılmasına imkan sağlar (109).

3 - Döviz Kuru Politikası

Döviz kuru politikası, hükümetlerin uluslararası ödemelerini belli bir düzen içinde gerçekleştirmek amacıyla dış ödeme dengesini etkilemek için dış ticaret rejiminden gümrük uygulamalarına, tarifelerden kur ayarlamalarına kadar uzanan tedbirlerin bütünüdür(110).

Bu tedbirler çoğu defa, ülkelerin tek başlarına aldıkları kararlardan çok, uluslararası ekonomik ilişkilerin ve para sisteminin yönlendirilmesine göre alınmaktadır(111).

Bu çerçevede kur politikası, sadece döviz kuru sistemlerinin seçimi, döviz kurunun belirlenme şekli ve kambiyo işlemleri ile ilgili politikalardan ibaret olmayıp, ihracatın teşvikinden sermaye hareketlerine, turizmden, işçi dövizlerine kadar bir dizi politika almaşığı olup, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve uygulanan makro ekonomik politikalardan da ayrı düşünülemez. Bu nedenle uygulamada döviz kuru politikası ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, ülkenin gelişmişlik düzeyi, dışa açıklık veya kapalılığı ile çok yakından ilgilidir.

109) Karluk, a.g.e., sh. 351

110) Erdoğan Alkin, "İzlenen Kur Politikalarının Etkileri", Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981 sh.27

111) Karluk, a.g.e., sh. 367.

4 -Gerçekçi Döviz Kuru Politikası ve Denge Döviz Kuru

En basit şekliyle denge döviz kuru, dış ticaret rejimi serbestisi altında her türlü ihracat teşvikleri ile ithalat kısıtlamaları ve gümrük vergilerinin olmaması şartı altında serbest döviz piyasasında döviz arz ve talebinin belirlendiği kur anlamındadır. Buna göre bir kurun denge kuru olabilmesi için, müdahaleden uzak bir mekanizma içinde ortaya çıkmış olması ilk şarttır. Böylece denge kuru, döviz arz ve talebinin serbestçe oluşturduğu kur olup, dış ticaretin döviz ve miktar kısıtlamaları ile her türlü idari müdahalelerden uzak ve hatta dış yardım ve borçlanmalarla desteklenmemiş olması gerekmektedir(112).

Denge kurunun bu şekildeki tanımı pür teorik bir tanım olup, uygulamada bu şartlardan az veya çok sapmalar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada önemli olan elde edilen denge kurunun dövizin nisbi kıtlık derecesini yansıtır olmasıdır.

Bu çerçevede denge döviz kurunun piyasa ekonomisinde kendisinden beklenen iki temel fonksiyonu vardır.

Dış ticaret ve değişim konusu olabilen mal ve hizmetlerde iç fiyatlarla dış fiyatlar arasında uyum sağlayarak iç ekonomiyi dış ekonomiye bağlamak, ikinci olarak da, döviz kuru bir fiyatsa, döviz arz ve talebini bu fiyat yardımıyla dengeye getirmek, böylece ekonominin dış ödemeler dengesi hesaplarını denge içerisinde tutmak(113).

Döviz kurunun, denge döviz kurunun altında aşırı değerlenmiş tutulması, ülkeler arası nisbi fiyatları ülke içi fiyatlar aleyhine bozarak ihracatı caydırıp, ithalatı teşvik ederken, düşük değerlerde tutulması ülke içi fiyatları nisbi daha ucuz yaparak ihracatı teşvik ederken ithalatı kısacaktır(114). Böylece aşırı değerlenmede ithal ikamesi ve ithalat sektörleri lehine, düşük değerlerde de ihracat sektörleri lehine bir teşvik sözkonusu olmaktadır.

112) Kemal Kurdaş, "Piyasa Ekonomisi ve Döviz Kuru Politikası", **Dışa Açılmada Kambiyo Politikası - II**, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981, sh.46.

113) Kurdaş, a.g.m. sh. 47.

114) Harun Bal, "Kambiyo Politikaları, Dış Ticaret ve Enflasyon", **İktisat/İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl : 8, Sayı : 85-86, Nisan-Mayıs 1993, sh.34.

Bu ikisinin arasında, miktar kısıtlamaları ve kambiyo müdahaleleri olmadan ekonomide gerçek dengeleri yansıtacak ve cari işlemler dengesini bulan kur bir denge kuru ve gerçekçi bir kur olacaktır.

Böyle bir kur iç ve dış fiyat farklılıklarını yansıtarak, ülke paralarının reel satınalma gücünü sabit tutarak, sunî satın alma güçleri farklılaşmasına müsaade etmeyecektir(115).

Ancak bu kur özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından sermaye hareketlerinin dışarıda bırakıldığı bir denge kuru olacak ve bu yönde uygulanacak politikalar da gerçekçi bir kur politikası olacaktır.

B - DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE GENEL ANALİZİ:

Döviz kur sistemi, döviz kurlarının nasıl ve hangi güçler tarafından belirleneceği, kurlarda serberstçe ya da resmî kararlarla değişme olup olmayacağı veya hangi ölçülerde olabileceği gibi konularla ilgili kurallar bütünü veya kısaca döviz kurlarının belirlenme ve değişim rejimi olarak tanımlanabilir(116).

Döviz kurunun belirlenme ve değişimindeki farklılıklar nedeniyle, en uç noktalarda sabit döviz kur sistemi ve serbest döviz kur sistemi olmak üzere birbirinden az ya da çok farklı olan birçok sistem mevcuttur.

Bu farklılaşmaya yol açan temel faktör, döviz piyasasının işleyişinde ve özellikle kurların belirlenmesinde, piyasa güçleri ile resmî otoritelerin nasıl ve ne ölçüde rol oynadıklarıdır.

Nitekim esnek kur sistemlerinde, döviz kurlarının oluşumunun esas olarak piyasa koşullarına bırakılmasına ve döviz arz ve talebine resmî otoritelerce ancak dolaylı olarak müdahale edilmesine karşılık, sabit kur sistemlerinde, döviz kurları resmî otoritelerce belirlenmekte ve

115) Bal, a.g.m., sh.34.

116) Güran, a.g.e., sh. 7.

piyasa mekanizmasının izleyişine çeşitli şekillerde ve dozlarda müdahale edilmektedir(117).

Bütün döviz kuru sistemlerinde temel amaç döviz kurunun belirlenme şekli nasıl olursa olsun ödemeler bilançosunu dengede tutan denge kurlarını belirlemektir(118).

1 - Sabit Döviz Kuru Sistemi:

Bir ülke parasının yabancı ülke paraları karşısındaki değerinin resmi otoritelerce belirlendiği ve döviz piyasasındaki arz ve talep koşullarında bağımsız olarak, olabildiğince sabit tutulmaya çalışıldığı sistemdir.

1971 Bretton - Woods Sisteminin yıkılışı ve başlıca dünya ülkelerinin paralarını dalgalanmaya bırakmasına kadar dünyada sabit fakat ayarlanabilir kur sistemi uygulanmıştır(119). Bu sistemde döviz kurlarının serbest kur sisteminde olduğu gibi arz ve talep koşullarına bağlı olarak değişmesine izin verilmez. Döviz kurlarının tespit edilen parite kuru etrafında çok dar sınırlar içinde dalgalanmasına müsaade edilir.

Bu sınır Bretton - Woods'ta getirilen kurların paritenin etrafında $\pm$ %1 dalgalanmasına izin verilen, 1971'de ise $\pm$ % 2.25 olarak tespit edilen ve "alt ve üst destekleme noktaları" denilen sınırdır (120).

Üst destekleme noktası, milli paranın alabileceği en yüksek değer iken, alt destekleme noktası, en düşük değerdir. Bu iki sınır içinde piyasa döviz kuru arz ve talebe bağlı olarak oluşur(121). Ancak ulusal paralar saptanan bu alt ve üst sınırları zorlarsa, döviz kurlarının sabit tutularak

117) Güran, a.g.e., sh. 10.

118) Karluk, a.g.e., sh. 320.

119) Tezer Öcal, *İktisat*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayın No: 156, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 25, 1990, sh. 529.

120) Erden Öney, *Uluslararası Para Sistemi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 448, 1980, sh. 178.

121) Aren, a.g.e., sh. 151.

bu sınırlar içinde kalması için hükümetten döviz piyasasına, ya serbest piyasa mekanizmasını bozmadan ya da serbest piyasanın kaldırılması ve yerine döviz kontrolünün konulması yoluyla müdahale ederler (122).

Serbest piyasa koşulları altında resmi otoriteler döviz piyasasına alıcı ve satıcı olarak müdahale ederek döviz kurlarının istikrarı sağlar. Bu amaçla kurulan kambiyo istikrar fonu yeterli miktarda altın ve döviz rezervi ile desteklenerek, döviz piyasasına tanzim satışlar yaparak döviz kurları sabit bir düzeyde tutulur.

Döviz kontrolü esas olarak, döviz kazançlarının belli bir fonda toplanması ve döviz tahsislerinin de gene bu fondan hükümet kararlarına göre yapılması demektir (123). Böylece, döviz arz ve talebi kontrol edilerek döviz kurunu sabit bir dengede tutulması sağlanmaktadır (124).

a - Sabit Döviz Kuru Sisteminin Avantajları:

Sabit döviz kur sisteminin avantajlarını iki başlık altında toplayabiliriz.

1- Geçici ve önemsiz nedenlerden kaynaklanan dış dengesizlikler söz konusu olduğunda, döviz kuru değişmesi gibi (devalüasyon ve revalüasyon) temel bir düzeltme aracı yerine, rezervlerin kullanılması, kaynakların arızî işsizliği ve yanlış tahsisi gibi sosyal maliyetleri ortadan kaldıracaktır (125). Ancak, bu durumda ülkenin önemli ölçüde hazır döviz rezervlerine sahip olması hem sabit kur sisteminin devamı, hem de kısa dönemli dış dengesizliklerin giderilmesinde temel şart olarak ortaya çıkmaktadır.

2- Döviz kuru değişmelerinin dış ticaret ve sermaye akımları (özellikle uzun dönemli yabancı sermaye) üzerinde doğurabileceği riske karşılık, sabit tutulan kurlar, bir istikrar ortamını beraberinde getirecektir.

122) Karluk, a.g.e., sh. 350

123) Aren, a.g.e., sh. 152

124) Öcal, a.g.e., sh. 530.

125) Güran, a.g.e., sh. 91

Bununla beraber, sürekli enflasyon dönemlerinde sabit tutulan kurlar, uzun dönemde iç ve dış fiyat seviyelerini yansıtmaktan uzak olarak, yüksek oranlı devalüasyon beklentileri spekülâtif hareketleri teşvik edecektir.

Ancak uygulamada katı bir sabit kur sistemi söz konusu olmamış, hem parite değerinin belli marjlar içinde dalgalanmasına hem de ödemeler dengesinde ortaya çıkan dengesizlikler de devalüasyonlara müsaade edilmiştir. Böylece sabit kur sisteminin uzun dönemde yaratacağı olumsuz sonuçlar bertaraf edilirken, döviz kuru değişmelerinin dış ticaret ve sermaye akımları üzerinde doğuracağı riskler ortadan kaldırılmıştır.

b - Sabit Döviz Kuru Sisteminin Dezavantajları:

Sabit döviz kuru sisteminin dezavantajların üç noktada toplamak mümkündür.

1- Sabit kur sistemi etkin bir dış denge mekanizması içermemekte, ödemeler dengesizliğini gidermek üzere uygulanacak politikaların da ülke ekonomileri üzerinde olumsuz yönde ve eşit olmayan sonuçlara yolaçmaktadır(126).

Serbest kur sistemlerinde bir dış dengesizlik ortaya çıktığı anda döviz kurları o dengesizliği giderecek oranda kendiliğinden değişmesine rağmen, sabit kur sisteminde bunu kur ayarlaması-devalüasyon yoluyla yapılması zorunluluğu vardır(127). Gerek devalüasyon oranı ve bunun doğuracağı şoklar, gerekse devalüasyon yoluyla giderilemeyen dış açıkları kapatmak için hükümetler zorunlu olarak daraltıcı para ve maliye politikası ile dış ticaret ve kambiyo kısıtlamaları gibi önlemlere başvurmuşlardır(128). Bununla dünya ticaret akımlarının gelişmesini engelleyeceği açıktır.

126) Öney, a.g.e., sh. 134

127) Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama*, Geliştirilmiş 8. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları No: 3, 1991, sh. 604.

128) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 605.

2- Sabit kur sisteminin ikinci dezavantajı, sistemin sürdürülebilmesi için ödemeler dengesizliği ile karşılaşan ülkelerin, bu dengesizlikleri gidermek amacıyla yeterli miktarda altın ve döviz rezervi bulundurmaları zorunluluğunda olmalarıdır.

Ancak, ortaya çıkan dış dengesizliklerin finansmanı gerek rezervlerin sınırlılığı, gerekse doğuracağı enflasyonist etki nedeniyle kısa dönemli olacak, uzun dönemde ise bu sabit kur sisteminin işleyişini aksatacak ve hatta imkansızlaştıracaktır(129).

3 - Sistemin üçüncü ve son sakıncası ise, istikrar bozucu spekülsayonu özendirir bir niteliği sahip olmasıdır(130). Sabit kur sistemi altında cari döviz kurunun korunmasının imkansızlaştığı anda spekülasyon krizleri de doğmaya başlar. Denge döviz kurlarının zamanla sabit kurlar seviyesinden uzaklaşması, devalüasyon baskısını artırırken, spekülsayonu önemli ölçüde teşvik edecektir(131).

2 - Serbest Döviz Kuru Sistemi:

"Esnek", "dalgalanan", "yüzen" kur sistemi de denilen serbest döviz kur sistemi(132), resmî otoritenin kurlar üzerinde hiçbir müdahale ve denetimi olmaksızın, yabancı paraların fiyatlarının, yani döviz kurlarının piyasada arz ve talep koşullarına göre oluştuğu bir sistemdir(133). Böylece döviz kurlarının tespiti piyasa mekanizmasının işleyişi çerçevesinde döviz arz ve talebini birbirine eşitleyecek biçimde sürekli değişime esasına dayanır(134). Bu nedenle döviz kurlarında tam bir esneklik sözkonusudur.

Kurların oluşumununun serbest piyasa mekanizmasının işleyişine terkedilmesi ekonomide etkin kaynak dağılımını gerçekleştirerek,

129) Güran, a.g.e., sh. 44.

130) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 606.

131) Richard G. Libsey, Peter G. Steiner, Douglas D. Purvis, *İktisat 2*, Bilim Teknik Yayınevi, sh. 323.

132) Karluk, a.g.e., sh. 360.

133) Öney, a.g.e., sh. 102.

134) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 609.

ekonominin dış dengesi, arz ve talep koşullarına göre oluşan döviz kurları vasıtasıyla sağlanır(135).

Ödemeler bilançosu belli bir denge halinde iken ülkenin döviz talebi döviz arzına göre artarsa, döviz kurları derhal gereği kadar yükselerek bir taraftan talebi kısip diğer taraftan da arzı teşvik ederek ödemeler bilançosunun açık vermesini önleyecektir. Böylece ekonominin dış dengesini otomatik olarak sağlama ve bu nedenle devletin elinde döviz rezervi bulundurma ihtiyacı doğmayacağı gibi, uluslararası likidite ve güven sorununa çözüm getireceği beklenmektedir (136).

Ancak, döviz arz ve talebindeki küçük değişiklikler döviz kurlarının görece olarak şiddetli bir biçimde dalgalanmasına neden olacaktır. Bu ise sistemin çok önemli bir sakıncasıdır (137).

Serbest Kur sistemi günümüzde fazla uygulama alanı bulamamıştır. Çünkü, gerçek ekonomik hayatta hükümetler ve merkez bankaları döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmaları önlemek için döviz piyasalarına çeşitli ölçülerde müdahale ederler. Bu müdahaleler, kısa dönemli, düzensiz dalgalanmaların ortadan kaldırılmasına yönelik veya ekonomik açıdan ülkenin rekabet gücünün korunmasına yönelik olarak kamu otoritesince uluslararası otoritenin kararı ile veya uluslararası anlaşma ile yapılabilir.

a - Serbest Döviz Kuru Sisteminin Avantajları:

Serbest kur sistemini savunanlar, bu sistemin üstünlüklerini, temelde serbest piyasa mekanizmasının yararları ile açıklarlar. Sistem en düşük maliyetle en etkin kaynak dağılımını sağlayacaktır(138).

Serbest döviz kuru sistemi lehindeki görüşler altı noktada toplanmaktadır.

---

135) Aren, a.g.e., sh. 150.

136) Öney, a.g.e., sh. 102.

137) Aren, a.g.e., sh. 150.

138) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 609.

1- Serbest döviz kuru sisteminin birinci avantajı, sistemin basitliğidir. Döviz kurlarının belirlenmesi, piyasada oluşan arz ve talep koşullarına bırakılırken, sabit kur sisteminin gerektirdiği karmaşık kurallar ve kurumsal düzenlemelere de ihtiyaç duyulmaktadır(139).

2- Serbest kur sisteminde döviz kurları piyasada arz ve talep koşullarına bağlı olarak oluşacağından dış dengesizlikte uzun süreli olmayacak ve dış denge kendiliğinden sağlanacaktır. Böylece dış ticaret tahditlerine, sermaye hareketi sınırlamalarına, kambiyo kontrollerine başvurmadan dış ödemelerde denge sağlanacaktır(140).

3 - Serbest kur sistemi ülkelere izleyecekleri yurt içi politikalarda daha fazla esneklik ve serbestlik tanımaktadır. Dış denge kur değişimleri yoluyla kendiliğinden sağlanacağı için, her ülke, tam istihdam hızlı ekonomik büyüme, fiyat istikrarı sağlama gibi amaçları gerçekleştirmek için izleyeceği para ve maliye politikalarının seçiminde, dış ödemeler dengesi sorunu veya baskısı sınırlayıcı bir etken olmayacaktır(141).

4- Serbest döviz kur sisteminin diğer bir avantajı istikrar bozucu spekülasyona müsaade etmemesi, aksine döviz piyasasında istikrar sağlayıcı spekülasyona neden olarak spekülasyonun kendi doğal işlemini yerine getirmesini sağlamaktadır(142).

5- Sistemin önemli bir özelliği de dış rezervlere olan ihtiyacı en düşük düzeylere indirmesi, rezerv tutma gereksinimini azaltarak, hatta ortadan kaldırılmasıdır. Döviz piyasası kendiliğinden dengeye kavuşacağından, dış ödemeler için rezerv tutma gereği duyulmayacak veya bu gereksinim en düşük düzeyde tutulacaktır(143).

---

139) Öney, a.g.e., sh. 104

140) Öztin Akgüç, "Dalgalı Döviz Kuru Sistemi Dış Ödemeler Dengesi İçin Bir Çözüm mü?", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl: 19, Sayı : 1, Ocak 1982, sh. 43.

141) Akgüç, a.g.m., sh.44.

142) İlker Parasız, **Uluslararası Para Sistemi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Uludağ Üniversitesi Yayınları Yayın No: 3-046-0123, 1986, sh. 91.

143) Akgüç, a.g.m., sh. 44.

6- Serbest döviz kuru sistemi, döviz kurlarının uzun dönem denge düzeyine yönelmesine fırsat sağlayarak dünya ekonomisinin karşılaştırmalı üstünlük yapısına uygun olarak uluslararası uzmanlaşmayı teşvik ederken (144), tahditsiz konvertibl para rejimleri yaygınlaşacak, dış ticaret ve sermaye hareketleri sınırlamaları ortadan kalkacak, dış ticaret ve sermaye hareketlerinde serbestlik geçerlilik kazanacaktır (145).

b - Serbest Döviz Kuru Sisteminin Dezavantajları:

Serbest döviz kuruna yöneltilen eleştirileri aşağıdaki beş noktada toplama mümkündür.

1 - Serbest döviz kuru sistemi her zaman için uzun sürede dış ödemelerde denge sağlamayabilir. Aksine bazı koşullarda dış ödemeler sorununun daha da ağırlaşmasına neden olabilir.

Dış ödemelerde denge, döviz arz ve talebindeki esnekliklere; daha açık bir deyişle ihracat mallarının dış talep ve iç arzın fiyat esnekliklerine, ithal mallarının da iç talep ve dış arzının fiyat esnekliklerine bağlı olmakla birlikte, aynı zamanda, ilgili ülkenin üretim kapasitesinin ihracat artışına imkan vererek, üretim faktörlerinin yeter derecede akılcılığa sahip olmasına bağlıdır (146).

2 - Serbest döviz kuru sisteminde spekülasyonun kümülatif şekilde istikrar bozucu etkisinin olacağı iddia edilmektedir (147). Dış ödeme dengesizlikleri spekülatif sermaye akımlarını hızlandırarak dış ödemelerdeki açığın daha da artmasına yol açacak, böylece döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmalar dolayısıyla da sistemin çökmesine bile yol açabilecektir.

3 - Serbest kur sistemi, kurların ilerideki değişmesi konusunda doğrudan doğruya beşirsizlik ve istikrarsızlık dolayısıyla uluslararası ekonomik

---

144) Seyidođiu, a.g.e., sh. 611.

145) Akgüç, a.g.m, sh. 44.

146) Akgüç, a.g.m, sh. 46.

147) Parasız, a.g.e., sh. 95

işlemlerdeki rizikoyu artırır. Bu da dış ticaret hacminde ve uluslararası sermaye akımlarındaki normal gelişmeyi engeller (148).

4- Serbest kur sistemi iç maliyetler üzerinde "tek yönlü" etkiler doğurarak (149) maliyet enflasyonunu körtükleyecek ve gelişmekte olan ülkelerin enflasyon-devalüasyon kısır döngüsüne girmesine neden olacaktır. Dış ödemeler dengesinin açık vermesiyle döviz kurlarının yükselmesi, ithal malı fiyatlarını arttırırken, ülke içi fiyat ve ücret artışlarına neden olacaktır (150).

5- Serbest kur sistemi uluslararası likidite gereksinimini de ortadan kaldırmamaktadır. Döviz kurlarında dalgalanmanın fazla ve uzun süreli olması, ulusal otoriteleri bu dalgalanmaları hafifletme yönünde harekete geçirecek ve uluslararası likidite gereksinimini ortaya çıkaracaktır (151).

3 - Ara Döviz Kuru Sistemleri

Uç sistemler olarak sabit ve esnek kur sistemlerinin dezavantajları ve uygulamasında karşılaşılan güçlükler, çözümü karma sistemlerde aramaya yöneltmektedir. Karma sistemlerle, uç sistemlerin katılıkları azaltılarak, bir bakıma, her iki sistemin avantajlarından birlikte yararlanma imkanı araştırılmaktadır.

Karma sistemler "sabit kur sistemlerine esneklik kazandırılmak" veya "esnek kur sistemine müdahalede bulunulmak" suretiyle ortaya çıkan sistemlerdir(152)

a - Dalgalanma Sınırlarının Genişletilmesi

Bu sistemde döviz kurları sabit pariterlere bağlı kalmaktadır. Fakat parite etrafında izin verilen dalgalanma sınırları içinde döviz kurları arz ve talep koşulları tarafından belirlenir (153).

148) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 612.

149) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 613.

150) Öney, a.g.e., sh. 111.

151) Parasız, a.g.e., sh. 97.

152) Güran, a.g.e., sh. 99.

153) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 615.

Bretton Woods'ta %1'lik alt ve üst sınırlar, 1971'de Smitsovion Anlaşması ile %2.25'e çıkarılmasına rağmen bunun yeterli olmayacağı, marjların daha da geniş tutularak esnekliğin artırılması teklif edilmiştir (154).

Böylece kurların çabuk ve küçük miktarlarda değişmesi ve bu durumda büyük ve ani spekülasyon kârlarının önlenmesi ile dış ödemeler dengesi sağlanmış olacaktır (155).

Kısa dönemde geçici ve küçük miktarlardaki ödemeler dengesi açıklarını gidermede etkili olabilecek olan sistem, uzun dönemde büyük ve sürekli açıklar için yeterli olmayacaktır. Çünkü uzun dönemde denge döviz kurumun da belirlenen marjlar içinde oluşacağı şüphelidir. Dolayısıyla döviz kurlarının belirlenen alt ya da üst sınırlarına ulaşması ile kurlar sabitleşerek devlütasyon ihtimali ile spekülasyonları başlayacaktır (156)

b - Sürünen Pariteler (Kayan Pariteler)

Bretton - Woods'ta kabul edilen sistem Döviz kurlarının kabul edilen marjlar içinde değişmesine izin verilen ayarlanabilir sabit kurlar temeline dayanmaktaydı.

Sistemin uzun dönemde dış ödemeler dengesizliğini gidermede yetersiz kalması sonucu önerilen sürünen pariteler sistemi, dış dengesizlik giderilinceye kadar döviz kurlarında önceden kararlaştırılan oranlarda sürekli ve küçük ölçüde kur ayarlamasına dayanır (157). Böylece uzun süreler sonunda ve yüksek oranlardaki kur değişmelerinin ekonomi üzerinde doğuracağı şok etkisi önlenmiş olur.

154) Öney, a.g.e., sh. 615.

155) Vildan Serin, "Uluslararası Para Sistemindeki Değişmelerin Işığında Türkiye'nin Döviz Kuru Politikası", **Hukuk Araştırmaları**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Cilt:1, Sayı:1, Ocak-Nisan 1986, sh. 319.

156) Öney, a.g.e., sh. 179.

157) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 615.

Sürünen pariteler spekülâtif sermaye hareketlerini önlerken (158). işgücü ve diğer üretim kaynaklarının maliyetlerindeki artışlar, uygulanan vergi ve gümrük politikaları gibi çeşitli ulusal ekonomi politikaları sonucu meydana gelecek uluslararası fiyat ve maliyet farklılıklarına da engel olacaktır (159).

Ancak, sürekli olarak döviz kurlarının değiştirilmesi ülkede enflasyonist eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olurken, döviz kurlarının belirlenmesi ve paritenin hangi para cinsinden belirleneceği problemleri vardır (160).

c - Kontrollü Dalgalanma

Bu sistemde döviz kurları arz ve talep şartlarına göre serbestçe belirlenmemektedir. Kurlar için resmen saptanmış sınırlar ya da herhangi bir marj yoktur. Merkez bankaları döviz piyasasına döviz kurlarının düşmesi halinde döviz alarak, yükselmesi halinde de döviz satarak müdahale eder (161).

Bu sistemde döviz kurlarında, iç ve dış enflasyon oranları, dış ödemeler bilançosu ve uluslararası piyasalardaki gelişmelere bağlı olarak sık sık ayarlamalar yapılır. Döviz kurlarında sürekli ayarlamalar yapılması, sisteme esneklik kazandırır (162). Fakat kurların hükümetçe belirlenmesi dolayısıyla sistem serbest kur sisteminden ayrılmaktadır.

Sabit kur sistemine oranla döviz kurlarında daha büyük bir istikrar sağlayan sistem, sabit kur sisteminin yolaçabileceği denge bozucu spekülâtif sermaye hareketlerini önlerken, fiyat istikrarı, istihdam, kalkınma ve konjektür hareketleri gibi yurtiçi ekonomi politikaların uygulamasını kolaylaştırmaktadır(163).

---

158) Öney, a.g.e., sh. 180.

159) Parasız, a.g.e., sh. 97.

160) Vildan Serin, a.g.e., sh. 218.

161) Öney, a.g.e., sh. 187.

162) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 615.

163) Vildan Serin, a.g.e., sh. 221.

Sistem, nihai amaç olarak ayarlanabilir ve istikrarlı kur sistemine geçmek için petrol fiyatlarının hızla arttığı, enflasyon ve durgunluğun ortaya çıktığı ve artan spekülasyonun hız kazandığı bir ortamda bir çok ülkeler tarafından geçici bir önlem olarak benimsenmiştir(164).

d - İstikrarlı ve Ayarlanabilir Döviz Kuru Sistemi

1974 yılında IMF tarafından uluslararası para sisteminin reformu çerçevesinde ve paritenin SDR'ye göre belirlenmesini esas olan istikrarlı ve ayarlanabilir döviz kuru sistemi kabul edilmiştir.

Ancak, pariteler sabit olmayıp, IMF'nin denetimi altında kısa sürelerde ve ufak oranlarda değiştirilebilir niteliktedir. Uluslararası denkleştirme yükünün açık ve fazla veren ülkeler arasında devlasyon ve revelasyon yaparak simetrik bir şekilde dağıtılması sözkonusudur (165).

IMF gelecekte bu sistemi tercih etmekle birlikte, bugünkü uygulamada seçilecek döviz kuru sistemi konusunda ülkeleri serbest bırakmaktadır.

İstikrarlı ve ayarlanabilir döviz kuru rejimi sabit ve serbest döviz kuru sistemleri arasında kalmakla birlikte, serbest kur sisteminden çok sabit kurlara yakın bir esnekliğe sahiptir(166).

---

164) Vildan Serin, a.g.e., sh. 221.

165) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 618.

166) Vildan Serin, a.g.e., sh. 222.

C - DÖVİZ KURU DEĞİŞMELERİ ve

DÖVİZ KURLARININ BELİRLENMESİ

1 - Döviz Kuru Değişimleri ve Temel Kriterler

Yukarıdaki açıkladığımız gibi bugün dünyada hemen hemen hiçbir ülke, döviz kurlarının piyasada arz ve talep koşulları tarafından belirlenen serbest kur sistemi ile ithal yasakları, kambiyo kısıtlamaları ve kotalarla birlikte yürütülen katı bir sabit kur sistemi uygulamamaktadır. Uygulama daha çok bu iki sistemin bir bileşkesi şeklinde olmaktadır.

Dolayısıyla bu ülkelerde döviz kuru ayarlama sürecinde kur değişim oranlarını belirlemek oldukça önem taşımaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik seviyesi takip edilecek politikaya ve döviz kuruna esas olacak kriterleri belirleyen önemli bir etkidir.

Bu yüzden kur tespitinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında amaç farklılıkları vardır. Gelişmiş ülke için amaç piyasa şartlarınınca belirlenen kurun orta vadede istikrarlı olup olmadığı, diğer bir ifadeyle cari kurun denge kurundan sapma gösterip göstermediği iken, diğer ülkelerde orta vadede sürdürülebilir ve seviyesi korunabilir gerçekçi ve istikrarlı bir kur oluşturmaktır (167).

Döviz kuru uygulamada iktisat politikasının bir aracı olması ve aynı zamanda bu politikaların başarısını aksettirmesi dolayısıyla döviz kuru tesbitinde hedeflerinde açıkça ortaya konması gerekir.

Bu hedefler;

1 - Orta dönemli bir ticaret dengesi kurmak.

2 - İhracatta rekabet gücünü artırmak.

167) Ömer Abusoğlu, *Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi: 1980 - 1988 Dönemi*, Ankara, TOBB Yayın No: Genel 154, Ar-ge 64, 1990, sh. 51.

3 - İthal ikamesi sektörlerini teşvik ederek ithalata rakip endüstriler oluşturmak,

4 - Şiddetli bir enflasyonist dönemden sonra bozulan dengeleri yeniden sağlamak" (168) olmaktadır.

Hangi hedef sözkonusu olursa olsun, kur değişim oranını ileride değinilecek çeşitli göstergeler yanında, ekonominin bütünüyle döviz kuru politikasına dayanma oranı belirleyecektir. Örneğin dış dengenin sağlanması amaçlı bir kur tespit mekanizması ve seçilecek politika, dış dengesizliğin bir özelliği, büyüklüğü ve çeşitli diğer araçların iktisadi etkinliğinden uzak düşünülemez.

Döviz kurlarının belirlenme süreci ülkenin kalkınma meselesinden soyutlanamaz. Bu nedenle diğer hedefler yanında orta vadede sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedefi gözetilmek zorundadır (169).

Döviz kuru belirleyicisi olacak temel kriter ve göstergeler kur politikalarının sürdürüldüğü şartlara göre fark etmese de amaç yönünden nisbi ağırlıkları değişebilmektedir.

Bir istikrar politikası içinde amaç orta dönemli dış ödemeler denkliliğini yeniden sağlamak iken ekonominin normal seyri içinde amaç mevcut dengeleri korumaktır (170).

Bu çerçevede bir döviz kuru tespit politikalarının ve ilgili kriter ve göstergelerin iki farklı yönü vardır (171).

- Geçmiş dönemin olayları ve gelişmelerine göre yeni döviz kurunun alacağı seviye,

- Gelecek dönem için hedeflenen gelişmelerin gerektirdiği seviye.

---

168) Abusoğlu, a.g.e., sh. 52.

169) Abusoğlu, a.g.e., sh. 52

170) Abusoğlu, "Döviz Kuru Değişmelerini Belirleyen Faktörler", **Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 1 (1) 1987, sh. 89.

171) Abusoğlu, a.g.e., sh. 53

Bir istikrarsızlık döneminden sonra döviz kurunun alacağı şekil geçmiş dönemin olayları ile ilgili iken, mevcut döviz kurunun istikrarı ve devamlılığı esas amaç olursa bu defa gelecekteki politika hedefleri ve bunlara dönük elemanlar önem kazanmaktadır. Ancak, gelecekle bağlantılı bir döviz kuru tespiti geriye dönük elemanlardan soyutlanamaz.

a - Ödemeler Denkliği Faktörü

Bu faktör, kur değişmelerinin, ülkenin hem ticaret hem de cari işlemlerle ilgili diğer kalemleri üzerindeki etkisine dayanır. En basit şekliyle ödemeler dengesizliklerinin düzeltilmesinin aktif bir döviz kuru politikası ile giderilebileceğini öngörür (172).

Bu yaklaşımda kur değişmeleri pasif bir ödemeler dengesizliğini karşılamak ve ticaret üzerine konan tahdit ve kontrollerle gümrük vergilerini değiştirmek amacıyla yapılır (173).

Kur değişmeleri, mal ve hizmet hareketlerini bunların nisbi fiyatlarını değiştirerek etkiler. Fiyat değişmeleri miktar değişmelerini doğurarak, ödemeler dengesizliğini giderme yönünde hareketi başlatmış olur.

Ancak, dış dengesizliğin giderilmesi döviz kurlarından çok ihracat mallarına yönelik dış talep ile ithal mallarına olan ülke talep esnekliklerine bağlıdır (174). Esneklikler yaklaşımı olarak bilinen bu yaklaşımda esnekliklerin kur değişim oranını ne ölçüde etkileyeceği ithal talebi ve ihracat arz fonksiyonlarına dayanmaktadır. Kur değişmelerine ödemeler dengesi faktörü ve esnekliklerin uygulanması ve bu göstergelere bağlı olarak sağlıklı veriler elde edilebilmesi için gerçekçi esneklikler değerlerinin hesaplanmasına ve dış ticaret akımı üzerinde

172) Abusoğlu, a.g.m., sh. 90.

173) Abusoğlu, a.g.e., sh. 54

174) Karluk, a.g.e., sh. 443.

diğer faktörlerin etkilerini ayrıntılarıyla açıklayan komple bir dünya ticaret modeline ihtiyaç vardır (175).

Ayrıca iç ve dış fiyatların egsojen, gelir ve satınalma gücünün veri alınması esasına dayalı bu yaklaşım birçok eksikliklerine rağmen günümüzde geliştirilen yeni teorilerin (arz yönlü yaklaşım) de temelde esnekliklere dayanması ve nisbi fiyatların bir uzantısı olması yaklaşımın geçerliliğini anlaşılır kılmaktadır.

Burada bu yaklaşımlar üzerinde teferruatı ile durulması konunun amacını aşacağı için kısaca özet olarak geçilmiştir.

b - Rekâbet ve Kârlılık Faktörü

Döviz kuru değişmelerinde belirleyici olan bu faktörün amacı iç ve dış nisbi fiyat seviyelerini değiştirip, ihracat yapmayı iç piyasa oranla kârlı hale getirerek ve ihraç mallarının da dış piyasalarda fiyat avantajı sağlayıp rekabet konumunu iyileştirerek ihracatı artırırken, ithalatı pahalılaştırıp yerli malları ithal mallarına oranla ucuz hale getirerek, rekabet gücünü artırmaktır (176).

Kârlılık ve rekabet faktörü ihracat ve ithalatı aynı ölçüde ilgilendirmekle birlikte daha çok ihracat açısından önem taşımakta ve ülkeler ihracatı artırma hedefi doğrultusunda bu faktörü kullanmaktadırlar.

Bir ülkenin rekabet ve kârlılığı ve bu faktörlere dayalı olarak kur ayarlanması iki noktadaki değişimin bir sonucudur.

Birincisi, dış piyasalardaki fiyatlar, gümrük tarifeleri, döviz kurları veya ülkenin dış piyasalardaki rakiplerinin iç fiyatları, verimlilik seviyeleri, ihracatı destekleme politikaları değişmiştir. İkincisi olarak ülke içi fiyatlar, maliyetler yükselmiş veya verimlilik, ihracat destekleme politikaları değişmiştir (177).

175) Abusoğlu, a.g.e., sh. 55.

176) Öcal, a.g.e., sh. 156.

177) Abusoğlu, a.g.m., sh. 93.

Bu değişmelerden biri veya ikisinin bir sonucu olarak ülke ihracatının rekabet ve kârlılığını koruyamaz hale gelmesi, bu gücün yeniden sağlanması gerekli kılacak kur değişmelerini zorunlu hale getirecektir.

Rekabet ve kârlılık faktörü gelişen bir ülke için demeler denkleği faktöründen daha ağır basmaktadır. Çünkü gelişen bir ülkede ihracatın veya döviz kazandırıcı tüm faaliyetlerin kur değişmelerine vereceği cevap diğer faktörlere daha çok bağımlı gözükmektedir (178).

---

178) Abusoğlu, a.g.m., sh. 97.

2- Döviz Kurlarının Belirlenmesi

a- Satınalma Gücü Paritesi (SGP)

SGP teorisine göre; döviz kuru iki paranın nisbi fiyatı olarak değerlendirilmektedir. İki ülke arasındaki döviz kuru bu iki ülkenin görece fiyat düzeylerinde meydana gelen değişimler tarafından belirlenir. Dolayısıyla kısa vadede belli bir para biriminin diğer para birimlerine karşı reel olarak değer kazanması ya da kaybetmesi gözlenirse bile, reel kuru uzun vade de sabit kalacağı beklenmektedir (179).

"Bir döviz kuru ülkelerdeki nisbi mal fiyatları oranlarına göre düzenlendiği zaman, bu paraların satınalma güçlerini yansıtacağı kabul edilmektedir. Çünkü teoriye göre döviz kuru iki paranın nisbi fiyatına göre belirlenir. Bu fiyat ise o paranın kendi ülkesindeki mal ve satınalma kabiliyetinin bir ölçüsüdür. Böylece bir paranın satınalma gücü o paranın diğer paralara karşı olan değerini gösterir. Bu durumda iki döviz arasındaki kurun temel belirleyicisi, iki paranın satınalma gücüdür. Böylece SGP mal ve hizmetler bakımından paranın değeri olup, bunların fiyatındaki değişimlerde paranın değerini değiştirir" (180).

Satınalma gücü paritesi teorisi, biri mutlak yaklaşım, diğeri nisbi yaklaşım olmak üzere iki ayrı şekilde ele alınmaktadır.

i- Mutlak Yaklaşım:

Mutlak yaklaşım, iki dövizin bir zaman kesitindeki mal alım güçlerine göre belirlenecek değişim oranını verir. Bu anlamda bu mutlak değer iki döviz arasındaki esas kurdur ve onların alım güçlerine eşittir. Paranın satınalma gücünü belirleyen ölçü birimi malların fiyatıdır. Ancak paranın alım gücü binlerce çeşit mala dönük olduğundan ve her mal için ayrı ayrı döviz kuru tespit edilemeyeceğinden MSGP iki ülke fiyat seviyelerinin oranlanması ile elde edilir.

179) Faruk Selçuk, "Reel Döviz Kurları Üzerine", İktisat/İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 84, Mart 1993, sh.9.

180) Abuşoğlu, a.g.e., sh.11.

Bu anlamda mutlak SGP şöyle ifade edilebilir (181).

$$DK^{mut} = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^A}{\sum_{i=1}^n P_i^B}$$

DK^{mut} = Mutlak SGP'yi temsil eden döviz kuru,

P_i^A = i malının A ülkesinde A para birimi ile fiyatı,

P_i^B = i malının B ülkesinde B para birimi ile fiyatıdır.

Teorinin temeli, uluslararası piyasada tam bir akışkanlığın olduğuna dayanır. Oysa gerçek ekonomik hayatta, ulaşım maliyetleri, dış ticaret kısıtlamaları gibi (182), bu akışkanlığı yok eden kısıtlamalar mevcuttur. Diğer taraftan döviz kurlarının belirlenmesinde oluşturulacak mal sepetlerinin iki ülkede aynı olmadığı gibi dış ticaret bilesimleri de farklıdır (183).

ii- Nisbi Yaklaşım

Satınalma gücü paritesinin nisbi yaklaşımı; mutlak yaklaşımına göre daha gerçekçidir. Bu yaklaşıma göre döviz kurlarındaki değişimler, iki ülkenin nisbi fiyatlarındaki gelişmeleri yansıtır (184). Belli bir temel devreye göre fiyatlardaki değişimler döviz kurlarında değişimlere yol açar. Sonraki dönemlerde gerçekçi bir döviz kurunun ortaya çıkabilmesi için, mutlaka bir fiyat değişimlerini bünyesinde taşıması gerekir. İki ülke parası arasında döviz kuru söz konusu edildiği zaman, bu iki ülkede görülen fiyat hareketlerinin birbirleriyle mukayese edilmesiyle elde edilir (185).

Bu anlamda nisbi SGP şöyle ifade edilebilir (186).

-
- 181) Abuşoğlu, a.g.e., sh.15
 182) Karluk, a.g.e., sh.636
 183) Seyidoğlu, a.g.e., sh.221
 184) Karluk, a.g.e., sh.636
 185) Abuşoğlu, a.g.e., sh.18
 186) Karluk, a.g.e., sh.638

$$DK_1 = \frac{P_1^A / P_0^A}{P_1^B / P_0^B} \cdot DK_0$$

DK_0 = Temel dönem döviz kuru,

DK_1 = Sonraki dönem için önerilen döviz kuru,

P_1^A / P_0^A = A ülkesinin fiyat artış oranı,

P_1^B / P_0^B = B ülkesinin fiyat artış oranı.

Fiyatların, döviz kurlarını, döviz arz ve talep ilişkisine girmeden ve ödemeler dengesi kanalından geçmeden doğrudan doğruya etkilemesi varsayımına dayanan nisbi yaklaşım (187), teknolojik gelişme, faktör büyümesi, istihdam seviyesi, sermaye hareketleri, zevklerde değişme gibi reel ve yapısal değişimleri gözardı etmektedir (188).

SGP teorisi uygulamada birçok problemleri de beraberinde getirmektedir.

Teori herşeyden önce ülkeler arasındaki mal hareketlerini kapsar. Hizmet ticareti, turizm, işçi dövizleri ve sermaye hareketlerini dışarıda bıraktığı gibi bir ülkede üretilen malların büyük bir kısmı da dış ticarete konu olmaz (189).

İktisadi kalkınma, teknolojik gerilik, zevk ve tercihlerdeki değişme gibi faktörlerinde dış açıkların oluşumuna etki edebileceğini gözardı eden ve ancak fiyat farklılıklarından doğan dış açıklar durumunda geçerli olabilen SGP teorisinin bir eksikliği de hangi fiyat indeksinin temel alınacağı ve hangi temel yılın baz alınacağı ile ilgilidir (190).

187) Abusoğlu, a.g.e., sh.19.

188) Karluk, a.g.e., sh.638.

189) Seyidoğlu, a.g.e., sh.223.

190) Önal, a.g.e., sh.528.

Çünkü çeşitli ülkelerde kullanılan indekslerin kapsamaları birbirinden farklıdır.

Buna ek olarak, yapısal değişme sürecinde olan ekonomilerin fiyat düzeylerinde sapmalar olmakta, (dış ticarete konu olan ve olmayan mallar arasındaki farklı verimlilik değişimleri gibi nedenlerle) göreceli olarak daha hızlı büyüyen ülkelerin reel döviz kurunda kalıcı kaymalar meydana gelebilmektedir (191).

Bununla beraber, SGP döviz kurlarının günlük dalgalanmaları yerine genel bir eğilimi ifade etmekte ve döviz kurlarının aşırı veya düşük değerlenmiş olmasının ölçülmesinde bazı ipuçları verilebilir ve döviz kurunun tahmininde ve kontrol edilmesinde kullanılabilir (192).

Diğer taraftan, ülkenin ihracat piyasalarındaki rekabet imkanlarını sürdürebilmek için fiyat artışlarının SGP anlamında döviz kurlarına yansıtılarak iç ve dış fiyat farklılaşmasının döviz kurları yardımıyla giderilmesi, iç piyasanın cazibesini ortadan kaldırarak ihracatı teşvik edecektir.

Bu durumda nisbi fiyatların döviz kurlarına yansıtılması kaçınılmaz olmaktadır. Bu SGP teorisinin uygulamadaki eksiklikleri ve dünya ölçüsünde ideal döviz kuru belirleme metodunun geliştirilememesi dolayısıyla, doğrudan SGP teoremi mantığı içerisinde değil de "reel efektif döviz kuru indeksleri" yoluyla yapılmaktadır (193).

b- Satınalma Gücü Paritesi ve Türk Lirası

i- Toptan Eşya Fiyatları İndeksi ve SGP

İç ve dış fiyat hareketlerinin göstergesi olarak Tüketici Fiyatları ile Toptan Eşya Fiyatları İndeksi esas alınarak, hem zincirleme hem de sabit esaslı indeks Amerikan doları cinsinden ayrı ayrı aşağıda tablolar halinde

---

191) Selçuk, a.g.m., sh.11.

192) Abuşoğlu, a.g.e., sh.38.

193) Abuşoğlu, a.g.e., sh.39.

verilmiştir. Zincirleme indekste her yıl için bir önceki yıla göre TL'nin satınalma gücü paritesi hesaplanmış ve bu değer üzerinden nominal kurlara oranla düşük ve aşırı değerlendirme hesap edilmiştir. Sabit indekste ise TL'nin 1980 yılı satınalma gücü esas alınarak dönem boyunca nisbi fiyatlardaki değişmelere göre TL'nin olması gereken teorik değeri hesaplanmıştır. Fiili kurlarla teorik değer arasındaki sapmalarda gerek "% fark" sütununda gerekse "düşük değerlendirme sütunu"nda verilmiştir. 100'ün üzerindeki indeks değeri düşük değerlendirilmeyi, altındaki ise aşırı değerlendirilmeyi göstermektedir.

**Tablo 16- Toptan Eşya Fiyatlarına Göre TL'nin SGP:
Zincirleme İndeks**

1980 = 100						
	Türkiye (P)	ABD (P)	Nominal Döviz Kuru	SGP	% Fark	Düşük Değerleme İndeksi
1980	100.0	100.0	91.04	91.04	-	100
1981	136.7	109.1	134.95	114.07	+18.3	118.3
1982	125.3	102.0	188.60	165.78	+13.8	113.8
1983	130.6	101.3	285.60	243.15	+17.5	117.5
1984	152.0	102.4	446.97	423.94	+5.4	105.4
1985	140.2	95.0	579.71	659.63	-12.1	87.9
1986	129.6	97.1	759.68	773.74	-1.8	98.2
1987	132.0	102.6	1023.44	977.37	+4.7	104.7
1988	168.3	104.0	1816.65	1656.20	+9.7	109.7
1989	168.2	105.0	2316.00	2910.10	-20.4	79.6
1990	153.1	104.0	2933.00	3409.42	-14.0	86.0
1991	155.4	100.2	5085.0	4547.78	11.0	111.0
1992	162.1	100.6	8573.0	8193.62	4.6	104.6
1993	158.4	102.5	14487.0	13248.42	9.3	109.3
1994*	235.6	103.4	33017.0	33009.10	0.2	100.2

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran 1991, sh. 92.

T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran 1994, sh. 52.

Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1994, sh. 196.

Not: Nominal Döviz Kurları Yıl Sonu Değerleridir.

* 8 Aylık verilere göre hesaplanmıştır.

**Tablo 17- Toptan Eşya Fiyatlarına Göre TL'nin SGP:
Sabit İndeks.**

1980 = 100						
Türkiye (P)	ABD (P)	Nominal Döviz Kuru	SGP	% Fark	Düşük Değerleme İndeksi	
1980	100.0	100.0	91.04	91.04	-	100.0
1981	136.7	109.1	134.95	114.07	+18.3	118.3
1982	171.3	111.0	188.60	140.12	+34.6	134.6
1983	223.7	112.7	285.60	180.70	+58.0	158.0
1984	340.0	115.4	446.97	268.23	+66.6	166.6
1985	476.7	109.7	579.71	395.85	+46.5	146.5
1986	617.8	106.5	759.68	528.34	+43.8	143.8
1987	815.5	109.3	1023.44	679.74	+50.6	150.6
1988	1372.5	112.6	1816.65	1100.00	+65.1	165.1
1989	2308.5	118.2	2316.00	1762.09	+31.4	131.4
1990	3534.3	122.9	2933.00	2594.00	+13.1	113.1
1991	5492.3	123.1	5085.00	4061.89	+25.2	125.2
1992	8897.5	123.8	8573.00	6543.04	+31.0	131.0
1993	14058.0	126.9	14487.00	10085.42	+43.6	143.6
1994*	33036.3	131.2	33017.00	22923.97	+44.0	144.0

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yılı**, 1991, sh. 560.

T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran 1994, sh. 52.

Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1994, sh. 196.

* 8 Aylık verilere göre hesaplanmıştır.

ii- Tüketici Fiyatları İndeksi ve SGP

Tüketici fiyatları yardımıyla TL için hesaplanan satınalma gücü pariteleri hem zincirleme, hem de sabit indeks şeklinde tablolar halinde gösterilmiştir. Tüketici Fiyatlarına Göre TL'nin SGP: Zincirleme İndeksi.

**Tablo 18- Tüketici Fiyatlarına Göre TL'nin SGP:
Zincirleme İndeks.**

1980 = 100						
Türkiye (P)	ABD (P)	Nominal Döviz Kuru	SGP	% Fark	Düşük Değerleme İndeksi	
1980	100.0	100.0	91.04	91.04	-	100.0
1981	136.6	110.4	134.95	112.64	+19.8	119.8
1982	130.8	106.2	188.60	166.21	+13.5	113.5
1983	132.9	103.2	285.60	242.88	+17.6	117.6
1984	148.4	104.3	446.97	406.36	+10.0	110.0
1985	145.0	103.6	579.71	625.58	- 7.3	92.7
1986	134.6	101.9	759.68	765.74	- 0.8	99.2
1987	138.9	103.6	1023.44	1018.53	+ 0.5	100.5
1988	175.4	104.0	1816.65	1726.07	+ 5.2	105.2
1989	169.6	104.5	2316.00	2948.36	-21.5	78.5
1990	160.3	103.9	2933.00	3573.19	-17.9	82.1
1991	166.0	104.2	5085.00	4672.53	+8.8	108.8
1992	170.1	103.0	8573.00	8397.66	+2.1	102.1
1993	166.1	104.0	14487.00	13692.10	+5.8	105.8
1994*	213.2	105.1	33017.00	29387.52	+12.4	112.4

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1991, sh. 556.

T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran 1994, sh. 52.

Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1994, sh. 194.

* 8 Aylık verilere göre hesaplanmıştır.

Tablo 19- Tüketici Fiyatlarına Göre TL'nin SGP:

Sabit İndeks.

1980 = 100

	Türkiye (P)	ABD (P)	Nominal Döviz Kuru	SGP	% Fark	Düşük Değerleme İndeksi
1980	100.0	100.0	91.04	91.04	-	100.0
1981	136.6	110.4	134.95	112.64	+19.8	119.8
1982	178.7	117.2	188.60	138.81	+35.9	135.9
1983	237.5	121.0	285.60	178.69	+59.8	159.8
1984	352.5	126.2	446.97	254.30	+75.8	175.8
1985	511.1	130.7	579.71	356.01	+62.8	162.8
1986	687.9	133.2	759.68	470.17	+61.6	161.6
1987	956.0	138.0	1023.44	630.68	+62.2	162.2
1988	1676.8	143.5	1816.65	1063.66	+70.8	170.8
1989	2843.8	149.9	2316.00	1726.28	+34.2	134.2
1990	4558.6	155.7	2933.00	2663.36	+10.1	110.1
1991	7567.3	162.2	5085.00	4247.39	+19.7	119.7
1992	12872.0	167.1	8573.00	7012.97	+22.2	122.2
1993	21380.4	173.8	14487.00	11199.49	+29.4	129.4
1994*	45583.0	182.7	33017.00	22714.16	+45.4	145.4

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1991**, sh. 556.

T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran 1994, sh. 26.

Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1994, sh. 196.

* 8 Aylık verilere göre hesaplanmıştır.

Tablolardan da görüldüğü üzere 1990 yılı sonu itibariyle TL dolar karşısında reel olarak devalüasyona uğrayarak düşük değerlenmiştir.

Zincirleme indekse göre 1985-1986 ve 1989 - 1990 yılları hariç düşük değerlendirme indeksi 100'ün üzerinde iken, TL'un SGP'ne göre dolar karşısında olması gereken kur seviyesini gösteren sabit indekse göre dönem boyunca TL dolara karşı reel olarak devalüe edilmiştir. Dolara karşı reel devalüasyonlar 1982-1983 ve 1987-1988 yıllarında büyük oranlarda olmuştur.

Ancak 1989 ve 1990 yıllarında TL reel olarak değer kazanmaya başlamıştır. Bunun nedeni, sadece dış borçlanma yoluyla yapay bir döviz arzı yaratılmasından (194) kaynaklanmayıp, 1988 ve 1989 yıllarında cari işlemler fazlasından ve 1990 yılında ise kısa vadeli yükümlülüklerdeki artıştan kaynaklanmaktadır (195)

194) Hikmet Uluğbay, "Dış Borçlanmanın TL Değeri Üzerindeki Etkileri", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:7, Mart 1991, sh. 123.

195) Melih Nemli, "Türk Lirasının Reel Olarak Değer Kazanmasının Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 8, Nisan 1991, sh. 67.

c- Reel Efektif Döviz Kurları (REDK)

Uygulamada bütün problemlerine rağmen, bir ülke parasının diğer paralara karşı reel durumunun ne olduğunu ölçebilecek elimizdeki tek gösterge SGP'ne göre hesaplanan REDK'dur. Bir gösterge olarak REDK dış ticarete rekabet ve kârlılık faktörünün göstergesi olarak ülkelerin göreceli rekabet düzeyi ile ilgili bir fikir verebilir. Bu yaklaşıma göre REDK'de meydana gelen artışlar ülkenin uluslararası rekabet gücünün zayıflamasının bir göstergesi olmakta ve dış ticaret açığının artacağı yönünde erken uyarı görevini görmektedir (196). Reel efektif döviz kurları ülkenin ticari ilişkide bulunduğu ülkelerin nisbi ağırlıklarının ve bunların paralarındaki (ve nisbi fiyatlardaki) değişmelerin ülkenin döviz kurlarına yansıtılması yoluyla elde edilir. Böyle bir kuru hesaplamada seçilen politika hedeflerine bağlı olarak, ihracatta rekabet sözkonusu olduğunda karşı ülkelerin sözkonusu ülkenin toplam ihracatı içindeki payları, ithalatı koruma esas almıyorsa aynı şekilde toplam ithalat içindeki paylarını esas alan yabancı ülkelerin sözkonusu ülke için nisbi önemini gösteren bir tartı uygulanır (197).

Tablo 20- Reel Efektif Döviz Kurları

Yıllar	REDK	Değişme (%)
1980	125	100
1981	108	86.4
1982	95	76.0
1983	82	65.6
1984	79	63.2
1985	104	83.2
1986	85	68.0
1987	79	63.2
1988	75	60.0
1989	97	77.6
1990	114	91.2
1991	97	77.6
1992	90	72.0
1993	86	68.8

Kaynak: TC Merkez Bankası, **Yıllık Rapor, 1987**, sh. 36.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yılığ**, 1991, sh. 569.

TC. Merkez Bankası **Üç Aylık Bülten**, Temmuz-Eylül, 1994, sh.

196) Selçuk, a.g.m., sh. 12.

197) Abuşoğlu, a.g.e., sh. 58.

26.

Tablo 21- Reel Döviz Kurları (RDK)

Yıllar	RDK	Değişme (%)
1980	109	100.0
1981	92	85.3
1982	82	75.2
1983	69	63.3
1984	66	60.6
1985	75	68.8
1986	76	69.7
1987	73	66.8
1988	67	61.5
1989	87	79.8
1990	105	96.3
1991	88	80.1
1992	84	77.1
1993	76	69.7

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Temmuz-Eylül, 1994, sh. 67.
Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1991, sh. 569.

Not:

$$REDK = P_{TUR} / [(0.75 P_{USA} + 0.25 P_{GER} (0.75 E_{TL/US\$} + 0.25 E_{TL/DM})] + 100$$

P_{TUR} = Türkiye'nin Toptan Eşya Fiyat İndeksi,

P_{USA} = Amerika'nın Toptan Eşya Fiyat İndeksi,

P_{GER} = Almanya'nın Toptan Eşya Fiyat İndeksi,

$E_{TL/US\$}$ = Doların TL karşılığı,

$E_{TL/DM}$ = Mark'ın TL karşılığı,

$$RDK = [P_{TUR} / (P_{USA} E_{TL/US\$})] 100$$

P_{TUR} = Türkiye Toptan Eşya Fiyat İndeksi,

P_{USA} = ABD Toptan Eşya Fiyat İndeksi,

$T_{TL/US\$}$ = ABD Doları TL Cinsinden,

1980-1990 döneminde Reel Effektif Döviz Kurlarının gelişimi yukarıda tablodan da görüldüğü gibi 1985-1986 ve 1989-1990 yıllarındaki yükselme eğilimine rağmen sürekli düşük değerlenmiştir.

Aynı eğilim Reel Döviz Kurlarında da görülmektedir. 1980 yılında 109 olan reel döviz kurları 1984 yılında en düşük değerlenme ile 66'ya inmiş, 1989 ve 1990'da ise sırasıyla 87 ve 105 olmuştur.

Gerek reel efektif döviz kurları ve gerekse Reel döviz kurları 1980'den sonra izlenen kur politikasının çok önemli bir ihracat teşvik aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR POLİTİKASI VE TÜRKİYE
EKONOMİSİ

I- TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKASININ
TARİHÇESİ

A- 1980 DÖNEMİ ÖNCESİNDE KUR POLİTİKALARI

1- 1923-1929 Liberal Dönem

Birinci Dünya Savaşına gelinceye kadar Türkiye'de dar veya geniş anlamda bir kambiyo denetiminden söz edilemezdi.

İç ve dış gelirleri "Düyunu Umumiye Nezareti"nin kurulmasıyla büyük ölçüde yabancı kontrol altında bulunan İmparatorluk içinde bir kambiyo denetlemesine lüzum da görülmemiştir (198). Uluslararası mübadeleler altın ya da altına çevrilebilir paralarla yapılmakta ve bu paralara ihtiyacı olanlar da bunu bankalardan veya bu işle uğraşan sarraflardan serbestçe sağlayabiliyorlardı.

1914 yılında kurulan ve savaş sırasında döviz alım satımını düzenleme görevini yüklenen Kambiyo Komisyonu ile kambiyo denetlemesi alanında ilk adım atılmış oldu. Savaştan sonra bu sınırlı denetimde kaldırıldı ve serbest uygulama Cumhuriyetin ilanından 1929 yılına kadar devam etti (199).

Bu dönemde, Türk parasının dış değeri, arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmış, ithalat kısıtlamalarının olmadığı, serbest kur politikasının uygulandığı, TL'nin konvertibil olduğu bir dönem olmuştur (200). Esasen, 1923-1929 döneminde dış ödemeler dengesini sağlamada önemli güçlüklerle karşılaşılma, Türk parasının değerinde de oldukça istikrar sağlanmıştır (201).

---

198) Erhan Bener, *Türkiye'de Para ve Kambiyo Denetimi*, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1967, sh. 87.

199) Erdoğan Alkin, "Kur Politikası", II. Türkiye İktisat Kongresi II. "Dış Ekonomik İlişkiler" Komisyonu Tebliği, İzmir, Kasım 1981, sh. 283.

200) Vildan Serin, a.g.m., sh. 22.

201) Mustafa Aysan, "Türkiye'de Döviz Kontrol Uygulaması", (Teksir Notları, İstanbul, 1979). sh. 4.

**Tablo 22- TL'nin Başlıca Yabancı Paralar Karşısındaki TL.
Kuru: (1924-1929)**

	Eski Kur	Yeni Kur
İsviçre Frangı	34 krş.	37 krş.
Fransız Frangı	9.5 krş.	7.7 krş.
Dolar	187 krş.	196 krş.
Sterlin	835 krş.	956 krş.
Alman Markı	44 krş.	46 krş.

Kaynak: İlhan Uludağ, **Türkiye Ekonomisi; Teori, Politika Değerlendirme**, İstanbul, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No: 2, 1980 sh. 365.

Tablo 23- 1923-1929 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri

Yıllar	(Milyon \$)		
	İhracat	İthalat	Açık
1923	50.8	86.9	36.1
1924	82.4	100.5	18.1
1925	102.7	129.0	26.3
1926	96.4	121.4	25.0
1927	80.7	107.8	27.1
1928	88.3	113.7	25.4
1929	74.8	123.6	48.8

Kaynak: Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, Apa Ofset Basımevi, 1980, sh. 338.

Dış Ticaret Dengesi İktisadi kalkınma için gerekli yatırım malları ile piyasanın uzun süredir yokluğunu çektiği diğer maddelerin ithalinin zorunluluğu nedeni ile dönem boyunca açık vermiştir (202).

2- 1930 - 1946 Kambiyo Denetimi Dönemi

1929 yılında, bir yandan büyük ekonomik krizin ülkemize de sıçraması ihtimali, diğer yandan, hükümetlerin dış ekonomik ilişkilere müdahalesini erteleyen geçici Lozan maddesinin yürürlükten kalkacak

202) Necdet Serin; **Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası: 1923-1973**, Ankara, A.U. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, , 1975, sh. 19.

olması ve yeni gümrük vergisi kanununun yürürlüğe konması arifesinde spekülatif olarak yapılan ithalat talepleri hızla genişlemiş, dış borç taksit ödemeleri ve büyük bayındırlık işleri nedeniyle ödemeler dengesinin önemli ölçüde açık vermesi (203) ve Türk Parasının kıymetinin düşmeye başlaması üzerine 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanununu yürürlüğe konmuştur.

Türkiye'de gerçek anlamıyla kambiyo denetiminin başlangıcı (204) olan bu kanun daha ziyade spekülatif hareketleri önlemeyi hedef almış, döviz alım ve satımlarını zaruri işlemlere inhisar ettirmiş, döviz ödemelerini içeren ilk ihtiyaç listesi yayımlayarak miktar tahditleri sistemini başlatmıştır.

Ancak bu kanunun yetersizliği karşısında 25.2.1930 Tarihinde 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanunun yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'de dar anlamıyla kambiyo denetiminin başlangıcını teşkil eden bu kanun (205) Dünya ekonomik bunalımının geçici olacağı düşünüülerek, geçici bir kanun olarak yürürlüğe konmuş (206) 25 Şubat 1970 tarihinden itibaren 1225 Sayılı Yasa ile sürekli hale getirilmiş, son olarak 25.5.1985 tarih ve 3196 sayılı ve 28.2.1989 tarih ve 3521 Sayılı Yasalar ile değişikliğe tabi tutularak suretiyle bugünkü şekline ulaşmıştır (207).

Yasanın kapsamını ve kambiyo kontrol sisteminin özünü teşkil eden yasanın birinci maddesi kambiyo, Türk parası, hisse senedi ve tahvillerin alım ve satımının ve bunlar ile kıymetli madenler ve kıymetli taşlarla bunlardan yapılan her türdeki eşya ve kıymetlerin, ticari senetlerle ödemede yararlanılan her türlü vasıta ve belgelerin ülkeden çı-

203) Erhan Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin Tanımı, Tarihçesi, Kapsamı ve Bugünkü Durumu", **Türkiye'de İzlelenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler**, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981, sh. 3.

204) Bener, a.g.e., sh. 89.

205) Bener, a.g.e., sh. 93.

206) Alptekin Müderrisoğlu, "Türkiyede Kambiyo Kontrolü", **Maliye Dergisi**, Ocak-Şubat 1982, sh. 5.

207) Ergun Koç, "Türk Kambiyo Rejimindeki Gelişmeler", **Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretindeki Son Gelişmeler**, Ankara, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Dizisi, Mayıs 1990, sh. 83.

karılmasını veya ülkeye sokulmasını düzenlemeye, sınırlamaya ve Türk parasının kıymetinin korunması amacıyla önlemler almaya hükümete geniş yetkiler tanıyor ve alınacak kararlara aykırı hareketleri cezalandırıyordu. Bu kanuna dayanılarak çıkarılan 1 ile 4 sayılı kararnamelerde kambiyo kontrolü sadece döviz kontrolü şeklinde kullanılmış, miktar tahditleri ise 1447 sayılı kanuna dayandırılmıştır (208).

Daha sonra bu kanuna dayanılarak çıkarılan kararlara, ithalat ve ihracatta takas ve kliring sistemleri ön plana çıkarılmış, dış ticarete kambiyo kontrolü sıklaştırılmış, sermaye ve görünmeyen işlemlere tahditler konmuştur (209).

Bu arada, Türk parasının kurumunun tespiti çalışmalarına da başlanmış. 1930 yılında 1715 sayılı kanunla kurulan T.C. Merkez Bankası, TL'nin kurunun Fransız Frangı baz alarak 1 TL = 12.06 Frank olarak tespit etmiştir.

Savaş dönemi boyunca, Ticari Tediyeleri Tanzim Komitesi serbest dövizlerle yapılan işlemlere % 40-45 oranında prim uygulamış, 1940 yılında kabul edilen 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu ile hükümete miktar tahditleri, devlet eliyle ithalat yapma olanağı, ithalat ve ihracatta fiyat kontrolleri konusunda yeni yetkiler tanımıştır (210).

Döviz giderlerimizi kısmak, döviz gelirlerimizi artırmak (211) amacıyla 1930 yılından itibaren uygulanan kambiyo kontrolü rejimi ile birlikte kendine yeterlik politikası uygulamaya başlamıştır (212). Getirilen sıkı denetim ile Türkiye 1930'dan itibaren dış ticaret fazlası vermeye (213) ve 1931'den itibaren de TL diğer paralar karşısında değer kazanmaya başlamıştır (214). Bununla birlikte bu dönemde izlenen

208) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin..." Meban, sh. 4.

209) Bener, a.g.e., sh. 123-126.

210) Bener, a.g.e., sh. 112.

211) Bener, a.g.e., sh. 112.

212) Vildan Serin, a.g.e., sh. 22.

213) Koç, a.g.m., sh. 85.

214) Nejdet Serin, **Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, 1923-1973**, sh. 17-21.

para ve kambiyo politikasının başarılı olduğu pek söylenemez (215).

1930'dan sonra ödemeler dengesinde fazlalıklar görüldüğü halde, enflasyonist bir iç para ve bütçe politikası, milli gelir ve üretim artışlarının ememeyeceği genişlikte yürütülmüştür. Savaş sürecinde bu enflasyonist politika uygulamasına devam edilmiştir.(216).

Gerçekten de 1938 yılına kadar istikrarını az çok koruyan TL'nin iç değeri savaş boyunca toptan eşya fiyatları ölçüsüyle yüzde 450 ve altın fiyatlarına göre yüzde 360 oranında düşmüştür (217).

Tablo 24- 1930-1946 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri

(Milyon \$)			
Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
1930	71.4	69.5	1.9
1931	60.2	59.9	0.3
1932	48.0	40.7	7.3
1933	58.1	45.1	13.0
1934	73.0	68.8	4.2
1935	76.2	70.6	5.6
1936	93.7	73.6	20.1
1937	109.2	90.5	18.7
1938	115.0	118.9	-3.9
1939	99.6	92.5	7.1
1940	80.9	50.0	30.9
1941	91.1	55.3	35.8
1942	126.1	112.9	13.2
1943	196.7	155.3	41.4
1944	177.9	126.2	51.7
1945	168.3	97.0	71.3
1946	214.6	118.9	95.7

Kaynak: Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, Apa Ofset Basımevi, 1980, sh. 339-340.

215) Bener, a.g.e., sh. 114.

216) Vildan Serin, a.g.e., sh.285.

217) Bener, a.g.e., sh. 128.

3- 1946 - 1962 Uluslararası Sistemle Bütünleşme ve Liberal Dönem

İki savaş arası dönemde dünya ekonomilerinin geçirmiş olduğu deneylerin ışığı altında. II. Dünya savaşı devam ederken, savaşın bitiminde başgösterecek ödeme güçlüklerinin tüm ülkeleri yeniden yoğun bir kambiyo kontrol uygulamasına iteceği ve bunun da uluslararası ticareti kısıtlayacağı ve ekonomilerin yeniden kurulmasını engelleyeceği endişesi ile çalışmalara başlanmıştır (218).

Amaç iki savaş arasındaki dönemde karşılaşılmış olan sorunları gözönünde tutarak, dış ödemelerdeki dengesizliklere çözüm getirecek, kambiyo kurlarında istikrarı sağlayacak (219), dünya ticaretini serbestleştirilmesini ve uluslararası rezerv sorununu çözüme kavuşturacak (220) uzun vadeli uluslararası yatırımları yönlendirecek uluslararası bir kuruluş ile tam istihdam sağlayacak bir ortamın sağlanmasıydı (221).

Bu amaçla, Bretton Woods sisteminin kurulmasını kapsayan çok yanlı para anlaşması (222), 1944 yılında 44 ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. Sistem ayarlanabilir sabit kur sistemini getirmiştir.

Bu anlaşmayla, bu amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kurulması kararlaştırılmıştır ve kurulmuştur (223).

Yeni kurulmuş uluslararası ve uluslararası kuruluşlar dış ekonomik ilişkilerde liberalleşmeyi öğütler ve teşvik ederken, hükümetlerde bu uluslararası ortamda sözkonusu teşviklerden de yararlanma amacıyla liberalleşme öğütlerine uymuşlardır. Türkiye'de bu hava içinde 7 Eylül 1946'da yüzde 116 oranında devalüasyon yapmış ve daha liberal

-
- 218) Gül G. Turan, **Uluslararası Para Sistemi, Dünü ve Bugünü**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 205, Ekonomi Dizisi: 15, 1980, sh. 83.
 219) Harry, G. Brainard, **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 84, Kalite Matbaası, 1975, sh.23.
 220) Cem Alpar ve Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar; Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirme**, İkinci Baskı, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No: 1985/3, 1987, sh. 142.
 221) Turan, a.g.e., sh. 142.
 222) Dilek Saygın Özbek, **Uluslararası Para Sistemleri ve Parasal İlişkiler**, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 169, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Okulu Yayın No: 3, 1981, sh. 19.
 223) Alper ve Ongun, a.g.e., sh. 123-144.

bir ticaret rejimi uygulamasına girmiştir (224). 7 Eylül 1946 yılında yapılan devalüasyonla TL İngiliz Sterlini karşısında 522 kuruştan, 1131 kuruşa. ABD Doları karşısında 131 kuruştan 281 kuruşa. İsviçre Frank'ı karşısında da 30.4 kuruştan 67,5 kuruşa düşürülmüştür (225). Dışarıda fiyat denetimi ve miktar kısıtlamaları durdurularak mal türleri ile sınırlandırılmış bir liberasyona gitmek ve serbest döviz sistemine geçilmek istenmiştir (226). Bu amaçla 1947 yılında 12 sayılı karar kaldırılarak 13 sayılı karar yürürlüğe konmuştur (227).

Böylece Türkiye, Bretten Woods sistemini kabul ederek ayarlanabilir sabit kur sistemini ve daha liberal bir dış ticaret rejimini uygulamaya başlamıştır (228). Bu açıdan 7 Eylül 1946 Devalüasyonu Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcını ve Türk Ekonomisinin yeni bir dünyanın içine girmesini sağlamıştır (229).

Ancak, 7 Eylül 1946'da yapılan devalüasyonun başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun sebepleri, devalüasyonun zamansız yapılmış olması, yeni kurun gereğinden daha düşük tespit edilmiş olması ve devalüasyondan sonra gerekli olan tedbirlerin alınmamış olmasıdır (230).

Gerçekten de devalüasyonun başarılı olması için gerekli şartların başında gelen, fiyat istikrarının sağlanması gelmektedir. Oysa 1945 yılında 444,3'e yükselmiş bulunan toptan eşya fiyatları endeksi, savaş sonrası 389,4'e düşmüşken, devalüasyondan sonra hemen 413,8'e, iki ay sonra da 435,2'ye ulaşmıştır (231) (1938=100 TEFE).

Aynı yöndeki gelişmeler dış ticaret, altın ve döviz rezervlerinde de görülmüş, devalüasyonun sonunda, ithalat değer ve miktar olarak

224) Erdoğan Alkin, "Kur Politikasının Dışsattım Üzerine Etkisi", Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 460, 1981, sh.576.

225) Nazif Ekzen, 1946-58-70 Devalüasyonları, Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No: 1980/226, 1980, sh. 48.

226) Alkin, "Kur Politikası", II. Türkiye İktisat Kongresi, sh. 248.

227) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin...", Meban, sh. 5.

228) Vildan Serin, a.g.m. sh. 23.

229) Ekzen, a.g.e., sh. 7.

230) Bener, a.g.e., sh. 133.

231) Bener, a.g.e., sh. 138.

% 100 artmış, ihracat ise azalmıştır.

Tablo 25- 1940-1950 Döneminde TL'nin Başlıca Paralar Karşısında Değeri

Yıllar	İngiliz St.	\$	SWF
1940	524	138	29.8
1941	523	131	30.1
1942	523	131	30.4
1943	523	131	30.3
1944	522	131	30.4
1945	522	131	30.4
1946	1131	281	67.5
1947	1134	282	66.5
1948	1137	281	65.8
1949	1038	282	65.5
1950	787	281	64.1

Kaynak: Nazif Ekzen, **1946-1958-1970 Devalüasyonları**, Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No: 1980/226, 1980 sh. 48.

Tablo 26- 1946 - 1960 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri
(Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
1946	215.8	119.7	96.1
1947	223.3	244.6	-21.3
1948	196.8	275.1	-78.3
1949	247.8	290.1	-42.3
1950	263.4	285.7	-22.3
1951	314.1	402.1	-88.0
1952	362.9	555.9	-193.0
1953	396.1	532.5	-136.4
1954	334.9	478.4	-143.5
1955	313.3	497.6	-184.3
1956	304.9	407.3	-102.4
1957	345.2	397.1	-51.9
1958	247.3	315.1	-67.8
1959	353.8	469.0	-115.2
1960	320.7	467.5	-146.8

Kaynak: Feyyaz Yemişçi ve Diğerleri, "1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış", Cumhuriyetin 70. Yılı Özel Sayı, **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, sh. 48.

1950 yılı, politik bakımdan önemli bir dönüm noktası olmakla birlikte, ekonomik bakımdan da önemli bir tarihtir. 1950 yılından başlayarak günümüze kadar, kambiyo kontrolü, dış ticaret ve ekonomi politikaları uygulamalarında uluslararası kuruluşların etki ve etkinlikleri giderek artmıştır (232)

10 Ağustos 1950 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye'de ilk ve devamlı dış ticaret rejimi yürürlüğe konularak bir hükümet politikası haline dönüştürülmüştür (233). Aynı yıl Türkiye OECD'nin Mübadelelerin Serbestleştirilmesi kodunu kabul ederek üye devletler arasında dış ticarete uygulanan % 60 liberasyonu kabul etmiş, bunun sonucu olarak ithal listelerine serbest ithal listesini eklemiş ve döviz gereksinmelerini planlayıp ithal listelerini düzenlemek üzere Bakanlıklararası Döviz Komitesi kurulmuştur (234).

Dış ticaret rejiminin liberasyondan sonra en önemli özelliği, dış ticarete kısa zamanda dejenere eden Türk parasının düşmesine yolaçan "özel takas veya bağlı muamele" olarak adlandırılan "mukabil ithal hakkı doğuran ihracat" sistemidir (235).

1950-53 döneminde Türk parasının altı ayrı kategoride değişik kurları mevcut bulunmaktadır. 15 Mart 1952 tarih itibarıyla doların resmi kuru 2.80 lira iken serbest piyasa kuru 5.00 TL, EPU (Avrupa Ödemeler Birliği) memleketleri ile yapılan işlemler için 4.20 TL. Takas işlemleri için 5.00 TL. Deblokaj kuru 4.10 ve ikili anlaşmalar için ise 3.15 TL dir (236).

Sadece Temmuz 1951-Mart 1952 arasında serbest dolar primleri % 70, EPU dövizleri primleri % 100 artış göstermiştir (237).

232) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin...", Meban, sh. 6.

233) Bener, a.g.e., sh. 158.

234) Alkin, "Kur Politikası", II. Türkiye İktisat Kongresi, sh. 284.

235) Beher, a.g.e., sh. 159.

236) Bener, a.g.e., sh. 162.

237) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin...", Meban, sh. 6.

Liberasyon, ancak iki yıl sürmüştür. Merkez Bankası rezervlerinin azalmasının transfer güçlüklerine neden olması üzerine, 22 Eylül 1952 tarihinden başlayarak liberasyona önemli kayıtlar konmuş, ithalatta ticaret bakanlığının izni (tescil) sistemine geçilmiş ve 1955 yılında liberasyon uygulaması fiilen durdurulmuştur.

Daha sonra çeşitli uygulamalarla kambiyo kontrolü daha da sertleşmiştir. 1953 yılında oluşturulan ve bir kısım ithalattan prim alınmasını, bir kısım ihracata prim verilmesini öngören "Tenzih Fonu" ihdas edilmiş, 15.9.1955 tarihinde 13 sayılı karar kaldırılarak dış ticarete önceden mücadele sistemi getiren ve uygulama yetkilerini büyü ölçüde maliye bakanlığına bırakan 14 sayılı karar yürürlüğe girmiştir. 1956 yılında ithal fiyatlarını denetleme amacıyla "İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi" teşkil edilmiş, kredi mekanizmasını kontrol etmek amacıyla da "Banka Kredilerini Tanzim Komitesi" oluşturulmuştur. Bu dönemde, primler takas kurları, deblkaj kurları gibi katlı bir kur uygulamaları yanında 1957 yılında kabul edilen 6933 sayılı kanunla ithalattan "Hazine Hissesi" adı altında bir vergi alınmasına başlanmıştır (238).

Değişmez kur politikası ile birlikte uygulanan liberasyon sonucu ithalat % 100 dolayında genişlerken, ihracat ancak % 37 dolayında artmış, daha liberasyona geçilen 1950 yılında Türklirası % 37 dolayında aşırı değerlenmiş durumda iken 1957 yılında % 117 aşırı değerlenmiştir (239).

---

238) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin...", Meban, sh. 8.

239) Alkin, "Kur Politikası", II. Türkiye İktisat Kongresi, sh. 278.

Tablo 27- TL'nin Dolar Karşılığı Nominal ve Satınalma Gücü Paritesi Kurları

	Nominal Kurlar	Satınalma Gücü Paritesi
1950	2.80	3.83
1951	2.80	3.67
1952	2.80	3.81
1953	2.80	3.94
1954	2.80	4.35
1955	2.80	4.66
1956	2.80	5.30
1957	2.80	6.07

Kaynak: Erdoğan Alkin, "Kur Politikası", II. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliği, İzmir, 2-7 Kasım 1981, sh. 296.

Dış ödeme güçlükleri karşısında dolaylı dolaysız birçok kambiyo kontrolü önlemleri alınmış ise de bunlar plan dahilinde yapılmadığı için etkili olmamış (240), sabit kur politikasıyla genişleyen döviz talebi ve enflasyon kısa zamanda paralel döviz piyasasının kurulmasına, kredili ithalatın yarattığı çifte ödemelerin oluşmasına, katlı kur uygulmasına, dış borçların artmasına ve ithal güçlükleri nedeniyle üretim kapasitesinin eksik kullanılmasına neden olmuş (241) ve Türkiye yeni bir istikrar programı uygulamak zorunda kalmıştır.

IMF'nin de önerisiyle 4 Ağustos 1958 tarihinde uygulamaya konan istikrar programının temel amacı, iç ve dış dengenin sağlanmasıdır. İç dengenin, daha yüksek bir fiyat düzeyinde sağlanması için, satın alma gücü para operasyonundan önceki seviyesinde tutulmakta, bunun yanı sıra üretim hacminin artırılması ile daha yüksek bir fiyat seviyesinde denge kurulmaya çalışılmaktadır. İstihdam ve

240) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin...", Meban, sh. 8.

241) Alkin, "Kur Politikasının Dışsattım...", Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı, sh. 580.

fiyat seviyesinin hızlı bir tempoda yükselmesi olarak ortaya çıkan dengesizlik, ithal taleplerini kamçulamış ve ihracatın bu talepleri karşılayamaması sonucu ödemeler dengesi açıkları ortaya çıkmıştır. Bu amaçla dış dengenin sağlanması için öncelikle iç dengenin yeniden kurulmasına yönelik önlemler alınmış ve ikinci önlem olarak TL % 320 oranında devalüe edilerek 1 \$ = 2,80 TL'den 1 \$ = 9 TL'ye yükseltilmiştir (242).

Buna paralel olarak kamu sektörüne açılacak kredi miktarı ve bankaların plasmanları dondurulmuş, deblekoj yoluyla transfer kaldırılmış, Tenzih Fonu İlgâ edilmiş, bazı görünmeyen muamelelere döviz tahsisleri kolaylaştırılmış, dış ticaret rejiminde ithalat, kota ve liberasyon listelerine bağlanarak, kredili ithalata son verilmiştir. İhracat genel olarak libere edilmiş, sadece bazı maddeler için lisans zorunluluğu konulmuştur. 11 Mayıs 1959 tarihinde de imzalanan "Konsolidasyon Anlaşması" ile de dış borçların önemli bir bölümü ertelenmiştir (243). Ancak iç istikrarla ilgili önlemlerin doğal olarak yaratacağı durgunluk gecikmeksizin kendini göstermiş, bunun üstüne ödemeler dengesi açıkları ve 1960 yılının siyasal gelişmeleri ekonomiden beklenenin çok altında bir iyileşmeye yolaçmıştır (244).

1960 tarihinde 65 Sayılı Kanunla, TPKK hakkında 15 Sayılı karar'la, prim uygulanması yoluyla fiilen yapılan devalüasyon 16 Sayılı kararla prim sistemine son verilerek resmîleştirilmiştir.

Yine aynı yıl 79 Sayılı kanunla Milli Korunma tasfiye edilmiş, dış seyahatlere nisbi bir serbestlik getirilerek, bu harcamalardan % 50 tutarında bir prim alınması için "İstikrar Fonu" kurulmuştur.

11 Ağustos 1962 tarihinde 14 Sayılı karar kaldırılarak, sistematiği itibariyle ödemeler dengesini model olarak olan 17 Sayılı

---

242) Ekzen, a.g.e., sh. 82.

243) Bener, a.g.e., sh. 226-26.

244) Memduh Yaşa, a.g.e., sh. 520.

karar yürürlüğe konulmuş ve bu karar, kambiyo rejimini daha liberal hale getirmiş, özellikle açıklık, eşitlik ve hukukilik prensiplerine yer vermiştir (245).

1960-63 yılları arası 1958 İstikrar Tedbirlerinin olumlu sonuçlarının alınması ve ödemeler dengesi açığının daralarak geçici bir rahatlamanın yaşandığı dönemdir (246).

4- 1963-1979 Planlı Kalkınma Dönemi

1963 yılından başlayarak Türkiye planlı kalkınma dönemine girmiştir. Planın uzun dönemde gerçekleştirilmesini öngördüğü dış denge hedefi, dış ödemeleri yüksek bir ticaret hacminde dengeye getirerek, cari işlemler açığının yavaş yavaş azalması ve Türkiye'nin kendi imkanları ile gelişebilecek duruma gelmesidir. Özellikle birinci beş yılın "hamle dönemi" olması dolayısıyla, yatırımların gerçekleştirilmesi için cari işlemler dengesinin derhal azaltılması değil ithalatın artırılması sözkonusudur. Bu bakımdan planın amacı para değerinin korunması değil ekonominin gelişmesidir (247).

Yeni dönemde de uzun süre gerçekçi bir kur politikası uygulanamamış ve dolaylı kambiyo önlemlerine önem verilmiş ve katlı kur uygulamaları çoğalmıştır.

İthalattan % 10 damga resmi alınmasına, deniz yoluyla yapılan ithalata % 5 rihtim resmi uygulanmasına, ithalat teminat oranlarının % 125'e çıkarılmasına, dış gezilere % 50 prim verilmesine başlanmıştır. Liberasyon zaman zaman dondurulmuştur. İhracata vergi iadesi, işçi ve turist dövizlerine prim uygulamasına karar verilmiş, bu miktar kısıtlamalarıyla da desteklenmiştir (248).

245) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin...", Meban, sh. 9.

246) Yavuz Canevi, Mini Devalüasyon, Türkiye Ekonomi Kurumu Konferansları Yayın No: 12, 1978, sh. 34.

247) Bener, a.g.e., sh. 255.

248) Alkin, "Kur Politikası", II. Türkiye İktisat Kongresi, sh. 286.

Bununla da yetinilmemiş, spekülatif karakterli bedelsiz ithalat kısıtlanırken, bazı ithal mallarında teminat oranları % 100'ü aşmıştır (249).

1967 yılından itibaren, döviz alma serbestliği, Türk parasının ithal ve ihraç limitleri, bedelsiz ithalat ve servet transferleri sınırlandırılmış ve ilk olarak konvertibil Türk lirası mevduat hesapları (DÇM) ihdas edilmiştir (250). 1962-67 döneminde gerek iç fiyatların istikrarı, gerekse alınan önlemler sayesinde Türk parasının değeri nisbi bir istikrar arzemişse de, 1968'den başlayarak enflasyon hızı artmaya başlamış, TL'nin aşırı değerlenme durumu kur ayarlamaları ile giderileceğine karmaşık bir katlı kur, prim, vergi iadesi vs. ile giderilmek istenmiş ve 1970 yılına doğru kendisini iyice hissettiren ödemeler dengesi açıkları sonucu 1970 yılında üçüncü kez TL devalüe edilmiştir (251).

10 Ağustos 1970 Ekonomik İstikrar Programı çerçevesinde TL % 66 oranında devalüe edilerek 1\$=9TL'den, 14,85 TL'ye daha sonra da 15 liraya çıkarılmıştır. Bununla birlikte TPKK hakkında 18 Sayılı karar geleneksel ihraç ürünlerine uygulanmak üzere 1 \$ = 13 TL, işçi dövizleri için 1 \$ = 10.50 TL. ve dış seyahat harcamaları için 1 \$ = 9.33 TL. olarak üç ayrı kur uygulamasını getirmiştir (252).

10 Ağustos 1970 tarihli operasyon klasik bir istikrar programı olmakla birlikte, devalüasyon oranının yüksek tutulması sonucu ihracat ve işçi dövizlerindeki artış (253) dünya ekonomisinin yaşadığı spekülatif boom içinde dış ticaret hadlerinin Türkiye lehine değişmesi ile sonuçlanmıştır (254). Ancak bu gelişmeler uzun sürmemiştir.

Türkiye, 1971 yılında doların altına konvertibilitesinin kaldırılması ve 1973 yılından itibaren uluslararası para sisteminde pa-

249) Canevi, a.g.m., sh. 4

250) Bener, "Türkiye'de Kambiyo Denetiminin...", Meban, sh. 10.

251) Alkin, "Kur Politikasının Dışsıtatım...", Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı, sh. 529.

252) Nahit Töre, "1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen Döviz Kuru Politikası", Ekonomik Yaklaşım, Yıl: 2, Cilt 2, Sayı 1, 1981, sh. 3.

253) Cevdet Erdost, Taner Berksoy, "IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye", Ekonomik Yaklaşım, Cilt:3, Sayı:7, 1982, sh. 55.

254) Koç; a.g.m., sh. 87,

raların dalgalanmalarının yaygın hale gelmesi ve 1944 yılında kurulan sabit fakar ayarlanabilir kur sistemine dayalı Bretton-Woods sisteminin çöküşüyle daha aktif bir kur politikası izlemek zorunda kalmıştır (255). Bu amaçla parite saptama yetkisi Bakanlar Kurulu yerine 20 Haziran 1973 tarihinde Merkez Bankasında görüşü alınmak kaydıyla Maliye Bakanlığına devredilmiştir. Nitekim, 1 Ocak 1974-12 Haziran 1979 tarihleri arasında Türk lirası ABD doları karşısında 18, Alman markı karşısında 24 Sterlin karşısında 23 ve İsviçre Frangı karşısında da 22 kez devalüasyona ve kur ayarlamasına tabi tutulmuştur. Neticede TL bu dönem içinde dolar karşısında % 236, Mark karşısında % 369, Sterlin karşısında % 200 ve İsviçre Frangı karşısında da % 522 oranında değer kaybetmiştir (256). Buna rağmen dönem boyunca TL'nin Dolar karşısında nominal değere göre bile değer kazanmasıydı.

1973 yılında ithalat teminatlarının % 50 indirilerek ithalat kolaylaştırırken, ihracatı teşvik tedbirleri yetersiz kalmış, döviz kur değişimleri de bunu teşvik ederken döviz gelirlerini de kısıtlamıştır. 1972 yılından itibaren başgösteren enflasyonist eğilim ve dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesiyle birlikte ödemeler dengesi açıkları 1973 petrol soku ve 1974 Kıbrıs Barış harekatiyle artarken, bu açıklar yüksek faizli, kısa vadeli borçlanma yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. 1977 ortalarından itibaren yüksek enflasyon, tıkanan transferler, enerji yetersizliği, düşük kapasite, dış kredi kapılarının kapanması, büyük borç yükü ve dış ticaret açığı, işçi dövizlerindeki duraklama, yatırımlardaki gerileme, Türkiye ekonomisini darboğaza sokmuştur (257).

Türkiye 1975'lerden itibaren başlayan dünya konjektüründeki olumsuz gelişmeyle beraber 1978 yılında DÇM hesapları ve mal mukabili ithalata ilişkin garantisiz ticari borçlarını ödeyemez duruma düşmüş, IMF güdümünde yeni bir istikrar tedbirleri uygulamak zo-

255) Emin Çarıkçı, "Esnek Kur Politikaları ve Dış Ticarete Etkileri", Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık 1983, sh. 101.

256) Töre, a.g.m., sh. 7.

257) Fikret Başkaya, Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Ankara, Birlik Yayınları, 1986, sh. 185.

runda kalmıştır (258).

Türk Lirası 1 \$ = 25 TL olarak devalüe edilmiş, ihracatı özendirme amacıyla teşvik tedbirleri ve katlı kur uygulamalarına başvurulmuş, tasarrufların artırılması için faiz hadleri sınırlı olarak yükseltilmiş, döviz darboğazını aşmak için borç ertelemesine çalışılmış ithalatta kısıtlamalara gidilmiştir.

1979 yılı haziranında da 1978 uygulamalarına benzer uygulamalar yürürlüğe konmuş, Türk Lirası 1 \$ = 47 TL olarak tekrar devalüe edilmiştir.

1980 yılına gelindiğinde dış ödeme güçlükleri ve yüksek enflasyon, ekonomiyi ağır bir bunalıma itmiş, bu toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaşmış ve Türkiye 24 Ocak 1980 yılında dış ve iç baskılar neticesinde yeni ekonomik kararlar almıştır (259).

---

258) Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1985, sh. 338.

259) Kazgan a.g.e., sh. 383-388.

Tablo 28- 1960 - 1980 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri

(Milyon \$)			
Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
1960	320.7	467.5	-146.8
1961	346.7	507.2	-160.5
1962	381.2	619.4	238.2
1963	368.1	687.6	-319.5
1964	410.8	537.2	126.4
1965	463.7	571.0	-107.3
1966	490.5	718.3	-227.8
1967	522.3	684.7	-162.4
1968	496.4	763.7	-267.3
1969	536.8	801.2	-264.4
1970	588.5	947.6	-359.1
1971	676.6	1.170.8	-494.2
1972	884.0	1.562.6	-678.6
1973	1.317.1	2.086.2	-769.1
1974	1.532.2	3.777.6	-2245.4
1975	1.401.1	4.738.6	-3337.5
1976	1.960.2	5.128.6	-3168.4
1977	1.753.0	5.796.3	-4043.3
1978	2.288.2	4.599.0	-2310.8
1979	2.261.2	5.069.4	-2808.2

Kaynak: Feyyaz Yemişçi ve Diğerleri, "1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış", Cumhuriyetin 70. Yılı Özel Sayı, **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, sh. 48-49.

Tablo 29- 1960 - 1980 Dönemi TL'nin Dolar Karşılığı Nominal ve Satılma Gücü Paritesi Kurları

	Nominal Kurlar	Satılma Gücü Paritesi
1960	9.00	8.71
1961	9.00	9.00
1962	9.00	9.49
1963	9.00	9.83
1964	9.00	9.92
1965	9.00	11.06
1966	9.00	11.04
1967	9.00	11.97
1968	9.00	13.73
1969	9.00	13.73
1970	14.85	13.97
1971	14.15	16.21
1972	14.15	18.32
1973	14.15	21.02
1974	13.99	23.94
1975	15.15	29.18
1976	16.66	36.12
1977	19.44	42.43
1978	25.25	39.20
1979	36.05	69.50

Kaynak: Erdoğan Alkin, "İzlenen Kur Politikasının Etkileri", **Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durumu, Sorunlar, Öneriler**, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981, sh. 38.

B - 1980 - 1990 DÖNEMİNDE DÖVİZ KURU POLİTİKASI

1 - 24 Ocak 1980 - 1 Mayıs 1981 Küçük Oranlı

Devalüasyonlar Dönemi

Ekonomik idarede karar bütünlüğü, enflasyonu denetim altına alma, mevcut atıl kapasiteyi tam olarak kullanma, ihracatı hızla geliştirme, yurtiçi tasarrufları artırma, yabancı özel sermayeyi teşvik gibi daha önceki istikrar programlarında da rastlanabilecek amaçlarla yürürlüğe konulan (260) 24 Ocak kararlarının en önemli özelliği, sadece Türkiye'nin içine düşmüş bulunduğu ekonomik kargaşayı gidermeyi amaçlamıyor, birkaç onyıldan beri izlenmekte olan kalkınma stratejisini değiştirerek, ekonomik dengelerin oluşumunda piyasa mekanizmasının rolünü artırmayı hedefliyordu (261).

Bu çerçevede liberal bir dış ticaret rejimi uygulamasına geçilmiş, döviz kurları ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin gelişmesini engelleyecek biçimde Türk parasının gerçek değerinin üzerinde belirlenmesi uygulamasına son verilerek TL ABD doları karşısında yüzde 32.7 oranında devalüe edilerek 1 dolar 47.1 TL'den 70.0 TL'ye çıkarılmıştır.

Türk parasının değerindeki bu yüksek oranlı ayarlamamanın ardından döviz kurlarının ihracatın rekabet gücünü koruyacak, piyasadaki eğilmeleri yansıtacak ve çapraz kur değişimlerini dikkate alacak biçimde belirlenmesi temel yaklaşım olmuş (262) bu amaçla Merkez Bankasının görüşüne dayanılarak Maliye Bakanlığı 1 Mayıs 1981 tarihinde günlük kur uygulamasına geçilinceye kadar sık aralıklarla kur ayarlamasına gitmiştir.

Dönem boyunca TL 24 Ocak 1984 yılında yapılan % 32.7 oranındaki büyük devalüasyon ve % 1.5 - 5.5 oranları arasında değişen mini devalüasyonlar (263) ile TL kuru 13 kez değiştirilerek kümülatif devalüasyon oranı % 104'e varmıştır (264).

260) Töre, a.g.m., sh. 14.

261) Bela Balassa, "Yeni Sanayileşen Ülkelerin 1973 Yılından Sonra Ekonomi Politikası Tecrübeleri ve Türkiye Örneği", Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981, sh. 13.

262) Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, sh. 16.

263) Töre, a.g.m., sh. 15

264) Çankıç, a.g.m., sh. 102

24 Ocak'tan 1 Mayıs 1981'e kadar uygulanan kur politikasına "düzeltilen sabit kur sistemi (265), "resmen açıklanmamış kayan pariteler" (266) denilebilir.

Seçilen isim ne olursa olsun dönem boyunca Türkiye'de iç ve dış enflasyon farklarını sürekli gideren gerçekçi, aktif bir kur politikası uygulanmıştır (267).

2 - 1981 - 1984 Günlük Kur Uygulaması Dönemi

1 Mayıs 1981 tarihinden başlayarak günlük kur uygulamasına gidilerek, "kesikli" veya "kademeli" ayarlamalar yerine "süreklilik" gösteren bir ayarlama yöntemi ve dolayısıyla daha esnek bir sistem benimsenmiştir. Türk Lirasının dolar karşısındaki değeri, aynı zamanda diğer ülke paralarına ilişkin döviz kurlarının uluslararası para ve kambiyo piyasalarındaki gelişmeler, çapraz kurlar ve ülke ekonomisindeki eğilimlerde gözönüne alınarak Merkez Bankası tarafından belirlenmesi yoluna gidilmiştir (268). Günlük kur uygulaması kambiyo kontrolleri dönemine de son vermiştir (269).

Böylece merkez bankası bir yandan Türk Lirasının gerçek piyasa fiyatına yakın kuru elde ederek resmi kur ile piyasa kuru arasındaki farkı gidererek, uzun dönemde gerçekçi denge kuruna ulaşarak dış dengeyi sağlamayı hedef alırken (270), öte yandan kur ayarlamasının bir hükümet sorunu ya da siyasi sorun yaratıyor olmaktan çıkarılması amaçlanmıştır (271).

TL'nin değerinin yapay olarak yüksek tutulmasından vazgeçilerek, sürekli biçimde gerçek değerinde tanımlamak demek olan gerçekçi esnek bir kur politikası uygulamaya konmuştur (272).

265) Çarkçı, a.g.m., sh. 102

266) Töre, a.g.m., sh. 17.

267) Uludağ, a.g.e., sh. 390.

268) Suat Öksüz, "Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi", II. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir, Kasım 1981, sh. 319.

269) Vildan Serin, a.g.m., sh. 23.

270) Karlık, a.g.e., sh. 375.

271) Kazgan, a.g.e., sh. 393.

272) Töre, a.g.m., sh. 15.

Ancak, katlı kur uygulamaları devam etmiş ve tarımsal ürün ithalatı için 1 ABD doları 55 TL olurken, işçi dövizleri ve dış seyahatlerde % 50 vergi dahil 70 TL olmuştur (273).

Aynı kanunla, prefinansman yoluyla yapılacak ihracat esasları tesbit edilmiş ve Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kurulmuş ve bu fona tabi malların ihracatçıları hariç olmak üzere ihracatçı firma ve kuruluşların bir önceki yıl ihracatları tutarından % 5'inin veya 40.000 \$ in bankalara devir zorunluluğu kaldırılmıştır.

Dış ticaretin liberasyonu çerçevesinde ithalatta kontenjan listeleri kaldırılmış (274), kota uygulamalarına son verilmiş ve gümrük vergisi oranları düşürülmüştür.

3 - 1984 - 1989 Kontrollü Esnek Kurlar Dönemi

29.12.1983 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 28 Sayılı karar, Türk kambiyo rejimi açısından devrim niteliğindedir (275). Bu karar ile 1962 yılından beri yürürlükte bulunan 17 Sayılı karar ile buna ilişkin tebliğler yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra eksiklikleri tamamlanarak 30 sayılı karara dönüştürülen ve 2.7 1984 tarihinde yayınlanan bu kararlar liberalizasyon doğrultusunda önemli adımlar atılmıştır.

Bu karara ilişkin 84 - 30/1 sayılı Tebliğ ile Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin tespiti Merkez Bankasına bırakılmıştır (276).

Türkiye'ye döviz ithali serbest bırakılarak, Türkiye'deki kişilerin beraberlerinde döviz bulundurmaları, hiçbir kayda tabi tutulmaksızın ve menşei sorulmaksızın serbest tasarruf etmeleri sağlanmıştır (277).

Türk parası ve Türk parası ile ödemeyi sağlayan belgelerin yurda ithali serbest bırakılmış (278), işlenmiş kıymetli madenler ile kıymetli taş

273) 25 Ocak 1980 Tarih, 16880 Sayılı Resmi Gazete.

274) Erdoğan Alkin, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990, sh. 347.

275) Ahmet Kızıl, "Türk Kambiyo Mevzuatında Liberalleşme ve Bunun Uluslararası İlişimize Yansıması", *1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar*, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Dizisi, Mart 1991, sh. 92.

276) 7 Temmuz 1984 Tarih, 18451 Sayılı Resmi Gazete 84-30/1 karar.

277) 84-30/1 Karar md. 4.

278) 84-30/1 Karar md. 3.

ve esyaların yurda ithal ve ihracı serbestleştirilmiştir (279) .

İhracat bedellerinin % 20'si ilgilinin serbest tasarrufuna bırakılmış (280), görünmeyen işlemlere ilişkin dövizlerin yurda getirilme süreleri kaldırılarak bu dövizlerin ilgililerce serbest tasarruf edebilmesi imkanı sağlanmıştır (281).

Yurt dışına sermaye ihracı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının iznine bağlanırken hariçte yerleşik kişilerin Türkiye'de gayrimenkul iktisabı, yatırım yapmaları, Türk şirketlerinde hisse satın almaları, yabancı şirketlerin şube yada temsilcilik açmaları serbest bırakılmıştır (282)

Daha önce dövizlerin tasarruf ve idaresi Maliye Bakanlığı emrinde iken yürürlüğe konulan bu kararlar döviz tahsis ve transfer işlemleri bankalara bırakılmış ve bankaların döviz mevcutlarını bankacılık teminüleri çerçevesinde kullanmaları serbest bırakılmıştır.

30 Sayılı karar ve 84 - 30/1 Sayılı tebliğe ilişkin 1/A Sayılı Merkez Bankası genelgesi ile ticari bankaların döviz kurunun saptanmasındaki rolü devreye sokulmuştur. Merkez Bankasınca günlük olarak belirlenecek "esas kurun" dövizler için % 6, efektifler için % 8 alt ve üst limitleri ve dahilinde döviz fiyatlarını bankaların döviz alış ve satış kurları arasında % 2 oranının aşmamak kaydıyla serbestçe belirlemeleri kabul edilmiştir (283).

Böylece döviz kuru için bir rekabetin ortaya çıkması ve kurun saptanmasında bir ölçüde etkinlik sağlanması amaçlanarak kambiyo rejiminin düzenlenmesinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı yetkili merci kılınmıştır (284).

---

279) 84-30/1 Karar md. 7

280) 84-30/1 Karar md. 8.

281) 84-30/1 Karar md. 11.

282) 84-30/1 Karar md. 15-16

283) 13 Temmuz 1984 Tarih, 18457 Sayılı Resmi Gazete.

284) Kazgan, a.g.e., sh. 393.

1 Temmuz 1985 yılında bankaların döviz fiyatlarını serbestçe belirleyebilecekleri limitler kaldırılarak daha geniş yetkiler verilmesine rağmen, bankalar resmi kurdan fazla uzaklaşmamışlardır.

Bankaların döviz işlem hacmini daraltan "döviz pozisyonu limitleri"nin kaldırılmış olması, bankaları, rezervlerini spekülâtif işlemlere kaydırmıştır. Bunun sonucunda bankalar döviz satıcısı pozisyonundan uzaklaşmışlar, dış yükümlülüklerini yerine getirebilmek için de paralel piyasaya başvurmak zorunda kalmışlardır. Yoğunlaşan dış borç taksitleri sonucu döviz arzının yeterli olmaması nedeniyle de Merkez Bankası 14 Mart 1986'da müdahalede bulunarak bankaların resmi kurun % 1 alt ve üst sınır içinde kalmalarını sağlamıştır (285).

Döviz kurlarındaki hızlı artışlar, resmi ve paralel piyasa arasında oluşan fiyat farklılıkları, bankaların spekülâtif hareketlere devam etmeleri, ihracatçıların dövizlerini yurda getirmekte isteksiz oluşu ve artan enflasyon sonucu TL'dan kaçıışı durdurmak ve döviz dengesini sağlamak amacıyla 4 Şubat 1988 tarihinde yeni kararlar alınmıştır (286).

Liradan kaçıışı durdurmaya ve döviz dengesini sağlamaya yönelik bu kararlarla mevduat faizleri Merkez Bankası güdümünde yüzde 75'e yükseltilmiş, ihracatçının dövizini kısa zamanda ülkeye getirmesi amacıyla vergi iadesi oranları değiştirilmiş ve ihracat döviz girişi kontrol altına alınmıştır. İthal teminatları, zaman içinde düşürülmek kaydıyla artırılmıştır. Bankaların Merkez Bankasına zorunlu döviz devri % 15'ten % 25'e çıkarılmıştır (287).

29 Temmuz 1988 tarihinde alınan kararlarla döviz kurlarının belirlenmesinde kısmi bir serbesti gündeme gelmiştir. T.C. Merkez Bankasında Döviz ve Efektif Piyasaları oluşturulmuştur. Döviz kurlarının Merkez Bankasının yanısıra bankalar, özel finans kurumları ve yetkili

285) Uludağ, a.g.e., sh. 391.

286) İhsan Eren, **Bankalarda Döviz Yönetimi**, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 150, Ayyıldız Matbaası, 1988, sh. 46.

287) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **1988 Yılı Mali Politikaları ve 4 Şubat Tedbirleri; Görüşler ve Değerlendirme**, Ankara, Yayın No: Genel 71, APK-26, 1988, sh. 128-129.

müesseselerle birlikte belirlenmesi kabul edilmiştir. 50.000 \$ veya eşiti diğer cins dövizler üstü işlemlerde ise kurlar taraflarca serbestçe belirlenebilecektir (288).

Son yıllarda cari işlemler dengesi ve döviz rezervlerindeki olumlu gelişmeler, 1980'den beri gündemde olan TL'nin konvertibilitesi konusunu yeniden gündeme getirmiştir.

4 - 1989 - 1990 Konvertibl Dönem

11 Ağustos 1989 yılında 1567 Sayılı kanuna ilişkin olarak alınan 32 Sayılı karar ve buna ilişkin tebliğlerle kambiyo rejimine getirilen yenilikler bir hukuki reform niteliğindedir.

Uygulanmakta olan liberalizasyon politikaları doğrultusunda, ithalat ve ihracat rejimlerinde olduğu gibi kambiyo mevzuatının da daha liberal bir hale getirilmesi Türk parasının konvertibiliteye geçişi için gerekli ortamın hazırlanması ve AT'ın ekonomik ve mali politikaları ile uyumunun sağlanması hedeflenmiş (289) ve bu doğrultuda bir çok kısıtlayıcı hüküm içeren 30 Sayılı karar ve buna ilişkin tebliğler kaldırılarak 32 Sayılı karar ve buna ilişkin tebliğler yürürlüğe girmiştir.

32 Sayılı kararlar Türkiye'de yerleşik kişilerin özel finans kurumlarının istedikleri kadar döviz bulundurmaları ve bu dövizleri serbestçe kullanmaları sağlanmış, 3.000 \$'a kadar bankalardan döviz almaları serbestleştirilmiştir. Bankalara vadeli döviz alım-satım işlemi yapabilme imkanı getirilmiş, 25 milyon \$'a kadar yabancı sermaye ihracına izin verilmiş, yabancıların borsaya kayıtlı Türk menkul kıymetlerini, Türkiye'de yerleşik kişilerin yabancı borsalara kayıtlı menkul kıymetleri serbestçe satın alabilmeleri imkanı getirilmiştir.

Yurt dışında çeşitli hizmetler sonucu elde edilen dövizlerin serbestçe kullanılması esası getirilmiş, yurtdışına çıkışlarda 3.000 \$'a kadar döviz çıkarılması serbest bırakılmıştır.

---

288) Ersan, a.g.e., sh. 47.

289) Kızıl, a.g.m., sh. 93.

En önemli değişikliklerden birisi, dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de, Türkiye'de yerleşik kişilerin de dışarıda Türk parası ile ödeme, tahsilat ve tevdiatta bulunmalarının serbest bırakılmasıdır (290).

Böylece alınan kararlarla T.L.'nin konvertibiliteye geçişi için gerekli şartların oluşturulmasına çalışılmıştır.

27 Şubat 1990 tarihinde 32 Sayılı karara ilişkin tebliğlede yurtdışına çıkışlarda döviz miktarı 3.000 \$'dan 5.000 \$'a, yabancı sermaye miktarı 25.000.000 \$'dan, 50.000.000 \$' çıkarılmıştır. Türkiye'de yerleşik kişilerin ithalat bedelleri ile görünmeyen işlemlere ilişkin ödemeler için bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla TL transfer ettirebilmeleri serbest bırakılmıştır (291).

15 Mart 1990 tarihli 32 Sayılı karara ilişkin tebliğlerle bu hüküm Türkiye'de yerleşik kişiler Türkiye'deki bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yurtdışına serbestçe Türk Lirası gönderebilirler şeklinde değiştirilmiş, Türk parası ve Türk parası ile ödemeyi sağlayan belgelerin ithal ve ihracı serbest bırakılmış, Türk Lirası üzerinden ihracat yapılması ve ihracat bedelinin Türk Lirası olarak yurda getirilmesi imkanı getirilmiş ve ithal bedellerinin Türk Lirası olarak da transfer edilebilmesi serbestisi getirilmiştir (292). Böylece Türk Lirası resmen konvertibil olmuştur.

---

290) 11 Ağustos 1989 Tarih, 20249 Sayılı Resmi Gazete
291) 27 Şubat 1990 Tarih, 20446 Sayılı Resmi Gazete
292) 15 Mart 1990 Tarih, 20462 Sayılı Resmi Gazete

II- UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ETKİLERİ VE KONVERTİBİLİTE

Döviz kuru politikasının amacı dış dengenin sağlanmasıdır. Burada sözü edilen dış denge cari işlemlerden, özellikle ticaret hareketlerinden ve hizmetlerinden ibarettir. Sermaye hareketleri dikkatle alınmamaktadır (293).

Türkiye; 1980 yılından sonra uygulamaya koyduğu döviz kuru politikasında amaç, ekonominin değişen iç ve dış şartlara intibak ettirilmesi ithal ikamesi politikalarından daha çok ihracata dönük bir büyümenin gerçekleştirilmesi ve TL'nin dışa açılmayı teşvik edecek bir kur seviyesini ulaştırılması olmuştur (294).

Böylece kur politikası ile ihracatla rekabet gücünün artırılması, ithal ikamesi sektörlerinin teşvik edilerek ithalata rakip endüstrilerin oluşturulması ve bunun sonucu olarak cari işlemler dengesinin sağlanması amaçlanmaktadır (295).

A- KUR POLİTİKALARININ CARİ İŞLEMLERE ETKİSİ:

1- İhracat Üzerine Etkisi:

1980 öncesi karşılaşılan döviz darboğazının en büyük nedeni olarak ihracat yetersizliği görülmektedir (296). İhracat yetersizliğinin başlıca nedeni ise yanlış uygulanan kur politikalarıdır (297).

Kur politikaları ile ihracatı teşvik arasında büyük bir ilişki bulunmaktadır. TL'nin değerinin düşürülmesi, iç ve dış fiyat seviyelerini değiştirerek ihracat yapmayı iç piyasaya oranla kârlı hale getirirken,

293) Demir Demirgil, Emre Gönensay, "Türkiye'nin Kur Politikası Üzerine Öneriler" Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durumu, Sorunlar, Öneriler, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981, sh. 45.

294) Abuşoğlu, a.g.e., sh. 34.

295) Abuşoğlu, a.g.m., sh. 84.

296) Vildan Serin, a.g.m., sh. 24.

297) Alkin, "Kur Politikası", II. Türkiye İktisat Kongresi, sh. 289.

ihraç mallarının da dış piyasalarda fiyat avantajı sağlayıp rekabet etme imkanı doğurarak ihracatı arttırmaktadır (298).

Tablo 30- İhracat İçin Efektif Döviz Kurları

YILLAR	İhracat İçin Efektif Döviz Kuru	NDK	EDKx/NDK
1980	92.81	76.04	1.22
1981	134.02	111.22	1.20
1982	196.05	162.55	1.21
1983	278.20	225.46	1.23
1984	421.94	366.68	1.15
1985	623.97	521.98	1.19
1986	806.31	674.51	1.20
1987	1024.71	857.21	1.20
1988	1700.28	1422.35	1.20
1989	2536.28	2121.70	1.20
1990	3118.32	2608.60	1.20

Kaynak: V.N. Balasubramanyam, "Foreign Direct Investment in Turkey", **Conference on The Turkish Economy Since Liberalization** Ankara, Bilkent, 3 October 1992, sh. 25.

Not: Nominal döviz kurları 12 aylık ortalamaları yansıtmaktadır.

Tablo 31- Toptan Eşya Fiyatları ve İhracat İçin Efektif Döviz Kurları

YILLAR	DÖVİZ KURU (TL/Ş)	TEFE	EERx
1980	100	100	100
1981	146.26	136.7	144.40
1982	213.77	171.3	211.24
1983	296.50	223.7	299.75
1984	482.22	340.2	454.63
1985	686.45	476.7	672.31
1986	887.05	617.8	868.77
1987	1127.31	815.5	1104.10
1988	1870.53	1372.5	1832.00
1989	2790.24	2327.7	2732.77
1990	3430.56	3563.7	3359.90

Kaynak: V.N. Balasubramanyam, "Foreign Direct Investment in Turkey", **Conference on The Turkish Economy Since Liberalization** Ankara, Bilkent, 3 October 1992, sh. 25. sh. 25.

Gerçekten dönem boyunca uygulanan döviz kuru politikası ile ihracat yapmak iç piyasaya oranla kârlı hale gelmiştir.

Tablo 30'da nominal döviz kuru ve ihracat için efektif döviz kuru verilmiştir. 1980 yılında nominal döviz kuru 1\$ = 76.04TL iken, ihracat için efektif kur 1\$ = 92.81TL'dir. İhracat için efektif kur 1990 yılına kadar sürekli nominal döviz kurlarının, 1984 yılında 1.15 ile en düşük olmak üzere 1.20 üzerinde seyretmiştir. Böylece ihracata nominal döviz kurları ile sağlanan teşviklerin üzerinde bir teşvik sağlanmıştır.

Aynı sonuca tablo 31'den de da varılabilir. 1990 yılı hariç TEFİE sürekli nominal döviz kuru ve ihracat için efektif döviz kuru değişimlerinin gerisinde kalmıştır. Bu ihracatın kârlılığı yanında ihracata dış piyasalarda fiyat avantajı da sağlamıştır.

Böylece ihracatın iç piyasaya satışlara oranla kârlılığı artarken, üreticiler ve ticârî kesim iç piyasaya satış yapmaktan çok ihracat yapmaya teşvik edilmişlerdir. Buna bir de dış piyasalardaki fiyat artışları eklendiğinde (bk. satın alma gücü paritesi) bu kârlılık artışı daha yüksek olacaktır.

Dönem boyunca istisna yıllar olmakla birlikte, genel eğilimin eksik değerlendirme lehinde olmasının sonuç etkisi; eksik değerlendirme kadar ilave bir sübvansiyonla ihracatı teşvik etmenin sağlanmış olmasıdır.

Böylece 1980 öncesinin aksine dönem boyunca kur politikasının dış ticareti engelleyici ve bozucu etkileri, en önemlisi ihracatın gelişmesini engellemesi önlenmiştir.

Tablo 32- 1980-1994 dönemi Türkiye'nin İhracat Değerleri

Yıllar	İhracat Milyon (\$)	Değişme %	Endeks	İhracat (Bin Ton)	Değişme (%)	Endeks
1980	2.910	—	100	4.898	—	100.0
1981	4.703	61.6	161.6	9.237	88.5	188.6
1982	5.746	22.2	197.5	12.700	37.5	259.3
1983	5.728	-0.3	196.8	11.465	-10.2	234.1
1984	7.134	24.5	245.2	13.644	19.0	278.6
1985	7.958	11.6	273.5	13.789	1.1	281.5
1986	7.457	-6.3	256.3	13.221	-4.2	269.9
1987	10.190	36.7	350.2	14.261	7.8	291.2
1988	11.662	14.4	400.8	21.892	53.5	446.9
1989	11.625	-0.3	399.5	17.421	-20.5	355.7
1990	12.959	11.5	445.3	18.649	7.0	380.7

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1991**, sh. 490.

Türkiye'de 1980'den sonra çok önemli bir ihracat artışı yaşanmış, döviz darboğazı önemli ölçüde asılmış, dış pazar ve yabancı mallarla rekabet ilk kez Türk sanayicisinin gündemine gelmiştir (299).

Tablo 32'de de görüldüğü gibi 1980 sonrası ihracat artışı çok hızlı bir gelişme göstermiştir. 1980 yılında 2910 milyon dolar olan ihracat 1988 yılında 11662 milyon dolara erişmiş, 1988 yılından sonra ise kayda değer bir duraklama göstererek 1990'da 12959 milyon dolar olmuştur.

299) Nurhan Yentürk, "1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde İhracatın Yapısal Gelişimi", 3. İzmir İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler, 4-7 Haziran 1992, sh. 102.

1980-1990 döneminde ihracat miktar olarak da yaklaşık 4 kat artarak 4898 bin tondan 18649 bin tona ulaşmıştır.

Tablo 33- İhracatın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım %	Madencilik	Sanayi
1980	57.4	6.6	36.0
1981	47.2	4.1	48.7
1982	37.3	3.1	59.6
1983	32.8	3.3	63.9
1984	24.5	3.4	72.1
1985	21.6	3.1	75.3
1986	25.3	3.3	71.4
1987	18.2	2.7	79.1
1988	20.1	3.2	76.7
1989	18.3	3.6	78.1
1990	18.6	2.5	78.9
1991	19.7	2.1	78.2
1992	15.0	1.8	83.2
1993	15.4	1.6	83.0
1994*	15.1	1.5	83.4

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yılığ**, 1991, sh. 509. Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Eylül 1994, sh. 54.

* 6 Aylık verileri yansıtmaktadır.

1980-1994 döneminde ihracatın sektörel dağılımında kayda değer gelişmeler gözlenmiştir. 1980 yılında toplam ihracatın %57.4'ü Tarım ve Hayvancılık, % 6.6'sı Madencilik ve Taşocakçılığı olmak üzere % 64'ünü hammadde ve sadece % 36'sını Sanayi Ürünleri oluştururken, 1994'e gelindiğinde Tarım ve Hayvancılık ürünleri ihracatı % 15.1, Madencilik ve Taşocakçılığı ürünleri % 1.5 ve Sanayi Ürünleri ihracatı % 83.4 gibi bir oranda gerçekleşerek ülkemize sanayi ürünleri ihracatçısı sıfatını kazandırmıştır (300).

300) Deniz Altınalev, "1980-1990 Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Ürünleri İhracatımızda Meydana Gelen Gelişmeler ve İhracatın Geliştirilmesinde İGEME'nin Rolü", **1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar**, Ankara, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Araştırma Dizisi, Mart 1991, sh. 234.

Tablo 34- Dış Ticarete Bazı Göstergeler

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
İhracat/İthalat	0.37	0.53	0.65	0.62	0.66	0.70	0.67	0.72	0.81	0.74	0.58
Dış Ticaret açığı/İhracat	1.72	0.90	0.54	0.61	0.51	0.43	0.49	0.39	0.23	0.35	0.72
Carî İşlemler açığı/İhracat	-1.10	-0.41	-0.15	-0.32	-0.20	-0.13	-0.20	-0.10	0.13	0.08	-0.20
İhracat/GSMH (\$)	0.05	0.05	0.11	0.11	0.14	0.15	0.13	0.15	0.17	0.15	0.12

Kaynak: TOBB, İktisadi Rapor 1990, sh.280.
DİE, Türkiye İstatistik Yılı 1990, sh.491.

Gerçekçi döviz kuru politikası ihracatın teşvikinde önemli rol oynamış ve ekonomiye dinamizm kazandırmıştır (301). İhracatın artışı, işsizlik, atıl kapasite, gelir artış hızı düşüklüğü, döviz darboğazı ve kredi güvenirliliğine çözüm getirirken, üretimde de ölçek ekonomilerinden faydalanma imkanı da temin edecektir (302).

İhracatın ithalata karşılama oranı 1980 yılında 0.37 iken 1988 yılında en yüksek değere ulaşarak 0.81 olmuş, son iki yılda ithalattaki hızlı artışlar sonucu 1989'da 0.74 ve 1990'da 0.58 olarak gerçekleşmiştir.

Dış ticaret açığının ihracata oranı ise son iki yıl hariç sürekli azalarak 1980'de 1.72'den 1988'de 0.23'e 1990'da da 0.72'ye ulaşmıştır. Paralel yöndeki trend carî işlemler açığının ihracata oranında da gözlenmiş. 1988 ve 1989'da bu oran pozitif olarak gerçekleşmiştir.

İhracatın GSMH'ya oranı 1980 yılında 0.05'ten 1990'da 0.12'ye yükselmiştir.

301) H. Okan Aklan, "GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası, Geçmişi ve Geleceği", 3. İzmir İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler, 4-7 Haziran 1992, sh. 14.

302) Vildan Serin, a.g.m., sh. 25.

2- İthalat Üzerine Etkisi:

1980 sonrasında uygulanan kur politikasının ithalat üzerine etkisi, ithalatı pahalılaştırarak yerli malları ithal mallarına oranla ucuz hale getirerek, ithalata rakip endüstrilerin geliştirilmesi yönünde olmuştur (303).

Tablo 35- İthalat İçin Efektif Döviz Kurları

YILLAR	İthalat İçin Efektif Döviz Kuru (EDKm)	Nominal Döviz Kuru (NDK)	EDKm/NDK
1980	105.54	76.04	1.39
1981	154.37	111.22	1.39
1982	225.62	162.55	1.39
1983	312.94	225.46	1.39
1984	375.11	366.68	1.02
1985	533.99	521.98	1.02
1986	690.02	674.51	1.02
1987	876.93	857.21	1.02
1988	1455.06	1422.35	1.03
1989	2170.50	2121.70	1.02
1990	2668.60	2608.60	1.02

Kaynak: V.N. Balasubramanyam, "Foreign Direct Investment in Turkey", **Conference on The Turkish Economy Since Liberalization** Ankara, Bilkent, 3 October 1992, sh. 25. sh. 25.

Tablo 36- Toptan Eşya Fiyatları ve İthalat İçin Efektif Döviz Kurları

YILLAR	Döviz Kuru (TL/Ş)	TEFE	EERm
1980	100.00	100.0	100.00
1981	146.26	136.7	146.27
1982	213.77	171.3	213.78
1983	296.50	223.7	296.51
1984	482.22	340.2	355.42
1985	686.45	476.7	505.96
1986	887.05	617.8	653.80
1987	1127.31	815.5	830.90
1988	1870.53	1372.5	1378.68
1989	2790.24	2327.7	2056.66
1990	3430.56	3563.7	2528.52

Kaynak: V.N. Balasubramanyam, "Foreign Direct Investment in Turkey", **Conference on The Turkish Economy Since Liberalization** Ankara, Bilkent, 3 October 1992, sh. 25. sh. 25.

Tablo 35'de ithalat için efektif döviz kuru ile nominal döviz kuru'nun 1980-1990 dönemindeki seyri verilmiştir.

1980 yılında nominal döviz kuru 1 \$ = 76.04 TL iken, ithalat için efektif döviz kuru 1 \$ = 105.54 TL ile nominal döviz kurlarının üzerinde 1.39 oranında seyretmektedir. Bu trend 1983 yılına kadar devam etmiş, 1983 yılından sonra ise bu oran 1.02 olarak gerçekleşmiştir.

İthalat için efektif döviz kurları yoluyla ithalat pahalılaştırılarak, ithalata rakip endüstrilere önemli ölçüde konumuna getirilerek bu endüstrilerin teşviki sağlanmıştır.

Tablo 36'da da nominal döviz kuru, TEFE ve ithalat için efektif döviz kuru değişimleri 1980 yılı baz alınarak verilmiştir. 1989-1990 dönemi hariç TEFE ithalat için efektif döviz kurlarının gerisinde kalmıştır.

Böylece ithalata rakip endüstriler 1980 yılından itibaren başlayan ithalatın liberal edilmesine rağmen kârlılık ve rekabet açısından uygulanan kur politikası vasıtasıyla önemli ölçüde avantaj sağlamışlardır.

1989-1990 döneminde ithalat için efektif döviz kurlarındaki gerileme, artan liberasyona ilave olarak döviz kurlarının ithal mallarını suni bir şekilde ucuzlatması yatmaktadır.

Tablo 37- 1980-1990 Dönemi Türkiye'nin İthalat Değerleri.

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	Değişme (%)	Endeks	İthalat (Bin Ton)	Değişme (%)	Endeks
1980	7.909	—	100.0	23.347	—	100.0
1981	8.933	12.9	112.9	22.595	-3.3	96.8
1982	8.843	-1.0	111.8	23.132	2.4	99.1
1983	9.235	4.4	116.8	26.849	16.0	115.0
1984	10.757	16.5	136.0	32.272	20.1	138.2
1985	11.343	5.5	143.4	33.329	3.3	142.8
1986	11.105	-2.1	140.4	35.593	6.8	152.5
1987	14.158	27.5	179.0	45.552	28.0	195.1
1988	14.335	1.3	181.2	47.130	3.4	201.9
1989	15.792	10.1	199.7	47.170	0.1	202.0
1990	22.302	41.2	282.0	50.887	7.8	217.9

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı 1991, sh. 490.

Tablo 37'den izleneceği üzere, 1980 yılından başlayarak kademeli olarak gerçekleştirilen ithalatın liberasyonuna rağmen, ithalat arzu edilen seviyelerde kontrollü bir gelişme göstermiştir (304). 1980 yılında 7.909 milyon dolardan 1989 yılında yaklaşık iki kat artarak 15.792 milyon dolar olarak gerçekleşen ithalat 1990 yılında 22.302 milyon dolar olmuştur.

1980-1990 döneminde ithalat miktarı olarak da aynı seyri izlemiş ve 2 kat artarak 1980 yılında 23.347 bin tondan, 1990 yılında 50.887 bin tona ulaşmıştır.

304) Bal, a.g.m., sh. 37.

Tablo 38- İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Yıllar	Yatırım Malları %	Tüketim Malları %	Hammaddeler %
1980	19.9	2.2	77.9
1981	24.7	2.0	73.3
1982	26.3	2.1	71.6
1983	25.1	2.6	72.3
1984	24.7	4.4	70.9
1985	25.4	5.7	68.9
1986	31.3	8.6	60.1
1987	27.0	8.2	64.8
1988	27.8	7.7	64.5
1989	24.4	8.8	66.8
1990	26.6	12.9	60.5

Kaynak: DİE ,Türkiye İstatistik Yıllığı 1991, sh. 509.

HDT, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Nisan 1991, sh. 54.

1980-1990 döneminde ithalattaki en önemli gelişmelerden birisi de ithalatın mal gruplarına göre dağılımında gözlenmektedir.

1980 yılında toplam ithalatın % 19.9'unu Yatırım Malları, % 2,2'sini Tüketim Malları ve % 77.9'unu Hammaddeler oluştururken, 1990 yılında Yatırım Malları ve Tüketim Malları önemli oranda ratarak sırasıyla % 26,6 ve % 12.9 olarak gerçekleşirken, Hammaddeler sadece % 60.5 olmuştur.

Özellikle dönem boyunca Tüketim Malları ithalatındaki gelişme dikkat çekicidir. Bunun en önemli nedeni, ithalattaki liberasyona paralel olarak lüks tüketim malları ithalatındaki artışla birlikte, iç piyasada tüketici fiyatlarının ithalat yoluyla dengelenerek tüketicinin korunması amacıyla yapılan gümrük vergisi ve fon indirimleri yatmaktadır (305).

305) Tamer Dizioğlu, "Liberalleşme ve İthalatın Gelişimi", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 9 Temmuz 1991, sh. 40.

Tablo 39- İhracat ve İthalat Kurları İçin Efektif Döviz Kurları

Yıllar	EDKx	EDKm	NDK	EDKx/NDK	EDKm/NDK	EDKm/EDKx
1980	92.81	105.54	76.04	1.22	1.39	1.14
1981	134.02	154.37	111.22	1.20	1.39	1.15
1982	196.05	225.62	162.55	1.21	1.39	1.15
1983	278.20	312.94	225.46	1.23	1.39	1.12
1984	421.94	375.11	366.68	1.15	1.02	0.89
1985	623.97	533.99	521.98	1.19	1.02	0.86
1986	806.31	690.02	674.51	1.20	1.02	0.86
1987	1024.71	876.93	857.21	1.20	1.02	0.86
1988	1700.28	1455.06	1422.35	1.20	1.03	0.86
1989	2536.28	2170.50	2121.7	1.20	1.02	0.86
1990	3118.32	2668.60	2608.6	1.20	1.02	0.86

Kaynak: V.N. Balasubramanyam, "Foreign Direct Investment in Turkey", **Conference on The Turkish Economy Since Liberalization** Ankara, Bilkent, 3 October 1992, sh. 25. sh. 26.

3- Turizm Gelirleri Üzerine Etkisi

Kurlardaki aşırı değerlenme, iki ülke maliyet karşılaştırmasına izin vermeyeceği gibi yabancı paraların mal ve hizmet alımlarını düşürerek, fiyatlar arasındaki bağı koparıp ülkeyi pahalı hale getirir. Düşük değerlendirme ise tersi bir sonuç doğurur.

Bu açıdan turizm gelirleri de ihracatta olduğu gibi kurlara karşı duyarlıdır.

1980 yılında 327 milyon \$ olan turizm gelirleri 10 kat artarak 1990 yılında 3.225 milyon \$'a ulaşmıştır. Bu ihracattaki artış oranından daha fazladır. Turizm gelirlerindeki bu olumlu gelişme turist sayısında da kendisini göstermiş, 1980 yılında 1 milyon 57 bin 364 olan ülkeye gelen turist sayısı 1990 yılında 5 kat artarak 5 milyon 397 bine 748'e yükselmiştir.

Bu olumlu gelişme turizm gelirlerinin ithalatı karşılama ve dış ticaret açığına oranında da kendisini göstermiştir.

Turizm gelirlerinin ithalatı karşılama oranı % 41'den % 14.5'e yükselmiştir.

Dış ticaret açığına oranı ise % 71'den 1988'te % 132.5'e kadar çıkarken daha sonra dış ticaret açığının ihracattaki durgunluk ve ithalattaki gelişme sonucu artması dolayısıyla % 33.8'e düşmüştür (306).

Tablo 40- 1980-1990 Döneminde Turizm Gelirlerindeki Gelişmeler

Yıllar	Gelir (Milyon \$)	Endeks	Turist Sayısı	Gelir İthalat	Gelir (Dış Tic. Açığı)
1980	327	100	1.057.364	4.1	7.1
1981	381	116.5	1.158.125	4.3	9.9
1982	370	113.1	1.148.363	4.2	14.1
1983	411	125.7	1.506.557	4.5	13.7
1984	548	167.6	1.855.337	5.1	18.6
1985	1094	334.6	2.190.217	9.6	36.8
1986	950	290.5	2.397.282	8.6	30.8
1987	1476	451.4	2.906.065	10.4	45.7
1988	2355	720.2	4.265.197	16.4	132.5
1989	2557	782.0	4.516.077	16.2	60.6
1990	3225	986.2	5.397.748	14.5	33.8

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1985, sh. 327
DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1991, sh. 450.

4- İŞÇİ DÖVİZLERİ ÜZERİNE ETKİSİ:

1980 sonrasında uygulanan gerçekçi kur politikası ihracat ve turizm gelirlerinde önemli artışlar sağlarken Türkiye açısından büyük değeri olan döviz arz kaynaklarından işçi dövizlerinde istenilen ölçüde başarı elde edememiştir. Bunda 1980-1986 döneminde ABD dolarının değer kazanması önemli rol oynamıştır (307).

On yıllık dönem boyunca işçi dövizleri sürekli dalgalanma göstermiştir. Bununla birlikte son iki yılda tekrar artarak 3 milyon 325 bin \$'a yükselmiştir.

Tablo 41- 1980-1990 Döneminde İşçi Dövizlerindeki Gelişmeler

Yıllar	İşçi Dövizleri		İşçi Dövizleri	
	(Milyon \$)	Endeks(%)	İthalat (%)	Dış Tic. Açığı (%)
1980	2071	100	26.2	45.0
1981	2490	120.2	27.9	64.4
1982	2140	103.3	24.2	81.4
1983	1513	73.1	16.4	50.6
1984	1807	87.3	16.8	61.4
1985	1714	82.8	15.1	57.6
1986	1634	78.9	14.7	53.0
1987	2021	97.6	14.3	62.6
1988	1776	85.8	12.4	99.9
1989	3040	146.8	19.3	72.1
1990	3246	156.7	14.6	34.0
1991	2901	140.1	13.8	38.9
1992	3074	148.4	13.4	37.7
1993	2963	143.1	10.1	21.0
1994*	1410	-	13.0	44.3

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1990**, sh. 491.
Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Temmuz 1990, sh. 57.
Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Haziran, 1994, sh. 59.

B- DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE KONVERTİBİLİTE

1- Konvertibilite Tanımı ve Kapsamı

Konvertibilite; önceden herhangi bir resmi kuruluşun iznine gerek kalmadan, cari kur üzerinden bir ülke parasının diğer bir ülke parasına çevrilebilme serbestisinin tanınmasıdır (308).

Konvertibilite bir amaç olmayıp, ithalat tahdit ve yasaklarının bulunmadığı bir ortamda, uluslararası çok taraflı ticaretin geliştirilmesinde bir araçtır (309).

Konvertibilite, uluslararası ticaretin geliştirilmesine, işbölümü ve üretim faktörlerinin veriminin artırılmasına ve kaynak dağılımında fiyat mekanizmasının etkin bir şekilde kullanılmasına imkan vererek optimum kaynak dağılımını, dolayısıyla toplumların refah düzeylerinin artırılmasını sağlamayı amaçlar (310).

Tam ve sınırlı olmak üzere konvertibilite çeşitli derecelerde olabilir.

Tam konvertibilite; bir ülkede yerleşik veya yerleşik olmayan gerçek ve tüzel kişilerin, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, o ülkenin parası veya diğer yabancı paralar ile olan alacaklarını serbestçe elde edebilmeleri, diğer yabancı paralar ile değiştirebilmeleri ve transfer edebilmeleridir (311).

Tam konvertibilitede ülke ayrımı, kişilerin yerli veya yabancı olmaları ve işlem farkı gözetilmemektedir (312). Tam konvertibilite için, kambiyo ve dış ticaret sınırlamalarının, sermaye hareketlerindeki sınırlamaların, ayrımcı uygulamaların ve iki taraflı ödeme anlaşmalarının

308) Emin Çarıkçı, "Türk Lirasının Resmi Konvertibilitesi ve İktisadi İstikrar", **Türkiye İktisat**, Yıl:3, Sayı: 8, Mayıs1990, sh. 51.

309) Rifat Yıldız, "Konvertibilite", Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 639, 1987, sh. 13.

310) Orhan Morgil, "Türk Ekonomisinde Konvertibiliteye Geçiş", **Türkiye İktisat**, Yıl: 3, Sayı: 8 Mayıs 1990, sh. 29.

311) Öztin Akgüç, "Konvertibilite ve Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu", **Para ve Sermaye Piyasası Dergisi**, Nisan 1986, sh. 7.

312) Seyidoğlu, a.g.e., sh. 141.

bulunmaması gerekir.

Tam konvertibilite dünyanın hiçbir ülkesinde uygulama alanı bulamamıştır. Hemen hemen tüm ülkelerde açık veya gizli kambiyo kontrolleri, dış ticaret sınırlamaları bulunmakta, sermaye hareketleri kontrol altında tutulmaktadır.

Bu müdahaleler sonucu kısmi konvertibilite ortaya çıkmaktadır.

Kısmi (sınırlı) konvertibilite; dış ticarete genellikle miktar kısıtlamalarının olmamasına karşın, makul ölçüde gümrük duvarları bulunmakta, cari işlemler ve sermaye hareketlerine kısıtlamalar uygulanmakta, ülke parasının tüm paralara çevrilme olanağı bulunmamaktadır (313).

Konvertibiliteye konan sınırlamaları dört noktada toplamak mümkündür (314).

- Döviz işlemlerinin niteliğine ilişkin olarak konvertibilite, yalnız cari işlemler için sözkonusu olurken, sermaye hareketleri konvertibilite dışında kalmaktadır.

- Uluslararası her türlü ticari ve mali işlemleri yürütenlerin (ithalatçılar, ihracatçılar, kredi müesseseleri, mali müesseseler gibi) yerleşik ve yerleşik olmama ayırımı yapılabilir.

- Bölgeler veya ülkeler bazında konvertibiliteye sınırlamalar konabilir. Ancak IMF anlaşması gereğince parasına konvertibilite tanıyan bir ülke konvertibilite yükümlülüğünü tüm IMF'e üye ülkelere karşı yerine getirmek zorundadır. Bu sınırlama IMF'e üye olmayan ülkeler için geçerlidir.

- İdari sınırlamalarla ve bürokratik engellerle de konvertibiliteye sınırlama konulabilir.

313) Akgüç, "Konvertibilite ve Türk Lirasının...", *Para ve Sermaye Piyasası Dergisi*, sh. 7.

314) Yıldız, a.g.e., sh. 25.

Genelde yukarıda sayılan sınırlamaların tek başlarına uygulanması yerine, farklı şekillerde kombinezonlar yapılarak ilgili ülkenin ekonomik yapısına göre yürütülmektedir. Bugün dünyada uygulanan sınırlı konvertibilitedir.

2- Konvertibilitenin Şartları

Konvertibilitenin gerçekleşmesi, anlam kazanması ancak bazı koşulların yerine getirilmesiyle sağlanabilir. Bu koşullardan birisinin yokluğu veya aksaması hem konvertibiliteyi, hem de uluslararası ticaretin ve ekonomik sistemin işleyişini olumsuz yönde etkiler (315).

a- Fiyat İstikrarının Sağlanması;

Milli paranın konvertibiliteye sahip olabilmesi için ilk şart enflasyonun kontrol altına alınarak, ticaret yapılan ülkelerin enflasyon oranları ile uyumunun sağlanması gerekir. Enflasyon bir ülkede kaynak dağılımını bozmakta, döviz kurlarında istikrarsızlık yaratmakta, üretimde maliyet yükselmelerine yolaçarak ihracatı zorlaştırmaktadır (316). İthal mallarına rağbeti artırırken, yurt dışına kaynak transferine yolaçmakta ve bu nedenlerle de konvertibilitenin devam ettirilmesini olumsuz yönde etkilemektedir (317).

b- Para ve Sermaye Piyasalarının Geliştirilmesi;

Bir ülke parasının konvertibiliteye sahip olabilmesinin önemli bir şartı da para ve sermaye piyasalarının uluslararası para ve sermaye piyasaları ile bütünleşmeyi sağlayacak şekilde gelişmiş olmasıdır (318).

Para ve sermaye piyasalarının gelişmesi piyasada arz talep şartlarını gözönüne alan gerçekçi ve reel faiz politikasının uygulanmasına bağlıdır.

315) Lale Çankay, "Türk Lirasının Konvertibilitesi", *Konya Ticaret Odası Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 26, Nisan 1990, sh. 26.

316) Morgil, a.g.m., sh. 31.

317) Feridun Ergin, "Kambiyo Rejimi Reformu", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, Yıl 25, Sayı: 291, Mayıs 1990, sh. 15.

318) Yıldız, a.g.e., sh. 34.

c- Gerçekçi Döviz Kuru Politikası Uygulanması;

Konvertibiliteye geçişte tespit edilecek döviz kuru, o ülkenin fiyat ve maliyet düzeyi ile ticaret ortaklarının fiyat ve maliyet düzeyi arasındaki farkları asgariye indiren ve böylece iç ve dış fiyatlar arasında uyumu sağlamaya yönelik olmalıdır (319).

d- Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi;

Konvertibiliteye geçişin en önemli şartlarından biriside dış ticaretin serbestleştirilmesidir. Bunun için kotaların, ithalat kısıtlamalarının kaldırılması ve gümrük vergi ve fonlarının azaltılması gerekir (320). Öte yandan ihracat teşviklerinin azaltılarak, orta ve uzun vadede ihracatçıların uluslararası piyasalara açılmaları ve bu piyasalarda rekabet edebilmeleri sağlanmalıdır.

e- Cari İşlemler Bilançosu Dengesinin Sağlanması;

Bir ülke parasının konvertibilitesi, orta ve uzun dönemde cari işlemler bilançosunda denge sağlanmasına bağlıdır. Cari işlemler bilançosundaki açıklar dış kredilerle finanse edilerek döviz arz ve talep dengesi sağlansa da bu kısa sürelidir ve uzun dönemde yabancı kaynak maliyetini çok yükseltir (321).

f- Yeterli Miktarda Döviz Rezervinin Bulunması;

Yeterli döviz rezervi, ülkenin ekonomik konjektürün her safhasında konvertibilite rejiminin muhafazasını sağlayan döviz miktarı olarak düşünülmektedir (322). Bir ülkenin toplam döviz arzı toplam döviz talebine her zaman eşit olmayabilir. Bu ithalat ve ihracatın mevsimlik dalgalanmalarından, uluslararası kısa süreli sermaye hareketlerindeki ani gelişmelerden, dış borç ana para ve faiz ödemelerinden kaynaklanabilir (323).

319) Yıldız, a.g.e., sh. 45.

320) Morgil, a.g.m., sh. 29.

321) Uludağ, a.g.e., sh. 392.

322) Gürkan Çelebicıan, **Konvertibilite ve Kambiyo**, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1964, sh. 87.

323) Yıldız, a.g.e., sh. 49.

Bu açıdan konvertibilitenin devam ettirilebilmesi için ülkenin dış ödeme ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek miktarda veya bunun üzerinde bir döviz geliri elde edebilmelidir (324).

3- Türk Lirasının Konvertibilitesi;

1923-1929 yılları hariç TL'nin konvertibilitesi mevcut değildir. Bu dönemdeki konvertibilite de Osmanlı döneminin bir uzantısı olup altın standardı geçerlidir ve konvertibilite, sistemin tabii bir sonucu olarak doğmaktadır (325).

1930 yılında gerek dünya ekonomik buhranı ve gerekse dış borç ve ödeme güçlükleri nedeniyle kambiyo kontrolü rejimi kabul edilerek TL'nin konvertibilitesi kaldırılmıştır (326).

1980'li yıllara kadar da iktisat kamuoyunca Türkiye Ekonomisi açısından konu gündeme getirilmemiştir.

1980 yılında uygulamaya konan ekonomik istikrar tedbirleri sonucu konvertibiliteye geçiş Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlamıştır.

11 Ağustos 1989 tarihinde alınan kararlarla ve buna ilişkin 27 Şubat 1990 tarihinde çıkarılan tebliğle kambiyo rejimi oldukça liberalleştirilmiş, konvertibiliteye geçiş için gerekli ortam hazırlanmıştır. Son iki yıldır cari işlemler bilançosundaki olumlu gelişmeler sonucu da 15 Mart 1990 tarih ve 20462 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan tebliğle Türk parası ile ödemeyi sağlayan belgelerin ihracı serbest bırakılarak TL resmen konvertibil hale gelmiştir. 4 Nisan 1990 tarihinde de IMF tarafından TL'nin konvertibilitesi tasdik edilmiştir (327).

Türkiye böylece dünyadaki 160 ülke arasında parasını resmen

---

324) Melih Nemli, "Konvertibilite, IMF ve Türkiye", *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 6, Haziran 1990, sh. 19.

325) Ömer Abuşoğlu, "Türk Lirası ve Konvertibilite Sistemi", *Türkiye İktisat*, Yıl: 3, Sayı: 8, Mayıs 1990, sh. 57.

326) Ergin, a.g.m., sh. 15.

327) Çarıkçı, "Türk Lirasının Resmi Konvertibilitesi...", *Türkiye İktisat*, sh. 51.

konvertibil ilan eden 67. ülke olarak CİB işlemlerinde IMF ana sözleşmesinin 14. maddesi yerine 8. maddesi yükümlülüklerini kabullenmiş oldu.

Bu yükümlülükler; (328)

- Fondan onay almadıkça uluslararası cari işlemlere ilişkin ödemelerin ve transferlerin yapılmasına sınır konulmayacaktır.

- Bazı ülkeler yararına yada zararına ayrımcı döviz sınırlamaları konulmayacak, dolaylı ve doğrudan katlı kur uygulamaları yapılmayacaktır.

- Her üye ülke bir başka üyenin elindeki kendi ulusal parasını talep edildiği takdirde geri almak zorundadır.

Üye ülke, kendi ulusal parası karşılığında altın ya da talepte bulunulan ülke parasını vermek durumundadır.

4- Konvertibilite Şartlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi;

a- Fiyat İstikrarının Sağlanması;

Tablo 42- 1980-1990 Dönemi Fiyat Hareketleri

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*
Yıllık															
Artış															
Oran.%	107.0	36.7	25.3	30.6	50.2	40.2	29.6	32.0	68.3	68.2	53.1	55.4	62.1	58.4	135.6

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *İktisadi Rapor*, 1991, sh. 55.

Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, Eylül, 1994, sh. 196.

* 8 aylık veriyi yansıtmaktadır.

1980 yılında % 107 olan enflasyon oranı ekonomik ve siyasi istikrar sonucu düşmekle beraber 10 yıllık dönem boyunca ortalama % 50'lerde seyretmiştir. Özellikle konvertibiliteye geçiş için gerekli şartların oluştuğunun söylendiği 1988 ve 1989 yılları ile TL'nin konvertibil olduğu 1990 yılında enflasyon % 60'ın üzerinde gerçekleşmiştir.

328) Cafer Tayyar Sadıklar, "Türkiye'de Konvertibilite ve Sorunları", *Türkiye İktisat*, Yıl: 3, Sayı: 8, Mayıs 1990, sh. 39.

Bu, kaynak dengesizliğini bozması, ihracat mallarının fiyatlarını yükselterek dış açıkların büyümesine yolaçması yanında milli paranın dış değerinin istikrarını bozacaktır (329).

Türkiye Ekonomisinde yüksek oranda devam eden enflasyon TL'nin konvertibilitesini sürdürbilmesini zorlaştıran en büyük engeldir. Zira konvertibilite için ülke içi fiyatlar düzeyi ile ticaret yapılan ülkeler fiyatlar düzeyinin arasında yakınlık bulunması gerekmektedir.

Bu açıdan TL'nin orta ve uzun dönemde konvertibilitesini devam ettirebilmesi için öncelikle enflasyon oranının % 20'lerin altına düşürülmesi gerekmektedir.

b- Para ve Sermaye Piyasalarının Geliştirilmesi

Para ve sermaye piyasalarının gelişmesi piyasadaki arz talep şartlarını gözönüne alan reel pozitif faiz politikasının uygulanmasına bağlıdır (330).

Türkiye'de 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren faizler serbest bırakılarak reel pozitif faiz politikası uygulamasına geçilerek bankalara faiz oranlarını belirleme yetkisi verilmiştir (331).

Bunu takiben yabancı bankaların yurtiçinde ve aynı zamanda Türk bankalarında yurtdışında şube açmaları kolaylaştırılmış, bu yönde olumlu gelişmeler sağlanmış, Türk bankacılık sisteminin uluslararası bankacılık sistemiyle bütünleşmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Diğer taraftan, 1986 yılında merkez bankasının öncülüğünde bankalararası para piyasası oluşturulmuş, 1987 yılında açık piyasa işlemleri başlatılmış, 1988 yılında döviz ve efektif piyasaları ve 1989 yılında da altın piyasası kurulmuştur.

Bankalararası para piyasasında (interbank) işlem yapan banka

329) Yıldız, a.g.e., sh. 233.

330) Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler, 1984-1988, sh. 95.

331) Erdoğan, a.g.e., sh. 26.

sayısı 62'ye ulaşmış, günlük işlem adedi ortalama olarak 1987'de 130, 1988'de 150, 1989'da 200 ve 1990'da 220 olurken, günlük işlem hacmi de 1987'de 350 milyar TL, 1988'de 450 milyar TL, 1989'da 700 milyar TL ve 1990'da 1.800 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Döviz ve efektif piyasalarındaki işlem adedi ise 1988'de 3948 iken 1989'da 27.838'e, işlem hacmi ise 1988'de 1.7 milyar \$ 1989'da 9.8 milyar \$ olmuştur (332).

1 Temmuz 1981 yılında sermaye piyasası kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla sermaye piyasası kurulu kurularak gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmış, 26 Aralık 1985 yılında da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. Toplam işlem hacmi 1985'de 2.163,7 milyar TL, 1986'da 3.551,6 milyar TL, 1987'de 7.191,4 milyar TL, 1988'de 10.068,7 milyar TL, 1989'da 19.393,5 milyar TL, 1990'da 25.475 milyar TL olmuştur (333).

Para ve sermaye piyasalarındaki bu gelişmeler TL'nin konvertibilitesini sürdürmesi açısından olumludur.

f-Yeterli Miktarda Döviz Rezervinin Bulunması;

Ödemeler dengesi açıkları, ithalat ve ihracattaki mevsimlik dalgalanmalar, dış borç ana para ve faiz ödemeleri, uluslararası kısa vadeli ticari ve mali gelişmeler dolayısıyla belli bir döviz rezervinin bulunması gerekmektedir (334). Aksi halde döviz arzının döviz talebini karşılayamaması sonucu mevcut rezervlerinde tükenmesiyle ulusal paranın büyük ölçüde değer kaybetmesi konvertibiliteyi sürdürme imkanı bırakmaz (335).

332) T.C. Merkez Bankası, **Yıllık Rapor, 1989**, sh. 59.

333) Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Mart, 1991, sh. 161.

334) Morgil, a.g.m., sh. 31.

335) Nemli, a.g.m., sh. 19.

Tablo 43- Uluslararası Rezervler

Milyon \$				
Yıllar	Net		Dış Tic. Aç.	Toplam Dış Borç.
	Rezervler	Değişme (%)	Oranı (%)	Oranı (%)
1980	1208.7	100.0	24.2	10.9
1981	1657.5	37.0	39.2	11.1
1982	1979.1	19.4	63.9	11.2
1983	2093.3	5.8	59.7	11.4
1984	3482.0	66.3	96.1	16.4
1985	3279.0	(-6)	96.8	12.9
1986	4346.9	32.6	119.1	13.5
1987	5212.1	19.9	131.3	13.0
1988	6428.4	23.3	240.5	15.7
1989	9283.2	44.4	224.4	22.2
1990	11387.0	22.7	126.2	24.1
1991	12250.0	7.6	164.4	24.3
1992	15252.0	24.5	187.1	27.4
1993	17761.0	16.5	126.1	26.4
1994*	13837.0	-	-	-

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Ekim-Aralık 1990, sh. 121.
T.C. Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran, 1994, sh. 84.
* 6 Aylık veriyi kapsamaktadır.

1980 yılında 1208,7 milyon \$' olan net rezervlerimiz 10 kat artarak 1993 yılında 17761.0 milyon \$'a yükselmiştir. Döviz rezervlerindeki bu artışlarla birlikte asıl önemli gelişme rezervlerin dış ticaret açığına ve toplam dış borçlara oranında görülmektedir. Dış ticaret açığına oranı % 24.2'den 1988'de % 240,5'e, 1989'da da % 224,4'e yükselmiş, 1990 yılından sonra ithalattaki artışla beraber düşerek 1993 yılında % 126,1 olarak gerçekleşmiştir. Dış borçlara oranı ise sürekli yükselerek % 10.9'dan % 26.4'e çıkmıştır.

Şu anda döviz rezervleri açısından TL'nin konvertibilitesini sürdürülebilmesinde bir problem gözükmemektedir.

c- Gerçekçi Döviz Kuru Politikası Uygulaması;

Türkiye'de 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren döviz kuru günlük olarak ihracatı teşvik edecek biçimde piyasa şartlarına göre merkez bankası tarafından belirlenmiş, daha sonra geniş ölçüde serbest döviz kuru uygulamasına geçilmiştir (336).

d- Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi;

Konvertibilitenin temel şartlarından birisi olan dış ticaretin serbestleştirilmesi konusunda uygulanan ekonomik politikanın gereği olarak önemli adımlar atılmıştır. Kota uygulamaları kaldırılmış, gümrük vergi ve fonları indirilmiş, teminat oranları % 5'e düşürülmüş, daha önce ithali yasak veya müsaadeye tabi birçok malın ithali serbest hale getirilmiştir (337).

Buna paralel ihracatta teşvik uygulamaları yerini kur politikasına bırakmıştır.

Önceki bölümlerde geniş olarak da görüldüğü gibi son yıllarda sürekli olarak olumlu gelişmeler meydana gelmiş ve konvertibilitenin şartları hazırlanmıştır.

e- Cari İşlemler Bilançosu Dengesinin Sağlanması;

Tablo 44- Cari İşlemler Bilançosu Dengesi

	Milyon \$														
Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*
Cari															
İsl. Deng.	-2938	-1669	-835	-1828	-1439	-1013	-1465	-806	+1596	+961	-2611	+258	-942	-6380	+302

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). *Türkiye İstatistik Yılığ*, 1991, sh. 593.

Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, Eylül, 1994, sh. 39.

* 6 Aylık veriyi yansıtmaktadır.

24 Ocak 1980'de uygulamaya konan ekonomik istikrar tedbirleriyle döviz kazandırıcı faaliyet ve işlemler teşvik edilmiş ve döviz dengesinde olumlu gelişmeler olmuştur.

Cari işlemler bilançosu açıkları giderek azalmış, 1988 ve 1989 yıllarında pozitif bakiye vermiştir. 1993 yılında ithalattaki hızlı artış sonucu 6380 milyon \$ açık vermesine rağmen 1994 yılının ilk altı aylık döneminde 302 milyon dolar fazla vermiştir. Türk lirasının konvertibilitesinin devamı için 1980-1993 trendinin orta ve uzun dönemde devam etmesi zorunludur.

Fiyat istikrarının sağlanması dışında konvertibilitenin diğer şartlarına az çok haiz olan TL'nin fiili (gerçek) konvertibilitesinin gerçekleşmesi tek taraflı bir kararla ilan edilen resmi konvertibilitenin yabancılar tarafından da benimsenmesine ve TL'ye uluslararası piyasalarda talep olmasına, dolayısıyla, iktisadi ilişkilerde ödeme aracı olarak genel kabul görmesine bağlıdır.

Bu ise Türkiye'nin en az 5-10 yıl süresince cari işlemler dengesini sürekli sağlamasını, geçici dengesizlikler için belli bir düzeyde döviz stokunu bulundurmasını, enflasyon hızını yıllık % 15'lerde tutabilmesini, döviz kurunu sürekli olarak gerçekçi biçimde tesbit edebilmesini ve yıllık büyüme hızını % 5 dolayında gerçekleştirmesini gerektirmektedir (338).

Aksi halde tek taraflı bir kararlı ilan edilen TL'nin konvertibilitesi işlemez hale gelecektir (339).

---

338) Çankıç, "Türk Lirasının Resmi Konvertibilitesi...", *Türkiye İktisat*, sh. 52.

339) Abuşoğlu, "Türk Lirası ve...", *Türkiye İktisat*, sh. 61.

SONUÇ

1980 yılı Türkiye Ekonomisi için yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, iktisat politikası değişik bir anlayışla yönlendirilerek, piyasa güçleri daha fonksiyonel hale getirilmiştir. 1977-1978 yıllarında alınan kararlılık önlemlerinin yetersiz kalarak 1980'lerin başında yüksek enflasyon, ödemeler dengesi krizi olarak kendisini hissettiren ekonomik bunalımın sonucu Türkiye 24 Ocak 1980 tarihinde yeni ekonomik istikrar tedbirleri uygulamaya koydu. Ekonomi politikasında yapısal değişikliği ifade eden 24 Ocak kararları ekonomik kararlarda piyasa güçlerini hakim kılmak ve dışa açılmayı hedeflemiştir.

Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak, başka deyişle ekonomik kararlarda piyasa güçlerini hakim kılmak yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ekonomide kaynak dağılımının fiyat mekanizmasıyla sağlanması esas alınarak, devletin piyasa mekanizmasına müdahalesi en az düzeye indirilmeye çalışılmış ve mal ve hizmet fiyatları ile döviz kuru ve faizler serbestçe piyasa koşullarında belirlenmeye başlanmıştır.

24 Ocak kararlarıyla birlikte ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi ile korumacılık terk edilerek, karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı ihracata dönük ve dışa açık bir sanayileşme politikasına geçilmiştir.

Uygulamaya konan yeni politikanın önemli unsurlarından birisi de döviz kur politikasıdır. 1980'den sonra uygulamaya konan döviz kuru politikasında amaç ekonominin değişen iç ve dış şartlara intibak ettirilmesi, ithal ikamesi politikalarından daha çok ihracata dönük bir

büyümenin gerçekleştirilmesi ve TL'nin dışa açılmayı teşvik edecek bir kur seviyesine ulaştırılması olmuştur.

İthal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi uygulandığı dönemlerde, sabit döviz kuru sisteminin sonucu olarak TL'nin yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmesi uygulamasına son verilmiş, daha esnek ve gerçekçi bir kur politikası uygulanmaya başlamıştır.

Aşırı değerlenmiş TL'nin gerçek değerini sağlamak amacıyla önce küçük oranlı bir dizi devalüasyonlarla başlatılan; Mayıs 1981'den sonra günlük ayarlama adı altında ortaya konan bu yeni politika; piyasa ve dış ekonomik ilişkilerin değişen şartlarına kurların hemen intibak ettirilmesine yöneliktir.

Özellikle 1970 yılından itibaren aşırı bir değerlenme sürecine girmiş olan TL, Mayıs 1981'den itibaren bu kez sürekli değer kaybetme dönemine girmiştir. Gerçekten 1980-1993 döneminde TL'nin satınalma gücü sürekli azalarak reel olarak yabancı paralar karşısında %40 oranında değer kaybetmiştir. TL'yi Türkiye ile Türkiye'nin ticaret ortakları arasındaki enflasyon farkından daha büyük oranda değer kaybına uğratma şeklinde uygulanan aktif bir kur politikasıyla özellikle ihracatın ve diğer döviz kazandırıcı işlemlerle ithalata rakip endüstrilerin teşvik edilerek, ithalatın makul ölçüde sınırlandırılması böylece ödemeler dengesi açıklarının kapatılarak TL'nin konvertibilitesi amaçlanmıştır.

Gerçekten ihracatın teşvikinde uygulanan döviz kur politikası önemli rol oynamıştır. 1980-1993 döneminde ihracat için efektif döviz kurları nominal döviz kurlarının üzerinde seyrederken, ihracat gerek değer olarak, gerekse miktar olarak yaklaşık dört kat artmıştır.

Aynı şekilde ithalat için efektif döviz kurlarının nominal döviz

kurları üzerinde seyretmesi, ithalata rakip endüstrilere etkin bir koruma sağlamıştır.

Uygulanan aktif döviz kur politikasına, turizm gelirleri ve işçi dövizlerinin tepkisi de olumlu olmuştur.

1980 sonrası uygulamaya konan yeni ekonomik ve döviz kur politikasının doğal bir sonucu olarak Türk Lirasının konvertibilitesi 1980'lerin ikinci yarısında cari işlemlerdeki olumlu gelişmeyle birlikte sağlanmıştır.

Ancak tek taraflı bir kararla ilan edilen resmi konvertibilitenin yabancılar tarafından da benimsenmesi ve TL'ye uluslararası piyasalarda talep olmasına dolayısıyla iktisadi ilişkilerde ödeme aracı olarak genel kabul görmesi ile TL'nin fiili konvertibilitesi gerçekleşebilir.

Bu kabul görme ise herşeyden önce Türkiye Ekonomisinin önümüzdeki on yıl içinde göstereceği performansa bağlı olacaktır.

Bu ise, Türkiye'nin yıllık enflasyon hızını sürekli olarak %15'lerde tutabilmesini, cari işlemler dengesinin uzun süreli sağlanmasını, yeterli miktarda döviz rezervinin bulundurulmasını ve yıllık büyüme hızının %5 dolayında gerçekleştirilmesine bağlıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR**KİTAPLAR**

ABUŞOĞLU, Ömer,

Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi. 1980-1988 Dönemi, Ankara, TOBB Yayın No: Genel 151, Ar-Ge 64 1990

AKTAN, Reşat,

Türkiye İktisadı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:425, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978

ALKİN, Erdoğan,

İktisat, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992.

Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990.

ALPAR, Cem, ONGUN, M. Tuba,

Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar; Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirme, İkinci Baskı, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No:1985/3, 1987.

AREN, Sadun,

İstihdam, Para ve İktisat Politikası, 9. Basım, Ankara, Savaş Yayınları, 1989.

BAŞKAYA, Fikret,

Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Ankara, Birlik Yayınları, 1986.

- BAYSAL, Kubilay, **Türkiye Ekonomisi (I. Kitap)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3236, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No:502, 1984.
- BENER, Erhan, **Türkiyede Para ve Kambiyo Denetimi**, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1967.
- BRAINARD, Henry G., **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari ilimler Akademisi Yayın No:84, Kalite Matbaası, 1975.
- ÇİLLOV, Haluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No:1497, İktisat Fakültesi No:266, 1970.
- ÇELEBİCAN, Gürhan, **Konvertibilite ve Kambiyo Hadleri**, Ankara, A.Ü Hukuk Fakültesi YayınNo:190, Ajans Türk Matbaası, 1964.
- DİNLER, Zeynel, **Bölgesel İktisat**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayını, 1986.
- DİRİMTEKİN, Halil, **Türkiye Ekonomisi**, Bilim Teknik Yayınevi, 1989.
- EKZEN, Nazif, **1946-58-70 Develüasyonları**, Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No:1980/226, 1980.

ENGİN, Erdoğan,

24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:277, 1988.

ERDOST, Cevdet,(Edt)

IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.

ERDOST, Cevdet, BERKSOY Taner,

IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 3, Sayı:7, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No:192, Ekonomi Fakültesi Yayın No:1982/7, Ankara, 1980.

EREN, Aslan,

Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi, İzmir, 1989.

ERKAN, Hüsnü,

Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme, Bölgesel Gelişmeye Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım, İzmir, Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1982.

ERKÖK, Ştir,

Teknoloji Seçimi ve İstihdam Sorunları, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No:118, 1978.

ERSAN, İhsan,

Bankalarda Döviz Yönetimi, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:150, Ayyıldız Matbaası, 1988.

GÜNER, Agah Oktay,

Verim Ekonomisi, 3. Baskı, İstanbul, Damla Yayınevi No:71, İktisat Serisi No:2, 1978

GÜRAN, Nevzat.

Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987.

HATİPOĞLU, Zeyyat,

Türkiye İktisadına Güncel Bir Yaklaşım, İstanbul, Met/Er Matbaası, 1986.

HİÇ, Süreyya,

Türkiye Ekonomisi 2, İstanbul, Menteş Kitapevi, 1989.

İLKİN, Akın,

Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2257, İktisat Fakültesi Yayınları No:384, 1976

KARLUK, Rıdvan,

Uluslararası Ekonomi, 3. Basım Bilim Teknik Yayınevi, 1991.

KAVAK, Yüksel,

Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yüksek Öğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri, Ankara, TOBB Yayın No: Genel 157, Ar-Ge 667, 1990.

KAZGAN, Gülten,

Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul, Altın Kitaplar Dizisi, 1985.

KEPENEK, Yakup,

Türkiye Ekonomisi, 5. Baskı, Ankara, Verso Yayıncılık, 1990.

Türkiye Ekonomisi, 2. Basım, Ankara, Savaş Yayınları, 1984.

KILIÇBAY, Ahmet,

Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler, 1. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler, 3. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

KINDLEBERGER, Charles, P.

Uluslararası İktisat, (Çev. Necdet Serin), 1. Baskı, II. Cilt, Ankara, Doğan Yayınevi, Sevinç Matbaası, 1970.

LIPSEY Richard,

İktisat 2, Bilim Teknik Yayınevi, 1987.

ÖÇAL, Tezer,

İktisat, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayın No: 156, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 25, 1990.

ÖNEY, Erden,

ÖZBEK, Dilek Saygın,

PARASIZ, M. İlker,

SAĞLAM, Dündar,

SALVATORE, Dominick,

İktisat, Ankara, Gazi Üniversitesi
Yayın No: 44, İktisadi ve İdari Bi-
limler Fakültesi Yayın No: 28,
1984.

Uluslararası Para Sistemi, An-
kara, Ankara Üniversitesi, Siyasal
Bilgiler Fakültesi Yayınları No:
448, Sevinç Matbaası, 1980.

**Uluslararası Para Sistemleri ve
Parasal İlişkiler**, Ankara, Ankara
İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
Yayın No:169, Bankacılık ve Si-
gortacılık Yüksek Okulu Yayın No:
3, 1981.

Uluslararası Para Sistemi, Bursa
Uludağ Üniversitesi Yayınları
Yayın No: 3-046-0123, Uludağ
Üniversitesi Basımevi, 1986.

**Para, Banka ve Finansal Pi-
yasalar**, (Genişletilmiş 3. Baskı),
Bursa, Haşet Yayınevi, 1985.

Türkiye Ekonomisi, 2. Baskı,
Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari
İlimler Akademisi Yayını, Kalite,
Matbaası, 1977.

**Uluslararası İktisat, Teori ve
Problemler**, Bilim Teknik Yayınevi,
1986.

SAVAŞ, Vural,

Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1986.

SERİN, Necdet,

Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, 1923-1973, Ankara, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975.

Kalkınma ve Dış Ticaret, Az-gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yö-nünden, Ankara, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 310, 1971.

SERİN, Vildan,

Para Politikası, Tarihi, Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulanması, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayın No: 440, Hukuk Fakültesi Yayın No:4, 1987.

SEYİDOĞLU, Halil,

Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 8. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları No: 3, 1991.

TURAN, Gül Günver,

Uluslararası Para Sistemi Dünyü ve Bugünü, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No: 205, Ekonomi Dizisi 15, Tisa Matbaası, 1980.

ULUDAĞ, İlhan,

İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi; Teori-Politika-Değerlendirme, İstanbul, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No: 2, 1990.

ÜLGENER, Sabri F.,

Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, 7. Baskı, İstanbul, Der. Yayınları, 1991.

ÜSTÜNER, Besim,

Ekonominin Temelleri, 5. Basım, 1988.

YAŞA, Memduh (Edt),

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, Apa Ofset Basımevi, 1980.

YILDIZ, Rifat,

Konvertibilite, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 639, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1987.

MAKALELER

ABUŞOĞLU, Ömer,

"Döviz Kuru Değişimlerini Belirleyen Faktörler", **Ç.Ü. İktisadi ve İdarî Bilimler Dergisi**, (1) 1987;

"Türk Lirası ve Konvertibilite Sistemi" **Türkiye İktisat**, Yıl:3 Sayı:8 Mayıs 1990

AKGÜÇ, Öztin,

"Dalgalı Döviz Kuru Sistemi Dış Ödemeler Dengesi için Bir Çözüm mü?", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:19 Sayı:1 Ocak 1982

"Konvertibilitesi ve Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu", **Para ve Sermaye Piyasası Dergisi**, Yıl:8 Sayı:86 Nisan 1986

AKTAN, H. Okan,

"GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin ihracatı Teşvik Politikası: Geçmişi ve Geleceği", **Dış Ekonomik İlişkiler, 3. İzmir İktisat Kongresi**, 4-7 Haziran 1992.

ALKİN, Erdoğan,

"Kur Politikasının Dışsatım Üzerine Etkisi", **Prof.Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 460, 1981.

"İzlenen Kur Politikalarının Etkileri" **Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler,** Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981.

"Kur Politikası" **2. Türkiye İktisat Kongresi II. "Dış Ekonomik İlişkiler" Komisyonu Tebliğleri,** İzmir, Kasım, 1981 .

ALTINALEV, Deniz,

"1980-1990 Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Ürünleri İhracatımızda Meydana Gelen Gelişmeler ve İhracatın Geliştirilmesinde İGEME'nin Rolü". **1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar.** Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. Araştırma Dizisi, Mart 1991.

ANIK, Ferrah,

"GAP ve DSI", **Bilim ve Teknik Dergisi,** Mayıs 1990.

ASLAN, Yılmaz,

"Özelleştirmenin Temel Amacı Nedir?", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,** Yıl: 25 Sayı: 6 1988.

AYSAN, Mustafa,

"24 Ocak Kararları ve Ekonomik Politikanın Geleceği", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl: 19, Sayı: 3, 1982.

"Türkiye'de Döviz Kontrol Uygulaması", (Teksir Notları), 1979.

BAL, Harun,

"Kambiyo Politikaları, Dış Ticaret ve Enflasyon", **İktisat/İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 58, Nisan - Mayıs 1993

BALASSA, Bela,

"Yeni Sanayileşen Ülkelerin 1973 Yılından Sonra Ekonomi Politikası Tecrübeleri ve Türkiye Örneği", **Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler**, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981.

BENER, Erhan,

"Türkiyede İzlenen Kur Politikası" **Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunlar, Öneriler**, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981

CANEVİ, Yavuz,

"Mini Develüasyon", Türkiye Ekonomi Kurumu Kontreansları Yayın No:12, 1978.

ÇANKAY, Lale,

"Türk Lirasının Konvertibilitesi",
Konya Ticaret Odası Dergisi,
Yıl:3 Sayı:26, Nisan, 1990.

ÇARIKÇI, Emin,

"Türk Lirasının Resmî Kon-
vertibilitesi Ve İktisadi İstikrar",
Türkiye İktisat, Yıl:3, Sayı:8,
Mayıs, 1990.

"Esnek Kur Politikaları ve Dış Ti-
carete Etkileri", **Hacettepe Üni-
versitesi İktisadî ve İdarî Bi-
limler Fakültesi Dergisi**, Cilt:1,
Sayı:2, Aralık 1983.

"Türk Ekonomisinde Dışa Açılma
Politikaları", **Türk Ekonomisinin
Dışa Açılması Semineri**, Ankara
Ticaret Odası ve Kamu Hizmetleri
Araştırma Vakfı, Ankara, 1982

DEMİRGİL, Demir, GÜVENSOY Emre, "Türkiye'nin Kur Politikası Üzerine
Öneriler", **Türkiye'de İzlenen Kur
Politikası, Tarihçe, Bugünkü
Durum, Sorunlar, Öneriler**,
Meban Sermaye Piyasası Araş-
tırma Merkezi, 1981.

DERİCİOĞLU, Taylan,

"GAP ve DPT", **Bilim ve Teknik
Dergisi**, Mayıs 1990.

DİZİOĞLU, Tamer,

"Liberalleşme ve ithalatın Ge-
lişimi", **Hazine ve Dış Ticaret
Dergisi**, Sayı:9, Temmuz 1991.

ERGİN, Feridun,

"Kambiyo Rejimi Reformu", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Yıl:25, Sayı:291, Mayıs 1990.

ERGÜN, İsmet,

"Türkiye'de Ugulanmakta Olan Piyasa Ekonomisi Üzerine Düşünceler", **Ankara Sanayi Odası Dergisi**, Yıl:11 Sayı:88, Eylül-Ekim 1987.

GÖNENSOY, Emre,

"Döviz Kuru Politikası", İzmir, **2. Türkiye İktisat Kongresi II. "Dış Ekonomik İlişkiler" Komisyonu Tebliğleri**, Kasım 1981.

KAZGAN, Gülten,

"Türkiye'de Kur Politikası ve TL'nin Konvertibilitesi, 1981 - 1986", **Türkiye'de İzlenen Kur Politikası, Tarihçe, Bugünkü Durum, Sorunları, Öneriler**, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981.

KIZIL, Ahmet,

"Türk Kambiyo Mevzuatında Liberalleşme ve Bunun Uluslararası İlişkimize Yansıması", **1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar**, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Araştırma Dizisi, Mart 1991.

KOÇ, Ergün,

"Türkiye'de Kambiyo Rejimindeki Gelişmeler", **Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretindeki Son Gelişmeler**, Ankara, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Dizisi, Mayıs 1990.

KURDAŞ, Kemal,

"Piyasa Ekonomisi ve Döviz Kuru Politikası" **Dışa Açılmada Kambiyo Politikası II**, Meban Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi, 1981.

MORGİL, Orhan,

"Türk Ekonomisinde Konvertibiliteye Geçiş", **Türkiye İktisat**, Yıl: 3, Sayı: 8, Mayıs 1990.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin,

"Türk Kambiyo Kontrolü", **Maliye Dergisi**, Ocak-Şubat, 1992.

NEMLİ, Melih,

"Türk Lirasının Reel Olarak Değer Kazanmasının Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 8, Nisan 1991.

"Konvertibilite, IMF ve Türkiye", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 6, Haziran, 1990.

OKTAY, Ertan,

"Piyasa Mekanizması ve Yoğunlaşma", **Ankara Sanayi Odası Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 88, Eylül-Ekim 1987.

ÖKSÜZ, Suat,

"Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi", **2. Türkiye İktisat Kongresi II. "Dış Ekonomik İlişkiler" Komisyonu Tebliği**, İzmir, Kasım, 1981.

SADIKLAR, Cafer Tayyar,

"Türkiye'de Konvertibilite ve Sorunları", **Türkiye İktisat**, Yıl: 3, Sayı: 8, Mayıs 1990.

SELÇUK, Faruk,

"Reel Döviz Kurları Üzerine" **İktisat/İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 84, Mart 1993.

SERİN, Vildan,

"Uluslararası Para Sistemindeki Değişmelerin Işığında Türkiye'nin Döviz Kuru Politikası", **Hukuk Araştırmaları**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Cilt: 1, Sayı 1, Ocak-Nisan 1986.

TÖRE, Nahit,

"1971 Sonrasında Türkiye'de İzlenen Döviz Kuru Politikası", **Ekonomik Yaklaşım**, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 1, Ankara, 1981.

TÜRKKAN, Erdal,

"Türk Sanayinin Dışa Açılması", **1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi Semineri**, Ankara, Sanayi Odası Yayını Yayın No: 35, Ankara, 1987.

ULUĞBAY, Hikmet,

"Dış Borçların TL. Değeri Üzerindeki Etkileri", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 7, Mart 1991.

YEMİŞÇİ, Feyyaz,

"1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Cumhuriyetin 70. Yılı Özel Sayısı, 1993.

YENTÜRK, Nurhan,

"1980 Sonrası, Türkiye Ekonomisinde İhracatın Yapısal Gelişimi", **Dış Ekonomik İlişkiler, 3. İzmir, İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992.**

YİĞİTBAŞI, Şahabettin,

"Kalkınma Politikası", **Konya Ticaret Odası Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 10, Aralık 1988.**

"Özelleştirme ve Akla Getirdikleri", **Konya Ticaret Odası Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 24, Şubat 1990.**

TEZLER

DUMAN, Mehmet,

"Türkiye Ekonomisi Açısından Özelleştirmenin Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı 1993.

YABANCI KAYNAKLAR

BALASUBRAMANYAN, V.N.,

"Foreign Direkt Investment in Turkey" **Conference on The Turkish Economy Since Liberalization**, Ankara, Bilkent, 3 October 1992.

DİĞER YAYINLAR

- D.İ.E., **Türkiye İstatistik Yıllığı 1985**, Ankara, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1150, Kasım 1985.
- _____, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1990**, Ankara, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 1510, Mayıs 1992.
- _____, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1991**, Ankara, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 1528, Şubat 1993.
- _____, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1993**, Ankara, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1620, Kasım 1993.
- DPT, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar: Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara, Temmuz 1990.
- DPT, **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler, 1984-1988**, Ankara, 1990.
- DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994**, Başbakanlık Ankara, Basımevi, 1989.
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Nisan 1989.
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mayıs 1989.
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mart 1990.
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Temmuz 1990.
- HDT, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Mart 1991.
- HDT, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Nisan 1991.
- HDT, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Temmuz 1994.
- T.C., Merkez Bankası, **Yıllık Rapor 1987**.
- T.C., Merkez Bankası, **Yıllık Rapor 1988**.
- T.C., Merkez Bankası, **Yıllık Rapor 1989**.

- T.C., Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Ekim-Aralık 1989.
- T.C., Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Ekim-Aralık 1990.
- T.C., Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran 1991.
- T.C., Merkez Bankası, **Üç Aylık Bülten**, Nisan-Haziran 1994.
- TOBB, **İktisadi Rapor 1981**, Ankara, Erođlu Matbaası, 1981.
- TOBB, **İktisadi Rapor 1984**, TOBB Yayın No: 1984/6.
- TOBB, **İktisadi Rapor 1988**, TOBB Yayın No: Genel 66; APK-24.
- TOBB, **İktisadi Rapor 1989**, TOBB Yayın No: Genel 109p Ar-Ge 41, Ankara 1989.
- TOBB, **İktisadi Rapor 1990**, TOBB Yayın No: Genel 165, Ar-Ge 73, Ankara, 1990.
- TOBB, **İktisadi Rapor 1991**, TOBB Yayın No: Genel 193, AYDB 90, Ankara, 1991.
- TOBB, **İktisadi Rapor 1993**, TOBB Genel Yayın No: 285, AYDB, 140, 1994.
- TOBB, **1988 Yılı Mali Politikaları ve 4 Şubat Tedbirleri (Görüşler ve Değerlendirme)**, Ankara, TOBB Yayın No: Genel 71, APK 26, 1988.
- TOBB, **Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi**, Ankara, TOBB Yayınları No: Genel 166, Ar-Ge 74, 1990.
- TOBB, **Türkiye ve AT Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Verilerle Karşılaştırılması**, Ankara, TOBB Yayın No: Genel 115 AT 2, 1989.
- TOBB, **Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişmeleri 1923-1988**, Ankara, 1989.
- T.C. Resmi Gazete, Sayı: 16880, 25 Ocak 1980.
- T.C. Resmi Gazete, Sayı: 18451, 7 Temmuz 1984.
- T.C. Resmi Gazete, Sayı: 18457, 13 Temmuz 1984.
- T.C. Resmi Gazete, Sayı: 20249, 11 Ağustos 1989.
- T.C. Resmi Gazete, Sayı: 20446, 27 Şubat 1990.
- T.C. Resmi Gazete, Sayı: 20462, 15 Mart 1990.